

MEDZINÁRODNÉ
VZŤAHY
SLOVAK
JOURNAL OF
INTERNATIONAL
RELATIONS

Vedecký časopis pre medzinárodné
politické, ekonomické, kultúrne a
právne vzťahy

Scientific journal of international
political, economic, cultural and
legal relations

Ročník XVIII | Volume XVIII

2/2020

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov
Ekonomickej univerzity v Bratislave

Slovak Journal of International Relations

Scientific journal
of international political, economic, cultural and legal relations
published by the Faculty of International Relations
at the University of Economics in Bratislava

Indexovaný v / Indexed in:

Medzinárodné vzťahy 2/2020, ročník XVIII.
Slovak Journal of International Relations 2/2020, Volume XVIII.

Medzinárodné vzťahy

Slovak Journal of International Relations

Redakcia / Editorial office:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovak Republic
Tel.: 00421 2 6729 5471
E-mail: mv.fmv@euba.sk

Hlavná redaktorka / Editor-in-chief:

 Ludmila LIPKOVÁ University of Economics in Bratislava, Slovakia

Redakčná rada / Editorial board:

	Md. Nasrudin Bin Md. AKHIR	University of Malaya, Malaysia
	Doreen BEKKER	Rhodes University, South Africa
	Alexandru BURIAN	Moldavian Association of International Law, Moldova
	Eva CIHELKOVÁ	Pan-European University, Slovakia
	Alan V. DEARDORFF	University of Michigan-Ann Arbor, USA
	Attila FÁBIÁN	University of West Hungary, Hungary
	Tatiana FILOSOFOVA	NRU Higher School of Economics, Russia
	François GEMENNE	University of Liège, Belgium
	Otmar HÖLL	University of Vienna, Austria
	Edward H. HUIJBENS	University of Akureyri, Iceland
	María Teresa INFANTE Caffi	University of Chile, Chile
	Siti Rohaini Binti KASSIM	University of Malaya, Malaysia
	LI Hsi-Mei	Chinese Culture University, Taiwan
	Klavdij LOGOŽAR	University of Maribor, Slovenia
	Stanislav MRÁZ	College Danubius, Slovakia
	Rebecca NEUMANN	University of Wisconsin-Milwaukee, USA
	Jan OSTOJ	Bielsko-Biala School of Finance and Law, Poland
	Hakan G. SICAKKAN	University of Bergen, Norway
	Karol SORBY	University of Economics in Bratislava, Slovakia
	František ŠKVRNDA	University of Economics in Bratislava, Slovakia
	Pavel ŠTURMA	Charles University in Prague, Czech Republic
	Chong-Ko Peter TZOU	Tamkang University, Taiwan
	Harun UÇAK	Alanya Alaaddin Keykubat University, Turkey
	Jolita VVEINHARDT	Vytautas Magnus University; Sports University, Lithuania

Výkonný redaktor / Managing editor:

 Mykhaylo KUNYCHKA University of Economics in Bratislava, Slovakia

Vydavateľ / Publisher: Ekonomická univerzita v Bratislave, IČO 00 399 957

Evidenčné číslo / Country registration number: EV 4785/13

ISSN 1336-1562 (tlačené vydanie / print edition)

ISSN 1339-2751 (online)

Obsah

 LIMITY ISLAMSKÉHO EKONOMICKÉHO MODELU PRI VYMEDZENÍ JEHO MIESTA VO SVETOVEJ EKONOMIKE

DOC. PHDR. ĽUBOMÍR ČECH, CSC. – ING. KRISTÍNA KRUPOVÁ _____ 97

 ZÁKLADY INVESTIČNÉHO PLÁNOVANIA V ÚZEMNOM ROZVOJI: STRATÉGIA INDEXOVANIA DLHOPISOV

PROF. LIDIJA KARPENKO, DRSC. _____ 115

 POKLES PŘEBYTKU BĚŽNÉHO ÚČTU ČÍNY: PŘÍČINY A SOUVISLOSTI

ING. PETRA ŠPÍRKOVÁ – DOC. ING. MARTINA JIRÁNKOVÁ, PH.D. _____ 134

 TECHNOLÓGIA SLUŽIACA NA ZADRŽIAVANIE KORONAVÍRUSU: POTENCIÁLNE HROZBY PRE OCHRANU ĽUDSKÝCH PRÁV

MARTA KOŁODZIEJCZYK _____ 156

 MANAŽMENT BEZPEČNOSTI EURÓPSKEJ ÚNIE Z POHLADU BUDOVANIA SPÔSOBILOSTÍ A KAPACÍT PRE VEDENIE CIVILNÝCH A VOJENSKÝCH OPERÁCIÍ V RÁMCI SPOLOČNEJ BEZPEČNOSTNEJ A OBRANNEJ POLITIKY

ING. RADOŠLAV IVANČÍK, PH.D. ET PH.D. _____ 182

INFORMÁCIE O ČASOPISE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY 200

INŠTRUKCIE PRE AUTOROV 202

Content

 LIMITS OF THE ISLAMIC ECONOMIC MODEL BY DEFINING ITS POSITION IN THE GLOBAL ECONOMY LUBOMIR CECH – KRISTÍNA KRUPOVÁ _____	97
 CONCEPTUAL BASES OF INVESTMENT PROJECTION OF TERRITORIAL DEVELOPMENT: BOND INDEXING STRATEGY LIDIJA KARPENKO _____	115
 THE CHINESE CURRENT ACCOUNT DECREASE: REASONS AND CONSEQUENCES PETRA SPIRKOVA – MARTINA JIRANKOVA _____	134
 TECHNOLOGY IN THE SERVICE OF CORONAVIRUS CONTAINMENT: POTENTIAL THREATS TO HUMAN RIGHTS PROTECTION MARTA KOŁODZIEJCZYK _____	156
 EUROPEAN UNION SECURITY MANAGEMENT FROM THE VIEW OF CAPABILITIES AND CAPACITIES BUILDING FOR CONDUCTING CIVILIAN AND MILITARY OPERATIONS WITHIN THE FRAMEWORK OF THE COMMON SECURITY AND DEFENCE POLICY RADOSLAV IVANCIK _____	182
ABOUT THE JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS	200
GUIDE FOR AUTHORS	202

LIMITY ISLAMSKÉHO EKONOMICKÉHO MODELU PRI VYMEDZENÍ JEHO MIESTA VO SVETOVEJ EKONOMIKE

LIMITS OF THE ISLAMIC ECONOMIC MODEL BY DEFINING ITS POSITION IN THE GLOBAL ECONOMY

Lubomír Čech¹, Kristína Krupová²

Od druhej polovice 20. storočia sa v teoretických koncepciách, ako i v ekonomickej praxi, čoraz viac do popredia dostáva islamský ekonomický model, ktorý sa výrazne odlišuje od existujúcich liberálnych koncepcií. Islamská ekonomika vo svojom modeli implementuje základné náboženské zásady a je plne v súlade s islamským právom *šari'a*. Príspevok sa zaoberá špecifikami islamského ekonomického modelu a jeho pozíciou vo svetovej ekonomike. Islamský ekonomický model sa najvýraznejšie prejavuje v oblasti financovania, kde poskytuje alternatívu ku komerčnému financovaniu. V článku definujeme základné obmedzenia moslimskej vierouky v ekonomickej oblasti, ktorých dodržiavanie je v súčasnom globalizovanom svetovom ekonomickom systéme predmetom diskusií.³

Kľúčové slová: islamský ekonomický model, islamská ekonomika, islamské právo, financovanie

Since the second half of the 20th century, theoretical concepts, as well as economic praxis, are more and more highlighting the Islamic economic model differing from existing liberal concepts. Islamic economy implements basic religious rules in its model and it is fully compatible with Sharia Islamic law. The paper is dealing with the specifications of the Islamic economic model and its position in the global economy. The Islamic economic model is most significantly expressed in the financing area where it offers an alternative to commercial financing. In the paper we define basic

¹ Doc. PhDr. Lubomír Čech, CSc., mimoriadny profesor, Katedra medzinárodných politických vzťahov, Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, Dolnozemska 1/b, 852 35 Bratislava 5, e-mail: lubomir.cech@euba.sk

² Ing. Kristína Krupová, interná doktorandka, Katedra medzinárodných politických vzťahov, Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, Dolnozemska 1/b, 852 35 Bratislava 5, e-mail: kristina.krupova@euba.sk

³ Tento článok bol napísaný v rámci projektu *VEGA 1/0490/19 – Islamský faktor vo svetovej ekonomike*.

limitations of Muslim dogmatism in the economic area, keeping of which is in the currently globalized world economic system a subject of discussions.

Keywords: Islamic Economic Model, Islamic Economy, Islamic Law, Financing

JEL: A10, A13, Z12

1 ÚVOD

Od 70. rokov minulého storočia, kedy sa objavili prvé odborné štúdie o islamskej ekonomike, sa napísalo veľa všeobecných teoretických a aplikovaných prác o jej rôznych aspektoch. Naše úvahy vychádzajú z toho, že vývoj islamskej ekonomiky v praxi predbieha teoretické uvedomenie si mnohých naliehavých ekonomických problémov. Logicky sa preto natíska otázka, či je správne dať islamskej ekonomickej vede, ktorá je stále v začiatkoch, výlučne normatívny charakter. Ten sa začal objavovať v prácach súčasných moslimských ekonómov až v 90. rokoch minulého storočia a sústreďuje sa na potvrdenie legitimacy použitia pojmu „islamská ekonomika“ a „islamské ekonomické myslenie“.

V obsahu článku sa pokúšame odpovedať aj na ďalšiu otázku, či je možné dnes považovať islamskú ekonomiku za nezávislú vedu – nie v rámci moslimských teologických a právnych disciplín, ale v systéme svetských vied.

Cieľom článku je prispieť do vedeckej diskusie v dvoch rovinách. Prvá sa venuje hľadaniu jej miesta vo svetovej ekonomike, druhá rovina sa venuje previazanosti islamského ekonomického modelu s moslimskou vierou a obmedzeniam, ktoré vychádzajú z moslimskej viery.

2 ISLAMSKÁ EKONOMIKA A ŠPECIFIKÁ JEJ REFLEXIE MOSLIMSKOU KOMUNITOU

Pri hľadaní odpovede na otázku, kedy vznikli základy islamského ekonomického myslenia, nájdeme jeho začiatky už v čase tzv. „zlatého veku islamu“.⁴ Islamskí vedci al-Gazáli (Daghistani, 2012), Ibn Taymiyya, Ibn Kazim Jawziyah a Ibn Chaldún neboli ekonómovia, a preto sa vo svojich spisoch zaoberali skôr teologickými a právnymi otázkami. Napr. podľa al-Gazáliho sa hospodárska činnosť považovala za súčasť plnenia náboženských povinností (Daghistani, 2012).

Nový impulz islamského ekonomického myslenia v novodobej histórii prináša prvá polovica minulého storočia (obdobie rokov 1940 – 1960). Termín „islamská ekonomika“ sa prvýkrát spomína v roku 1947 v diele moslimského učenca indického pôvodu Sayyida Manazira Ahsana Giláního s názvom „Islamská ekonomika“ (Achtjamov, 2013). V ňom opísal určitý ideálny ekonomický model, ktorý je plne v súlade s islamským právom šari`a. V tom istom roku bola v angličtine vydaná kniha Mahmuda Ahmada „Ekonomika islamu“ a v arabčine kniha egyptského právnika Mohameda al-Gazáliho „Islam a ekonomické inštitúcie“.

⁴ Vo všeobecnosti je toto obdobie vymedzené 8. – 13. storočím, avšak viacerí súčasní odborníci sa prikláňajú k názoru, že zlatý vek islamu skončil okolo 15. – 16. storočia (pozn. autorov).

Samotný pojem islamská ekonomika bol vo vedeckej literatúre zavedený až od polovice 70. rokov. Za prelomovú udalosť pre islamský ekonomický model sa považuje prvá medzinárodná konferencia o islamskej ekonomike, ktorá sa konala v Mekke vo februári 1976.

Od tých čias nedošlo v moslimskej literatúre k spresneniu a vymedzeniu termínu „islamská ekonomika“. Definície formulované moslimskými ekonómami sú často jednostranné a nedávajú jasnú predstavu o tom, čo si máme pod pojmom islamská ekonomika predstaviť. Saudský ekonóm indického pôvodu Mohamed Umar Chapra považuje islamskú ekonomiku za oblasť poznania, ktorá pomáha ľuďom dosiahnuť prosperitu prostredníctvom prerozdeľovania obmedzených prostriedkov v súlade s islamskou vieroukou, bez toho, aby to porušovalo osobnú slobodu a vytváralo trvalú makroekonomickú a environmentálnu nerovnováhu (Chapra, 2001, s. 33–34).

Definície poskytnuté inými odborníkmi sú rovnako vágne. Islamská ekonomika je charakterizovaná:

- ako hospodárska politika založená na *Koráne* a *Sunne*;
- ako spoločenská veda, ktorá sa zaoberá ekonomickými problémami ľudí prostredníctvom islamských hodnôt (Mannan 1970, s. 19);
- ako odpoveď moslimských mysliteľov na hospodárske výzvy svojej doby (Bekkin 2010, s. 14);
- ako model moslimského správania sa v typickej moslimskej spoločnosti (Nagvi, 1997);
- ako doktrína správania sa moslimov, ktorí riadia dôveryhodné zdroje s cieľom dosiahnuť prosperitu (Kahf, 2003);
- ako znalosť a uplatňovanie zákazov a ustanovení moslimského práva šarí'a s cieľom zabrániť nespravodlivosti, ktorá môže vzniknúť v procese získavania a využívania materiálnych zdrojov (Hasan 1984, s. 50–51).

Existujú tri skupiny moslimských vedcov a ich názory na problém vytvorenia ekonomického systému konzistentného s islamom.

Odborníci *prvej skupiny* (orientovaní konzervatívne) veria, že v *Koráne* a v *Sunne* sú základné ekonomické ustanovenia komplexne formulované, a preto nie je potrebné rozvíjať osobitnú disciplínu nazývanú islamská ekonomika. Podľa nich nie je potrebné vytvárať žiadne špeciálne štruktúry – islamskú alternatívu k moderným finančným inštitúciám. Do tejto skupiny patria aj tí, ktorí veria, že islam a hospodárstvo sú dve úplne nesúvisiace veci (tzv. skeptici). Tento názor veľmi jasne vyjadril turecký premiér R. Erdogan. Uviedol, že nevidí dôvod na vývoj spoločného islamského trhu a islamskej ekonomiky ako celku. Podľa Erdogana sú hlavnými

zložkami hospodárskeho rozvoja humanizmus, informačná a menová politika. Podľa neho hospodárstvo ako také nemá náboženstvo (The economy does not have a religion: Erdogan, 2004).

Druhá skupina pozostáva hlavne z tradičných teológov a právnikov. Väčšina autorov, ktorí písali do 70. rokov o hospodárskom poriadku v súlade s islamom, sa radí práve do tejto skupiny. Islamská ekonomika je pre nich iba jednou z islamských vied, spolu s vedou o recitácii Koránu a islamským právom – *fiqhom* (Ostřanský 2009, s. 193) atď. Preto by úsilie výskumného pracovníka, ktorý sa zaoberá hospodárskymi problémami, nemalo ísť nad rámec moslimských teologických a právnych disciplín. Islamské hospodárstvo by sa podľa nich malo rozvíjať v záujme moslimského spoločenstva a nie celého ľudstva.

Odborníci *tretej skupiny* veria, že islamská ekonomika je jedným zo smerov svetového ekonomického myslenia. V rámci tejto skupiny môžeme rozlíšiť tých, ktorí považujú islamskú ekonomiku za alternatívu kapitalistickej ekonomiky, ako aj tých, ktorí zastávajú miernejšie názory a skúmajú islamský ekonomický model v kontexte západnej (buržoáznej) ekonómie.

V tomto článku sa budeme venovať názorom ekonómov z tretej skupiny, pretože práve oni tvoria jadro toho, čo obsahuje termín islamská ekonomika. Berieme tiež do úvahy, že veľa štúdií venovaných islamskej ekonomike sa zaoberá hlavne islamským financovaním. To nie je prekvapujúce, pretože rysy islamského ekonomického modelu sa najviac prejavujú vo finančnej oblasti, ktorej hlavným cieľom bolo nájsť alternatívu k financovaniu úrokov.

3 ISLAMSKÝ EKONOMICKÝ MODEL A HĽADANIE JEHO MIESTA VO SVETOVEJ EKONOMIKE

Samotný islamský finančný systém možno definovať ako súbor metód a mechanizmov financovania, ktoré umožňujú hospodársku činnosť bez porušenia základných zásad formulovaných v islamskom práve *šari`a*.

Pokiaľ ide o ďalšie dôležité zložky ekonomického modelu, ako sú pozemkové a pracovné vzťahy, majetkové otázky – zvyčajne sú predmetom skúmania ekonómov, špecialistov na islamskú ekonomiku. Venujú sa im aj moslimskí právnici, ktorí píšú o etických aspektoch podnikania a vlastníckom práve.

Vyššie sme sa zmienili o tom, že mnohí autori majú sklon považovať islamskú ekonomiku za alternatívu ku kapitalistickej ekonomike, ako aj k direktívnej socialistickej ekonomike. Takéto názory zdieľala drvivá väčšina výskumných pracovníkov až do polovice 90. rokov. Predovšetkým idea islamského socializmu bola prvým, aj keď nie celkom úspešným pokusom moslimských teoretikov zbližiť marxistickú politickú ekonómiu so sociálnym systémom založenom na islame (Stepanjanc 1982, s. 244). V tomto zmysle možno pojem islamského socializmu považovať za predchodcu islamskej ekonomiky (Bekkin 2007, s. 147–155).

Čo je vlastne táto alternatíva? Vyznávači alternatívnosti islamského ekonomického modelu zdôrazňujú, že prekonáva nedostatky kapitalistického a socialistického hospodárskeho poriadku. Sú toho názoru, že islamská ekonomika je zlatou strednou cestou medzi absolutizáciou súkromného vlastníctva v rámci kapitalizmu a jeho takmer úplného popierania v socializme sovietskeho typu (Ždanov 2003, s. 71–72). Samozrejme, téza o absolutizácii majetku v kapitalizme v porovnaní s postojom k nemu v islame, podľa nášho názoru, nie je celkom vierohodná.

Vo vzťahoch medzi ľuďmi v moslimských krajinách sú vlastnícke práva chránené nie menej a možno ešte prísnejšie ako na Západe. Za zločin krádeže (*sarika*) je podľa moslimského zákona predpísaný trest vo forme odrezania ruky (dodávame s úľavou, že nie je dôsledne vykonávaný vo všetkých moslimských krajinách). Zároveň by bolo nesprávne tvrdiť, že islamská ekonomika sa odlišuje od kapitalistického hospodárstva len preto, že v islame, ako v kapitalizme, je súkromné vlastníctvo uznávané a chránené. To isté sa dá povedať o trhu, ktorý je vlastný kapitalizmu aj islamskému spôsobu hospodárenia.

Je dobre známe, že i pred kapitalizmom existovalo súkromné vlastníctvo i trh. Avšak súkromné vlastníctvo a trh sa najviac rozvinuli za kapitalizmu. Ten je systémom založenom na určitom druhu súkromného majetku a na určitom druhu vzťahov medzi vlastníkom a pracovníkom. Podľa nášho názoru, napriek niektorým formálnym podobnostiam, islamská ekonomika nie je v žiadnom prípade identická s kapitalistickou. Presnejšie by sme mohli povedať, že alternatíva islamskej ekonomiky nevyučuje jeho spoločné črty nielen s kapitalistickou, ale aj so socialistickou ekonomikou.

Predstavme si, abstrahujúc od politickej reality a uvažujúc výlučne v ekonomických kategóriách, že v Sovietskom zväze bola založená islamská banka. Také dôležité postuláty islamskej ekonomiky, ako je napr. popieranie úžery a sociálna orientácia celkom zapadajú do ateistickej socialistickej ekonomiky (Ražbadinov 2006, s. 153–154). Plánovaný charakter ekonomiky nie je v rozpore ani s islamskými zásadami, ani s dominantnou úlohou štátu v ekonomike. Prevažnú dobu 20. storočia bol svet rozdelený na kapitalistický a socialistický. Na rozdiel od kapitalizmu a socializmu sa islamská ekonomika stávala do pozície nadnárodného fenoménu, ktorý nemal trvalé pôsobisko v žiadnom štáte na Západe a na Východe. Nespájala sa so žiadnou geografickou destináciou. Považujeme za mylnú predstavu viacerých autorov, ktorí identifikovali islamskú ekonomiku s ekonomikami krajín Organizácie islamskej konferencie (OIC).⁵

Nebolo by správne dať znamienko rovnosti medzi hospodárstvom krajín OIC a islamskú ekonomiku len preto, že tri jej členské štáty (Pakistan, Irán a Sudán) sa

⁵ Organizácia islamskej konferencie bola v roku 2011 premenovaná na Organizáciu islamskej spolupráce. Skratka OIC zostala zachovaná (pozn. autorov).

pokúsili islamizovať (dodajme, že nie celkom úspešne) celý svoj hospodársky potenciál. V Pakistane naďalej prevláda dualistický model, v ktorom islamské a neislamské finančné inštitúcie fungujú v rovnakom právnom rámci. Irán deklaroval záväzok dodržiavať zásady islamskej ekonomiky, ale reálna hospodárska prax je v skutočnosti iná. Sudán zostáva jedinou krajinou, v ktorej experiment islamizácie finančného sektora ako celku bol úspešný. V iných krajinách sa podobné reformy vôbec neuskutočnili. Dokonca v niektorých členských krajinách Organizácie islamskej spolupráce neexistujú žiadne islamské finančné inštitúcie (alebo ešte donedávna neexistovali) – napr. vo väčšine bývalých stredoázijských republík ZSSR, vo viacerých afrických štátoch (napr. v Mozambiku a Sierra Leone) a Latinskej Amerike (v Guyane a Suriname).

Preto, ak hovoríme o islamskom finančnom systéme ako o neoddeliteľnej súčasťi islamskej ekonomiky, treba mať na pamäti, že nehovoríme o finančnom systéme v tradičnom slova zmysle, ale o systéme ako súbore inštitúcií a nástrojov. Hovoriť o islamskom finančnom systéme v tradičnom slova zmysle je o to viac nesprávne, že iba v jednej krajine na svete (v Sudáne) je finančný sektor celkom islamizovaný. Vo väčšine krajín sveta sú islamské finančné inštitúcie súčasťou existujúceho tradičného finančného systému.

Napriek tomu, že v rámci Organizácie islamskej spolupráce existujú autoritatívne inštitucionálne ekonomické štruktúry (napr. Islamská rozvojová banka), islamské finančné inštitúcie (banky, fondy, poisťovacie spoločnosti atď.) majú enklávne postavenie v ekonomikách moslimských krajín. Napríklad v Saudskej Arábii, ktorá je považovaná za jednu z krajín, v ktorých sa normy moslimského práva uplatňujú v čo najväčšej miere, je finančná a občianska legislatíva štruktúrovaná podľa západných štandardov a islamské finančné inštitúty sú skôr výnimkou ako pravidlom (Koraytem 2000, s 63–68). Prvé plnohodnotné islamské banky sa tu objavili až v 90. rokoch 20. storočia.

S poukázaním na prax Saudskej Arábie sa objavilo viacero názorov, že islamský ekonomický model je vlastne chiméra. Napríklad autor islamského konceptu svetového poriadku Ždanov tvrdí, že neopodstatnenosť islamskej ekonomiky dokladuje príklad Saudskej Arábie, kde existuje priepasť medzi teóriou a praxou. Viaceré banky v tejto krajine praktizujú finančné operácie, ktoré sa nijako nelíšia od analogických operácií v západných bankách (Ždanov 2003, s. 324–325).

Domnievame sa, že nie je správne pristupovať ku všetkým inštitúciám poskytujúcim islamské finančné služby rovnakým spôsobom. Islamské finančné inštitúcie na celom svete sa niekedy vyznačujú viac rozdielmi ako podobnosťou – a to nie iba v mechanizme ich operácií, ale aj v cieľoch a úlohách. Porovnajme pobočku Citibank, ktorá poskytuje islamské finančné služby v Bahrajne, a družstevnú banku v Sudáne. Obidve pri svojej práci využívajú princípy islamského náboženstva. Na prvý pohľad je zřejmé, že aj napriek niektorým formálnym podobnostiam majú oba bankové

subjekty a priori rôzne priority. Cieľom pobočky veľkej nadnárodnej banky je získať prostriedky od nových investorov a v konečnom dôsledku akumulovať kapitál pre svoju vlastnú potrebu, nie však v záujme islamu a moslimskej komunity. Súčasne treba vidieť, že islamská družstevná banka v takej chudobnej krajine, ako je Sudán, má prinajmenšom na deklaratívnej úrovni dôležitú sociálnu funkciu. Inými slovami, všetko v konečnom dôsledku závisí od cieľov stanovených subjektmi hospodárskych vzťahov.

Uznávaný islamský ekonóm Muhammad Nejatullah Siddiqi zhrnul hlavné úlohy islamskej ekonomiky do nasledovných bodov:

1. Uspokojiť základné potreby človeka z hľadiska zabezpečenia potravín, odevov, prístrešia, lekárskej starostlivosti a vzdelávania;
2. Zabezpečiť rovnaké príležitosti pre všetkých bez výnimky;
3. Predchádzať kumulovaniu bohatstva a odstrániť nerovnosť pri rozdeľovaní príjmov a bohatstva;
4. Poskytnúť každému príležitosť na duchovné sebzdokonaľovanie;
5. Zabezpečiť stabilitu a hospodársky rast s cieľom dosiahnuť vyššie uvedené ciele (Siddiqi 2005, s. 6–7).

Pri určovaní cieľov islamskej ekonomiky je teda v popredí realizácia duchovných a morálnych hodnôt, ktoré nemajú úzky islamský, ale univerzálny celospoločenský charakter. To umožňuje islamskej ekonomike ísť nad rámec čisto ekonomickej problematiky, čiže byť niečím viac ako len ekonomikou. Dochádza tu k spojeniu hospodárskej problematiky a etických otázok.

Začiatkom 70. rokov vstúpili do svetovej ekonomiky noví hráči – islamské banky. Tento krok bol mnohými islamskými ekonómami považovaný za možný kľúč k riešeniu mnohých ekonomických problémov, ktoré neboli vyriešené v rámci kapitalizmu a socializmu. Keď však v ďalšom vývoji vo väčšine krajín sveta komunistický systém padol, v moslimskom svete eufória vyvolaná vznikom inštitúcií islamskej ekonomiky opadla. Viacerí odborníci začali veriť, že islamskú ekonomiku možno považovať iba za jeden z eticky orientovaných sociálnych systémov, ktoré si na Západe od polovice 90. rokov získali veľkú popularitu.

Ak zoberieme za medzník rok 1947 – rok vydania knihy Giláního a ďalších spomínaných autorov – islamská ekonomika má viac ako 60 rokov. K dnešnému dňu však jej všeobecné zásady a mechanizmy fungovania stále nie sú jasne vymedzené. Existuje prevládajúci systém názorov na obchodné správanie sa, ktorý je v súlade so *šari'ou*, ale nie je jasná predstava o tom, ako tento mechanizmus uplatniť v celej ekonomike. Inými slovami, existuje predstava, ako by mali fungovať prvky systému, ale nie je jasné, ako môže fungovať celý systém.

Ako správne poznamenáva M. U. Chapra (2001, s. 50), islamská ekonomika potrebuje mikroekonomické základy pre svoje makroekonomické ciele. Napriek významu základného všeobecného teoretického výskumu pre modernú islamskú ekonomiku by prvým bodom programu mal byť vedecký a praktický vývoj súvisiaci s fungovaním rôznych islamských finančných inštitúcií a ich vzájomné pôsobenie, ako aj metódy financovania použité pri ich práci. Osobitná pozornosť by sa mala venovať právnym otázkam výskumu, aby ciele islamskej ekonomiky našli konkrétne vyjadrenie vo fiškálnej, peňažnej a valutovej politike moslimských krajín. Ak sa toto podarí, potom vyhlásenia o alternatíve islamskej ekonomiky prestanú byť iba vyhláseniami a prídavné meno „islamská“ v termíne „islamská ekonomika“ nebude vyzerat' ako ideologický prívěsok.

Pri analýze výhod a nevýhod islamskej ekonomiky niektorí ekonómovia veria, že pojem „islamský“ zužuje rozsah islamského hospodárskeho modelu v nemoslimských komunitách. Islam nevyžaduje, aby moslimovia prirad'ovali ekonomike prídavné meno „islamská“. Je tu však jeden zaujímavý aspekt, ktorý by sa nemal podceňovať.

Slovné spojenie „islamská ekonomika“ je značka, ktorá sa vytvárala celé desaťročia, a jej opustenie môže viesť k určitým stratám pre islamské finančné inštitúcie na celom svete. Skutočnosť, že niektoré islamské banky a iné islamské finančné inštitúcie v názve neobsahujú slovo „islamský“, je zvyčajne spôsobené obmedzeniami stanovenými platnými právnymi predpismi – napríklad v Turecku, alebo obozretným postojom orgánov k islamskému financovaniu v Azerbajdžane alebo v niektorých krajinách postsovietskej Strednej Ázie (Haron 2012, s. 236–240).

Podľa nás je islamská ekonomika systémom moslimských názorov na princípy a mechanizmy organizácie hospodárskeho života spoločnosti. Mimoriadne dôležitá tu bude akceptácia moslimského náboženského systému (Žuravlev 2004, s. 5). Môžeme teda charakterizovať islamskú ekonomiku ako *systém jej riadenia v súlade s normami a zásadami islamského práva*. Prikláňame sa k názoru renomovaného ruského odborníka na islamskú ekonomiku R. Bekkina, ktorý navrhuje, aby sa ako synonymum pre termín islamská ekonomika používalo slovné spojenie islamský ekonomický model (Bekkin 2010, s. 15).

Samotná islamská ekonómia je výsledkom skúmania moslimských vedcov v ostatných desaťročiach. Avšak niektoré zákazy a obmedzenia ekonomických aktivít možno nájsť nielen v *Koráne* a *Sunne*, ale aj v Biblii. Prečo teda práve moslimovia a nie predstavitelia iných náboženstiev (kresťanov alebo židov) zostavili systémovo ekonomické záležitosti tak, aby zodpovedali ich viere?

4 ISLAMSKÝ EKONOMICKÝ MODEL A JEHO PREVIAZANOSŤ S MOSLIMSKOU VIEROU

Jedným z hlavných dôvodov rozvoja islamskej ekonomickej doktríny bola skutočnosť, že islam, na rozdiel od kresťanstva a judaizmu, je pre jeho vyznávačov nielen náboženstvom, ale aj spôsobom života. Obchodné vzťahy, ako dôležitá súčasť života mnohých moslimov si vyžadovali seriózne teologický a právny základ vo forme ustanovení *Koránu* a *Sunny*, interpretovaných moslimskými právnikmi. Napríklad v kresťanstve vzťahy ľudí s Bohom boli spravidla obmedzené na kostolné priestory. Mimo nich mohol farník viesť svetský životný štýl bez ohľadu na náboženské zákazy, a to aj v hospodárskej oblasti.

V kresťanstve takisto nachádzame prvých ekonómov medzi teológmi. Nemalo by sa zabúdať na to, že kapitalistické hospodárstvo sa zrodilo v útrobach jedného z hnutí kresťanstva – protestantizmu. Protestantská viera v božskú predurčenosť bola vyjadrená najmä v jednom z kľúčových ustanovení kapitalistickej politickej ekonomie – „neviditeľnej ruke trhu“ Adama Smitha. Až moderná doba spôsobila, že ekonomický výskum sa sekularizoval a stal sa záležitosťou svetských vedcov.

V islame tento proces začal oveľa skôr. Vedec Ibn Khaldun bol v podstate sekulárny vedec (treba chápať v súvislosti s obmedzeniami, ktoré vládli v stredoveku). Pripomeňme jeden zaujímavý moment, že niektorí západní ekonómovia uprednostňujú originalitu Khalduna pred Smithom. Avšak Ibn Khaldun bol skôr výnimkou. Väčšina autorov, ktorí sa venovali ekonomickým otázkam, boli moslimskí teológovia a právnici. Nemali to však ľahké, keď vo svojich spisoch konštruovali nejaký ideálny model, ktorý bol skôr ich zbožný želaním.

V modernej dobe sa ako prví začali venovať otázkam islamskej ekonomiky politici – Hassan al-Banna⁶ (Anani 2013, s. 41–63) a Syed Abul A'la Maududi⁷. Ekonomický systém postavený na islamskom práve *šari'a* vnímali ako ideálny model. Práve na základe ich názorov niektorí kritici islamskej ekonomiky vyvodzujú závery o úzkom prepojení predstaviteľov fundamentalistických hnutí v islame s islamskými finančnými inštitúciami (Bayumi, 1991).

Odporcovia islamskej ekonomiky uvádzajú, že nebezpečenstvo islamskej hospodárskej činnosti spočíva v politickej sile islamu. Tá podľa ich názoru má významný vplyv na budúcnosť hospodárskej politiky. Má vzniknúť dojem, že všetky islamské spoločenské subjekty poskytujú finančnú pomoc fundamentalistickým

⁶ Hassan al-Banna bol jedným z najvýznamnejších islamských mysliteľov 20. storočia a zakladateľ Moslimského bratstva v Egypte. V roku 1948 vydal dokument, v ktorom stanovil základné princípy hospodárskeho poriadku v súlade s islamom. Zameral sa na otázky využívania pôdy (pozn. autorov).

⁷ Al-Maududi bol indicko-pakistanský moslimský obrodný mysliteľ, spisovateľ, politik a zakladateľ Jamaat-i Islami. Je považovaný za iniciátora začiatku reforiem na islamizáciu hospodárskeho života v Pakistane. Je autorom viac ako 150 knižných publikácií, ktorých obsah ovplyvňoval islamské hnutia v celom moslimskom svete (pozn. autorov).

politickým stranám a organizáciám, ktoré sa snažia obmedziť sociálne, hospodárske a kultúrne vzťahy medzi moslimami a nemoslimami. V duchu posilnenia islamského fundamentalizmu sa má akceptovať návrat ku koreňom viery. Podľa tejto logiky úspešná islamizácia konkrétnej oblasti prakticky zaručuje úspech islamizácie v iných oblastiach (Kuran 2008, s. 298).

Faktor nebezpečenstva islamského fundamentalizmu je témou pre samostatný článok. Chceme sa však vyjadriť k hodnoteniu politickej sily islamskej hospodárskej činnosti. Fakty hovoria, že v moslimskom svete sú islamské banky a iné finančné inštitúcie pod prísnu kontrolou regulačných orgánov a zároveň čelia silnej konkurencii zo strany tradičných (neislamských) finančných inštitúcií. Islamské banky často získajú licenciu na Západe ľahšie ako v niektorých moslimských krajinách. Hovoriť v takejto situácii o vplyve islamu na finančné inštitúcie, ktorých podiel na finančnom sektore moslimských krajín spravidla nepresahuje 10%, je viac ako diskutabilné.

Nestotožňujeme sa s názorom, že úspešná islamizácia určitej oblasti spoločnosti prakticky zaručuje úspech islamizácie v iných oblastiach. Ako príklad uvádzame Malajziu, kde moslimovia tvoria asi 50% obyvateľstva. Úspešný rozvoj islamského finančného sektora v tejto krajine nevedol automaticky k islamizácii v iných oblastiach verejného života. Na druhej strane, politika islamizácie v Pakistane nevedla k schváleniu monistického modelu islamskej ekonomiky, kde nie je miesto pre tradičné (neislamské) finančné inštitúcie a štruktúry.

Tvrdenia, že islamské spoločenské subjekty poskytujú finančnú pomoc fundamentalistickým politickým stranám a organizáciám, ktoré sa snažia obmedziť sociálne, hospodárske a kultúrne vzťahy medzi moslimami a nemoslimami, sú takisto zavádzajúce. Islamské banky a ďalšie islamské finančné inštitúcie majú mimoriadny záujem, aby aj nemoslimovia boli ich klientmi. V Sudáne, ktorý niektorí vedci považujú za baštu fundamentalizmu, sa medzi kresťanov rozdeľujú aj finančné prostriedky zo *zakátu*, povinnej dane, ktorú platia moslimovia.

Medzi základné princípy islamského hospodárskeho modelu patrí obmedzenie nekontrolovanej spotreby, často na úkor vypožičaných prostriedkov, ktoré sa stali charakteristickým znakom moderných hospodárskych vzťahov v západnom svete. Vytváranie nových finančných produktov zo strany islamských finančných inštitúcií nás privádza k otázke, či existencia alternatívnych príležitostí pre spotrebiteľa nie je znakom civilizovanej spoločnosti.

Z tohto uhľa pohľadu obvinenia voči islamskému ekonomickému modelu sú neudržateľné. Odporcovia islamských ekonomických štruktúr, ktorí ich spájajú s terorizmom, boli zrejme sklamaní výsledkami vyšetrovaní útokov z 11. septembra 2001. Napriek obvineniam, že peniaze na uskutočnenie tohto teroristického aktu boli realizované kanálmi islamských finančných inštitúcií, sa ukázalo, že financie išli cez seriózne banky, ako je Citibank.

V tomto prípade absentuje konštruktívna kritika islamského spôsobu financovania a tých postojov, ktorých podstatou je popieranie akéhokoľvek vplyvu islamu na verejný život v moslimských aj nemoslimských komunitách. Je potrebné zdôrazniť, že názory odporcov islamského hospodárskeho modelu sa často zakladajú na neznalosti alebo na nepochopení podstaty tohto javu. Ako príklad uveďme Veľkú Britániu. Pri diskusii v britskom parlamente vzišla otázka, ako rozvoj islamského trhu finančných služieb v krajine môže zmeniť Londýn na centrum islamského financovania. Bude to znamenať ukotvenie islamského práva *šari`a* v krajine? Keď sa ukázalo, že islamské banky budú konať v prísnom súlade s britskými zákonmi, počet odporcov vývoja alternatívnych finančných nástrojov v Spojenom kráľovstve sa výrazne znížil.

Je potrebné konštatovať, že islamská ekonomika ako veda je stále úzko spojená s islamským právom. Mnohí známi autori spisov o islamskej ekonomike alebo o jej jednotlivých aspektoch sú autoritatívni moslimskí právnici (Yusuf al-Qaradawi,⁸ Taki Usmani⁹ a ďalší). Od polovice 70. rokov, kedy sa objavili prvé odborné štúdie o islamskej ekonomike sa napísalo veľa všeobecných teoretických a aplikovaných prác o islamskej ekonomike a jej rôznych aspektoch. Je však možné dnes považovať islamskú ekonomiku za nezávislú vedu – nie v rámci moslimských teologických a právnych disciplín, ale v systéme svetských vied? Univerzálnosť islamskej ekonomiky a jej rozvoj ako sekulárnej vedy v žiadnom prípade nevyklučuje možnosť študovať zodpovedajúce smerovanie v kontexte islamských teologických a právnych vied.

Ekonomická veda nemôže opisovať súčasný stav bez toho, aby ponúkla predikciu na riešenie existujúcich problémov. Zákony trhu totiž poskytujú prognózy toho, čo sa dá očakávať v budúcnosti. Nemožno poprieť, že islam je náboženstvom poskytujúcim návod na život. Nezisťuje ale choroby spoločnosti a ako ich liečiť. Má však pred sebou jasný obraz toho, ako by to malo vyzeráť. Aj preto úlohou každého moslima nie je len zdieľať určité islamské hodnoty, ale tiež bojovať za transformáciu spoločnosti v duchu islamu (Chapra 2000, s. 29–30).

Nie je celkom správne dať islamskej ekonomickej vede, ktorá je stále v začiatkoch, výlučne normatívny charakter. Ten sa začal objavovať v prácach súčasných moslimských ekonómov od 90. rokov. V jej rámci sa zdôrazňujú dve časti.

⁸ Yusuf al-Qaradawi je egyptský islamský teológ, ktorý pôsobí ako predseda Medzinárodnej únie moslimských vedcov. Vydal viac ako 120 kníh o islame. Za svoje aktivity získal osem medzinárodných cien a považuje sa za jedného z najvplyvnejších žijúcich islamských vedcov (pozn. autorov).

⁹ Mohamed Taki Usmani je *deobandský* islamský učenec *hanafijského* právneho *mazhabu*. Je odborníkom v oblasti islamskej jurisdikcie (*fiqh*), ekonómie, *Tasawwufu* a *hadisov* (pozn. autorov).

Prvá sa zaoberá hospodárskym systémom samotného islamu (tzv. pozitívna časť) a druhá rieši správanie sa ľudí v tomto systéme (Karadoğan 2014, s. 125–137).

Okrem toho moslimskí teoretici rozpracovali celý rad mechanizmov, ktoré sa používajú pri práci moderných islamských finančných inštitúcií: bánk, poisťovacích spoločností, fondov atď. Tieto finančné inštitúcie pôsobia v rôznych častiach moslimského sveta, pričom sú súčasťou islamského hospodárskeho modelu. Problém je v tom, že vývoj islamskej ekonomiky v praxi predbieha teoretické uvedomenie si mnohých naliehavých ekonomických problémov. Napríklad islamské dlhopisy *sukuk* sa objavili na trhoch moslimských krajín pred viac ako 15 rokmi, ale seriózný výskum týchto výrobcov cenných papierov sa objavil len pred niekoľkými rokmi (Nijazbekova 2012, s. 48–55).

Samozrejme, že v islamskej ekonomike sú všetky ekonomické kategórie (bohatstvo, peniaze, kapitál, výroba) posudzované človekom cez prizmu islamských etických hodnôt. Viaceré etické úvahy predložené moslimskými učencami majú svoje opodstatnenie. Myslíme si, že táto otázka sa dotýka fungovania akéhokoľvek ekonomického systému v podmienkach obmedzených zdrojov. V tejto súvislosti islamskí ekonómovia uvádzajú, že hlavným problémom hospodárstva by nemalo byť rozdelenie zdrojov, ale otázka obmedzenia ľudských potrieb. Chapra sa domnieva, že islamské hospodárstvo je potrebné, iba ak je schopné zodpovedať otázky, na ktoré tradičná ekonomika hospodárstva nemôže odpovedať (Chapra 2001, s. 50–52). Teda nielen odpovedať, ale aj ponúknuť praktické riešenie problémov, ktoré boli „príliš ťažké“ pre tradičnú ekonomiku: problémy chudoby, problémy spravodlivého rozdelenia zdrojov atď.

5 ZAKAZUJÚCE PRAVIDLÁ ISLAMSKÉHO EKONOMICKÉHO MODELU

Islamské finančné právo varuje pred bohatstvom získaným nečestným spôsobom bez vynaloženia nejakej činnosti alebo na úkor ostatných. Finančný systém je založený na princípe obchodovania, teda uprednostňuje obchod pred požičiavaním peňazí. Pri poskytovaní islamských finančných služieb nie je akceptovateľné, aby riziko straty niesla iba jedna strana, zatiaľ čo druhá strana by len inkasovala zisk. Princíp zdieľania zisku a straty je vytvorenie akéhosi finančného partnerstva medzi veriteľom a dlžníkom (aj v prípade, že jednou zo strán je banka).

Vzhľadom na to, že základom islamského ekonomického modelu je islamský finančný systém, pokladáme za dôležité upozorniť na tri základné zásady, ktoré významným spôsobom vymedzujú špecifiká islamského ekonomického systému. Ide o zákaz *riba* (úroku), *gharar* (neistoty) a *maysir* (karbanu/gamblerstva). Tieto črty islamských financií vychádzajú zo samotnej podstaty Šarí'e, Koránu a Sunny.

Riba pochádza zo základu arabského slova *raba-wa* a je prekladané ako mimoriadny nárast (zvýšenie, narastanie, presiahnutie). *Riba* znamená zisk bez námahy, bezprácný zárobok. Pojem *riba* sa všeobecne prekladá ako úžera alebo úroky,

ale v *šarī'i* má omnoho širší význam (Haqqi 2009, s. 123–124). Ak definujeme úrok ako peňažnú odmenu za požičanie peňazí, znamená to pre nás zisk bez akejkoľvek námahy, bezprácný zárobok. Tento bezprácný zisk je v islamskom finančníctve zakázaný. Požičiavanie peňazí aj akékoľvek ďalšie finančné aktivity tu fungujú skôr na princípe investovania. Fungujú tu poplatky vo forme preukázaných výdavkov za určité finančné transakcie, odmeny za určité úkony (nie ale za prosté požičanie peňazí) apod. Správne pochopenie pojmu *riba* je bazálnym predpokladom fungovania islamského finančníctva (Hrdličková, 2013).

Arabské slovo *gharar* doslova znamená zákernosť, riziko, podvod, neistotu alebo hazard, ktorý môže viesť k deštrukcii a strate. Tento pojem môžeme definovať aj ako predaj vecí, ktorých existencia alebo vlastnosti nie sú z dôvodu rizikovej povahy isté. V podobnom duchu podávajú výklad pojmu aj právnici *hanafijského mazhabu*¹⁰ (hanafijskej právnej školy), ktorí definovali *gharar* ako “niečo, čoho dôsledok je neistý” (Bekkin 2009, s. 20). Právnici *šáfiovského mazhabu* to popísali ako niečo, čo svojim spôsobom a výsledkom je schované. Najpodrobnejšiu otázku *ghararu* vypracovali *malikovskí* právnici, kde literatúra spomína vynikajúceho stredovekého moslimského právnika Abu Ishaq al-Shatibiho.¹¹

Zmyslom zákazu *gharar* v dohodách je zabrániť nespravodlivosti. Je však možné dospieť k dohode, zmluve alebo transakcii úplne bez *gharar*? Je zrejmé, že akýkoľvek druh podnikateľskej činnosti je spojený s rizikom a neistotou. Faktor nevyhnutného podnikateľského rizika a straty sa nedá vylúčiť. Medzi moslimskými právnikmi prevláda názor, že existuje tzv. prípustný *gharar* a nadmerný *gharar*. V súlade s klasifikáciou všeobecne akceptovanou v modernom moslimskom práve sa rozlišujú tieto typy alebo presnejšie stupne *ghararu*:

- *gharar fahis* (Islamic Finance. Gharar Fahish, 2014) – nadmerný, neakceptovateľný *gharar*;
- *gharar yasir* (Islamic Finance. Gharar Yasir – ľahký, prípustný *gharar*;
- *gharar mutawassit* – mierny *gharar* (nachádzajúci sa niekde medzi *gharar fahish* a *gharar yasir*).

¹⁰ *Hanafijský mazhab* (jedna zo štyroch právnych škôl *sunnitského* islamu). *Hanafijská* právna škola je pomenovanie pre jednu zo štyroch *sunnitských* právnych škôl. Jej zakladateľom je Abū Hanif an-Nu'man ibn Thabit. Táto škola sa najviac presadila v Turecku. Typickým rysom je jej liberálnosť a používanie analógie. Hlavným cieľom by malo byť vždy, pri akomkoľvek právnom prípade, hľadať tú najlepšiu alternatívu. V praxi to znamená, že sa vyhlási niekoľko možných riešení, z ktorých sa vyberá to najlepšie. Rovnako ako u hanafijskej právnej školy, aj šáfiovský, malikovský a hanbalovský *mazhab* sú pomenované podľa svojich zakladateľov (pozn. autorov).

¹¹ Abu Ishaq al-Shatibi bol andalúzsky sunnitský islamský právnik, ktorý žil v 14. storočí a hlásil sa k malikovskému právnemu *mazhabu*.

Gharar fahish spôsobuje, že zmluva alebo transakcia sú z hľadiska *šari`e* neplatné. *Gharar* predstavuje určitú formu asymetrických alebo neúplných informácií a/alebo podvodov, okrem rizika a neistoty, pokiaľ ide o predmet komutatívnej zmluvy (zmluva založená na výmene).

Gharar yasir znamená malý alebo zanedbateľný z hľadiska množstva a predstavuje výraz pre neistotu, ktorá je vždy prítomná vo všetkých zmluvách a kontraktach, a preto je jeho existencia tolerovaná. Zhoda panuje v tom, že každá transakcia nesie v sebe prvky *gharar*, názory sa rôznia v ich veľkosť.

Gharar sa vyskytuje vo všetkých druhoch transakcií, kde predmet, cena alebo oboje sú neurčené a zafixované vopred. Špekulatívne aktivity na kapitálových trhoch, derivátové nástroje a krátkodobé kontrakty sú jasným príkladom *gharar* v moderných financiách. *Gharar* sa v praxi potenciálne spája s problémami ako cena, doručenie, kvantita a kvalita aktív, ktoré sú založené na transakciách a ovplyvnili by do určitej miery alebo kvality súhlas strán kontraktu. Napríklad nie je možné si kúpiť opciu, keďže opcia nie je zistiteľná a je preto neistá. Opcia je len právo. Nie je to aktívum, ktorého špecifikácia je jasná a dosiahnuteľná. Právnicki všetkých právnych škôl súhlasia s tým, že *gharar* ruší platnosť dohody (Bekkin 2018, s. 41–62).

Maysir doslova znamená gambling, hazardná hra (pôvodne hazardná hra, ktorú Arabi hrali pred príchodom islamu). Islam kategoricky odmieta všetky formy gamblingu. Hameed (2009, s. 44) definuje *maysir* ako gambling, ale aj ako akúkoľvek formu obchodnej aktivity, kde sa finančné zisky odvodzujú z náhody, špekulácie alebo dohadu. V Koráne je gambling zakázaný (súra Al-Bakarah, 2:219 a Al-Maidah, 5:93). Inými slovami, islamské náboženstvo neakceptuje zisk dosiahnutý v dôsledku náhodného súboru okolností, medzi ktoré patrí výhra rulety, lotériový lístok, zisk z rôznych finančných derivátov, niektorých poisťovacích praktík a špekulatívneho správanie sa na finančných trhoch (Definition of „Maysir“).

V literatúre sa môžeme stretnúť v súvislosti s hazardom aj s pojmom *qimar*. Čo sa týka rozdielu medzi nimi, všeobecne platí, že *maysir* má širší rozsah ako *qimar*. *Maysir* zahŕňa všetky druhy hazardných hier, to znamená, že je to viac ako len určitá hazardná hra. Pôvodne sa používal na označenie predislamskej hry šípok, v ktorej sedem osôb hazardovalo za podiely (časti) pridelenej ceny. *Qimar* vo svojom doslovnom význame znamená stávkovanie. Z technického hľadiska to znamená prevzatie vlastníctva nejakej formy bohatstva prostredníctvom stávky. *Qimar* zahŕňa všetky konania, kde dochádza k uzatváraniu stávok na veľmi riskantné výsledky.

6 ZÁVER

Islamská ekonomika alebo islamský ekonomický model je pomerne nový koncept, ktorý bol formulovaný v konečnej podobe až v druhej polovici 20. storočia. Jeho ďalší rozvoj bude závisieť od viacerých premenných faktorov súčasného

globalizovaného sveta. Islamský ekonomický model v jeho ideálnej podobe môže byť implementovaný iba v krajinách, kde podstatná časť obyvateľstva vyznáva islam a štát vytvára jeho regulačný rámec v súlade so zásadami islamského práva *šarí`a*. Výskum v tejto oblasti je z vedeckého a praktického hľadiska žiaduci a zaujímavý z hľadiska možností ďalšieho globálneho ekonomického rozvoja.

Stručná analýza vybraných otázok základov islamskej ekonomiky a finančníctva umožňuje vyvodit' nasledujúce závery. Po prvé, islamská ekonomika, alebo islamský ekonomický model, nie je univerzálnou ekonomickou doktrínou pre všetky moslimské krajiny. Koncepcia islamskej ekonomiky sa však v modernom svete v dôsledku úspechu islamských finančných inštitúcií rozšírila. Jedným z najdôležitejších faktorov úspechu islamského hospodárskeho modelu bola jeho mobilita a flexibilita. Po druhé, všeobecné zásady a mechanizmy fungovania islamského ekonomického modelu v súčasnosti stále nie sú jasne vymedzené. Existuje prevládajúci systém názorov na obchodné správanie sa, ktorý je v súlade so *šari`ou*, ale nie je jasná predstava o tom, ako tento mechanizmus uplatniť v celej ekonomike. Inými slovami, existuje predstava, ako by mali fungovať prvky systému, ale nie je jasné, ako môže fungovať celý systém. Po tretie, islamský finančný systém tvorí bazálny prvok islamskej ekonomiky. Nie je to však finančný systém v tradičnom slova zmysle, ale systém, ktorý reflektujeme ako súbor inštitúcií a nástrojov. Hovoríť o islamskom finančnom systéme v tradičnom slova zmysle je o to viac nesprávne, že celkom islamizovaný finančný sektor existuje iba v jednej krajine na svete (v Sudáne). Vo väčšine krajín sveta sú islamské finančné inštitúcie súčasťou existujúceho tradičného finančného systému. Po štvrté, pri určovaní cieľov islamskej ekonomiky je v popredí realizácia duchovných a morálnych hodnôt, ktoré nemajú úzky islamský, ale univerzálny celospoločenský charakter. To umožňuje islamskej ekonomike ísť nad rámec čisto ekonomickej problematiky, čiže byť niečím viac ako len ekonomikou. Dochádza tu k spojeniu hospodárskej problematiky a etických otázok. Slovné spojenie „islamská ekonomika“ je značka, ktorá sa vytvárala po celé desaťročia a jej opustenie môže viesť k určitým stratám pre islamské finančné inštitúcie na celom svete. V poslednom rade, islamské bankovníctvo sa prejavilo ako životaschopná alternatíva konvenčného bankovníctva v mnohých moslimských i nemoslimských krajinách. Keďže ide o finančný systém založený na pravidlách, je nutné pochopiť, aké sú jeho základné pravidlá a ako sa líši od iných. *Riba*, *gharar* a *maysir* sú najdôležitejšie princípy zjavených textov a praktík, tak ako ich zanechal svojim nasledovníkom Prorok Mohamed.

POUŽITÁ LITARATÚRA:

1. ANANI, K. (2013): The Power of the Jama`A: The Role of Hasan Al-Banna in Constructing the MuslimBrotherhood's Collective Identity. [Online.] In: *Sociology of Islam 1*, 2013. s. 41–63. [Citované 23.04.2020.] Dostupné na

internete:

- <https://www.academia.edu/4224559/The_Power_of_the_Jama_A_The_Role_of_Hasan_Al-Banna_in_Constructing_the_Muslim_Brotherhood_s_Collective_Identity>.
2. ACHTJAMOV, N, S. (2013): Islamskaja ekonomičeskaja model: konceptualnyje i teoretičeskije osnovy. [Online.] In: *cyberleninka.ru*, 2013. [Citované 24.04.2020.] Dostupné na internete: <<https://cyberleninka.ru/article/n/islamskaya-ekonomicheskaya-model-kontseptualnye-i-teoreticheskie-osnovy-1>>.
 3. BEKKIN, R. I. (2007): Islamskaja ekonomika: meždu kapitalizmom i socializmom. [Online.] In: *Voprosy ekonomiky*, 2007, č.10. [Citované 26.04.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.vopreco.ru/jour/login?source=%2Fjour%2Farticle%2Fview%2F1666%2F1668&loginMessage=reader.subscriptionRequiredLoginText>>.
 4. BEKKIN, R. I. (2010): *Islamskaja ekonomičeskaja model i sovremennost'*. Moskva: Izdatel'skij dom Mardžani, 2010. 352 s. ISBN 978-5-903715-32-9.
 5. BEKKIN, R. I., (2015): *Islamskoje strachovanije (takaful): osobennosti pravovogo regulirovcanija*. Sadra, 2015. 170 s. ISBN 978-5-906016-39-3.
 6. *Definition of „Maysir“*. [Online.] In: *islamicmarkets.com*. [Citované 26.04.2020.] Dostupné na internete: <<https://islamicmarkets.com/dictionary/m/maysir>>.
 7. DAGHISTANI, A. S. (2012): Al – Ghazali. Islamic Philosophy of Economics. Ethics and Economy in Islam: Contribution of Imam Al Ghazali in focus. [Online.] In: *kud-logos.si*, 2012. [Citované 29.04.2020.] Dostupné na internete: <<http://kud-logos.si/2012/al-ghazali-islamic-philosophy-of-economics/>>.
 8. FURQANI, H. (2018): Defining Islamic Economics: Scholars' Approach, Clarifying The Nature, Scope and Subject-Matter of The Discipline. [Online.] In: *TUJISE Turkish Journal of Islamic Economics*, 2018. [Citované 02.05.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.tujise.org/content/7-issues/10-5-2/m025/tuj025.pdf>>.
 9. HAQQI, A. R. A. (2009): *The philosophy of Islamic law of transactions*. CERT Publications, 2009. 258 s. ISBN 9789834371050.
 10. HARON S. (1998): A Comparative Study of Islamic Banking Practices. [Online.] In: *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics*, 1998, Vol. 10. [Citované 03.05.2020.] Dostupné na internete: <<https://ssrn.com/abstract=3093812>>.
 11. HRDLIČKOVÁ, I. (2013): *Islámské finance jako alternativa*. Praha: A.M.S. trading s.r.o., 2013. 176 s. ISBN 978-80-902419-5-4.

12. CHAPRA, M. U. (2000): Is it Necessary to have Islamic Economics? [Online.] In: *Journal of Socio-Economics*, 2000, April, číslo 29. [Citované 02.05.2020.] Dostupné na internete: <http://ierc.sbu.ac.ir/File/Article/is%20it%20necessary%20to%20have%20an%20islamic%20economics_93497.pdf>.
13. CHAPRA, M.U. (2001): *What is Islamic Economics?* Jeddah: Islamic Development Bank - Islamic Research And Training Institute , 2001. 76 s. ISBN 9960-627-92-6.
14. *Islamic Finance. Gharar Fahish*. [Online.] In: Investment-and-finance.net, 18. 1. 2014. [Citované 05.05.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.investment-and-finance.net/islamic-finance/g/gharar-fahish>>.
15. *Islamic Finance. Gharar Yasir*. [Online.] In: Investment-and-finance.net, 18.01.2014. [Citované 06.05.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.investment-and-finance.net/islamic-finance/g/gharar-yasir.html>>.
16. KAHF, M. (2003): Islamic Economics: Notes on Definition and Methodology. [Online.] In: *monzer.kahf.com*, 2003. [Citované 07.05.2020.] Dostupné na internete: <http://monzer.kahf.com/papers/english/paper_of_methodology.pdf>.
17. KORAYTEM, T. (2000): The Islamic Nature of the Saudi Regulations for Companies. In: *Arab Law Quarterly*, 2000, roč. 15, č. 1. s. 63-69.
18. KURAN, T. (2008): *Islamskaja ekonomičeskaja mysl i islamskaja ekonomika. In Christijanstvo i islam ob ekonomike* (kollektivnaja monografija). Sankt. Peterburg: ROST, 2008. 432 s. ISBN 978-5-98217-039-2.
19. MANNAN, M.A. (1970): *Islamic Economics: Theory and Practice*. Lahore: Sh. Muhammad Ashraf, 1970. 386 s. ISBN 9789694321622.
20. MULYANY, R. – HAMEED, S. (2009). Shari'ah Audit for Islamic Financial Institutions (IFIs): Perceptions Of Accounting Academicians, Audit Practitioners and Shari'ah Scholars In Malaysia. [Online.] In: *researchgate.net*, 2009. [Citované 02.05.2020.] Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/299512294_SHARI'AH_AUDIT_FOR_ISLAMIC_FINANCIAL_INSTITUTIONS_IFIs_PERCEPTIONS_OF_ACCOUNTING_ACADEMICIANS_AUDIT_PRACTITIONERS_AND_SHARI'AH_SCHOLARS_IN_MALAYSIA>.
21. NAQVI, S. N. H. (1997): The Dimensions of an Islamic Economic Model. [Online.] In: *Islamic Economic Studies*, 1997. [Citované 10.05.2020.] Dostupné na internete: <http://ierc.sbu.ac.ir/File/Article/THE%20DIMENSIONS%20OF%20AN%20ISLAMIC%20ECONOMIC%20MODEL_94509.pdf>.

22. NIJAZBEKOVA, Š. U. (2012): *Islamskije cennyje bumagi na mirovom fondovom rynke*. In: *Ekonomika i upravljenje: problemy, rešenija*, 2012, č. 2, s. 48-55.
23. OSTŘANSKÝ, B. (2009): *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri 2009. 255 s. ISBN 978-80-7277-404.
24. RAŽBADINOV, M. (2003): *Egipetskoje dviženije „Bratjev-musulʹman*. Moskva, Institut vostokovedenija RAN. 432 s. ISBN 5-89394-135-7.
25. STEPANJANC, M. T. (1982): *Musulmanskije koncepciji v filosofiji i politike (XIX – XX vv.)*. Moskva: Izdatelʹstvo Nauka, 1982. 249 s.
26. SIDDIQI, M. N. 1996: Teaching Economics in Islamic Perspective. [Online.] In: *KING ABDULAZIZ UNIVERSITY. Islamic Economics Research Centre*, 1996. [Citované 15.05.2020.] Dostupné na internete: <https://iei.kau.edu.sa/Files/121/Files/152672_40TeachingIslamicEconomics.pdf>.
27. *The economy does not have a religion: Erdogan*. [Online.] In: *World-Wide Religious News*, January 20, 2004. [Citované 11.05.2020.] Dostupné na internete: <<https://wwrn.org/articles/7152/>>.
28. ŽDANOV, N. V. (1992): *Islamskaja koncepcija miroporjadka*. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija, 2003. 215 s. ISBN 5-7133-0318-7.
29. ŽURAVLJOV, A. J. (2004): *Konceptualnyje načala islamskoj ekonomiky*. In: *Islamskije finansy v sovremennom mire: ekonomičeskije i pravovyje aspekty*. Moskva: Ummah, 2004. 283 s. ISBN 5-94824-219-6.

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

SLOVAK JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava

2020, Volume XVIII., Issue 2, Pages 115 – 133

ISSN 1336-1562 (print), ISSN 1339-2751 (online)

Submitted: 1. 5. 2020 | Accepted: 11. 6. 2020 | Published 15. 6. 2020

ZÁKLADY INVESTIČNÉHO PLÁNOVANIA V ÚZEMNOM ROZVOJI: STRATÉGIA INDEXOVANIA DLHOPISOV

CONCEPTUAL BASES OF INVESTMENT PROJECTION OF TERRITORIAL DEVELOPMENT: BOND INDEXING STRATEGY

*Lidiia Karpenko*¹

Článok skúma základy investičného plánovania v územnom rozvoji s využitím stratégie indexovania dlhopisov v kontexte globalizačných zmien a európskej integrácie. Autor systematizuje inštrumentálnu základňu pre investičné plánovanie a budovanie prognostickej schopnosti medzinárodnej investičnej činnosti na regionálnej úrovni. V práci sú podrobne opísané výhody a nevýhody stratégie indexovania dlhopisov. Na základe vytvorených matematických modelov sa skúma vplyv priamych zahraničných investícií na reálny sektor regionálnej ekonomiky a zisťujú sa charakteristiky tohto vplyvu v podmienkach transformácie a ekonomickej bezpečnosti regiónu. Praktickú stránku práce predstavuje ekonomické a matematické prognózovanie priamych zahraničných investícií v regióne. V práci je uvedený model funkčnej závislosti medzi efektívnym ukazovateľom HRP a priamymi zahraničnými investíciami a nezamestnanosťou.

Kľúčové slová: stratégia indexovania dlhopisov, priame investície, ekonomická bezpečnosť, hrubý regionálny produkt, investičné plánovanie

This paper investigates the conceptual bases of investment projection of territorial development with using bond indexing strategy in the process modelling of international strategies in the coordinates of globalization changes and European integration. The author systematizes the instrumental base for investment projection and building the prognostic validity of international investment activity at the regional level. The advantages and disadvantages of bond indexing strategy are described in detail in the work. On the basis of the mathematical models constructed, the effect of foreign direct investment to the real sector of the regional economy is investigated and the features of such influence in the conditions of transformation and economic security of the region are determined. The practical side of the work is expressed by the economic and mathematical forecasting of foreign

¹ Prof. Lidiia Karpenko, DrSc., Odessa Regional Institute for Public Administration of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Genueska 22, 65009 Odessa, Ukraine, e-mail: lidiiko888@gmail.com

direct investment in the region. In the work, the model of functional dependence on the effective GRP indicator under the influence of two factors is built – FDI and unemployment rate.

Keywords: bond indexing strategy, direct investment, economic security, gross regional product, investment projection

JEL: M21, M29, O16

1 INTRODUCTION

The investment process is considered as a vector of strategic development and forms the basis for successful socio-economic development of the state and its regions. The revitalization of investment processes and the effective increase of investment volumes are important factors in implementing structural reforms in the economy and in implementing the innovation-investment model of development in targeted country. Implementation of current and long-term objectives of economic and social reforms today requires not only a well-balanced and sound investment policy, but also the formation of effective mechanisms for regulating investment processes, taking into account the peculiarities of the current state of economic development.

The existing conditions of world globalization and the specifics of socio-economic development of Ukraine lead to the fact that all internal regional entities are in fierce competition – the regions compete with each other in the production of products of the same industries, attracting investments, redistributing funds within the local budget, and financing development programs. Ensuring a favourable investment climate in the country and its regions remains a matter of strategic importance, the implementation of which depends on overcoming crisis phenomena in the economy, restoring sustainable growth of economic and social indicators for the development of the region, efficient use of all types of resources in the region, and modernizing the national economy (Ilysheva and Krylova, 2014).

Ensuring the stable investment process in the regions is due to both the need for the most efficient use of production factors and the relevance of the structural modernization of the regional economy due to the widespread introduction of innovations. In addition, one of the key problems of ensuring stable and dynamic development of the economic system of the state as a whole is the need to ensure the proportional development of individual territorial units. That is why the problem of imbalances in the economic development of individual regions is one of the most pressing problems of our time. In the process of managing regional development processes, as well as in the formation of regional investment policy, in the formation of managerial decisions, a special role is played by the ability to take into account numerous, often contradictory, factors, as well as to emphasize complex criteria for the effectiveness of ways to achieve the goals of socio-economic development.

2 LITERATURE REVIEW

A wide range of issues related to research in the area of investment activity and attracting foreign investment in order to improve the investment climate are reflected in the works of domestic and foreign scientists and economists. For example, Zhylynska (2018) presents innovative methods for the development of industries. Ilysheva and Krylova (2014) in their work paid attention to accounting, analysis and strategic management of innovation activity. Fabozzi (2008) explores investment management. Elton and Gruber (2014) or Brown and Goetzmann (2014) investigate the question of modern portfolio theory and investment analysis. Pearce (2013), for instant, had dedicated his works to strategic management, formulation, implementation, and control. Karpenko (2018) is working on the issues of base alternatives and the paradigm of impact investing development in the context of globalization changes and euro integration. Lipkova (2012) and Navratil (2016) explore development issues of innovation policy of the European Union . Research in the formation of international strategies is incorporated in Lipkova and Bohac (2016).

However, the need for continuous development and the search for alternative ways of effective implementation of the regional investment policy, investment projection of territories, the development of bond indexing strategy makes it necessary to constantly improve existing methods and develop new mechanisms for attracting investment resources to the regional economy. Thus, the chosen research topic is relevant, requiring constant improvement and elaboration of ways to optimize the investment projection of territorial development. The apparatus of mathematical statistics will allow to approach the issues of rationalization of investment decisions.

3 RESEARCH GOAL

The purpose of the paper consists of studding the conceptual bases of investment projection of territorial development with using bond indexing strategy in the process modelling of international strategies in the contextof globalization changes and European integration. The author systematizes the instrumental base for investment projection and building the prognostic validity of international investment activity at the regional level. The advantages and disadvantages of bond indexing strategy are described in detail as well. On the basis of the mathematical models constructed, the effect of foreign direct investment to the real sector of the regional economy is investigated and the features of such influence in the conditions of transformation and economic security of the region are determined.

From the point of view of achieving macroeconomic stability of the Odessa region, estimation of the level of economic security has been calculated and substantiated. The conducted research gives an opportunity to analyze the state and prospects of the development of investment state policy at the regional level, to identify problems and important emphases in order to provide scientific and practical

recommendations on improving the mechanisms of state influence on the investment climate in the region and increase competitiveness. The state of the regional potential of the Odessa region demands a focused attention to the problems of FDI involvement in strategic sectors of the real sector of the Ukrainian economy.

The practical side of the work is expressed by the economic and mathematical forecasting of foreign direct investment in the region. Based on the correlation and determination coefficients, the trend form is substantiated. Author proposes the economic security ball assessment. The model of functional dependence on the effective GRP indicator under the influence of two factors is built – Foreign direct investment (FDI) and unemployment rate. The results confirm the effectiveness of using the bond indexing strategy for the application of investment projection of territorial development. The prospect of further research is a more detailed study of the methodology and mechanism for implementing regional investment policy based on the interaction of regional, municipal authorities and business structures, as well as the systematization of procedures for assessing the effectiveness of regional investment projects.

4 REGIONAL INVESTMENT POLICY AND IMPLEMENTATION OF REGIONAL INVESTMENT PROJECTS

Author has special scientific interest in studying the conceptual bases of regional investment policy. In the context of the interaction of regional, municipal authorities and business structures, the regional investment policy is a system of measures undertaken by regional authorities aimed at attracting and rational use of investment resources of all forms of ownership with a view to sustainable and socially-oriented development of the region. Within the framework of the regional investment policy, the activities of government institutions, as well as non-government entities, can be implemented to introduce a system of measures and mechanisms to stimulate investment activity, create a favourable investment climate and efficient use of investment resources in the region. One of the effective tools for implementing regional investment policy is the implementation of regional investment projects. An integral property of resources, including investment, is their limited nature. That is why often the problem arises of identifying and selecting priorities for regional investment projects. Comprehensive development of the region and an effective solution to the problem of regional investment distribution is possible only if there is a regional investment policy.

Within the framework of the regional investment policy, the activities of government bodies, as well as non-government entities, can be implemented to introduce the system of measures and mechanisms to stimulate investment activity, create a favourable investment climate and efficient use of investment resources in the region. One of the effective tools for the implementation of regional investment policy is the implementation of regional investment projects.

An integral property of resources, including investment, is their limited nature. That is why often the problem arises of identifying and selecting priorities for regional investment projects. Comprehensive development of the region and an effective solution to the problem of regional investment distribution is possible only if there is a regional investment policy. Moreover, the regional investment policy should be determined not only by government, but also take into account the interests of business, as the business community chooses its priorities both in projects and in the areas of their possible and profitable implementation. Due to the coordination of the priorities of regional investments, the manifestation of the interaction of regional, municipal authorities and business structures in the course of regional investment policy is carried out.

Systematization of scientists and economists studies made it possible to highlight the main difficulties in implementing regional investment policies and attracting regional investments, namely:

- relatively low attractiveness of the investment climate in most regions, which is caused by deformations and structural imbalances in regional development;
- lack of a systematic approach to the formation of state regional policy, the imperfection of legal regulation of regional economic development, the insufficient use of instruments of state stimulation of investment development of regions;
- insufficient influence of the system of formation of local budgets and transfers on the economic development of regions;
- outflow of labour and capital from one locality to the benefit of others (young people leave Ukraine and move to Europe);
- low efficiency and effectiveness of supporting regional investment activities through centralized resources, inhibition and opposition to decentralization of the budget process, low level of budget discipline;
- aggravation of investment competition between regions.

Of great importance for the implementation of regional investment policy is the problem of forming investment resources – both at the regional and local levels.

5 BOND INDEXING

Bond indexing means designing a portfolio so that its performance will match the performance of some bond index (Fabozzi, 2008). In indexing, performance is measured in terms of total rate of return achieved (or simply, total return) over some investment horizon. Total return over some investment horizon incorporates all three sources of return from holding a portfolio of bonds.

Several factors explain the recent popularity and phenomenal growth rate of bond indexing. First, the empirical evidence suggests that historically the overall performance of active bond managers has been poor. Second is the reduced advisory management fees charged for an indexed portfolio compared with active management advisory fees. Advisory fees charged by active managers typically range from 15 to 50 basis points. The range for indexed portfolios, in contrast, is 1 to 20 basis points, with the upper range representing the fees for enhanced and customized benchmark funds. Some pension funds have decided to do away with advisory fees and to manage some or all of their funds in-house following an indexing strategy (Casidy, 2014).

Lower non-advisory fees, such as custodial fees, make up the third explanation for the popularity of indexing. Finally, sponsors have greater control over external managers when an indexing strategy is selected. For example, in an actively managed portfolio, a sponsor who specifies a restriction on the portfolio's duration still gives the manager ample leeway to pursue strategies that may significantly underperform the index selected as a benchmark. In contrast, requiring an investment adviser to match an index gives little leeway to the manager and, therefore, should result in performance that does not significantly diverge from a benchmark.

Critics of indexing point out that although an indexing strategy matches the performance of some index, the performance of that index does not necessarily represent optimal performance. Moreover, matching an index does not mean that the manager will satisfy a client's return-requirement objective. For example, if the objective of a life insurance company or a pension fund is to have sufficient funds to satisfy a predetermined liability, indexing only reduces the likelihood that performance will not be materially worse than the index. The index's return is not necessarily related to the sponsor's liability. Finally, matching an index means that a money manager is restricted to the sectors of the bond market that are in the index, even though there may be attractive opportunities in market sectors excluded from the index. While the broad-based bond market indices typically include agency pass-through securities, other mortgage-backed securities such as private-label pass-through and collateralized mortgage obligations are generally not included. Yet it is in these fairly new markets that attractive returns to enhance performance may be available. Table 1 summarizes the advantages and disadvantages of bond indexing.

Table 1: Advantages and disadvantages of bond indexing

<i>Advantages</i>	<i>Disadvantages</i>
No dependence on expectations and little risk of underperforming the index	Bond indices do not reflect optimal performance
Reduced advisory and non-advisory fees	A bond index may not match the sponsor's liabilities
Greater sponsor control	Restrictions on fund management ignore opportunities

Source: systematized by author based on Fabozzi, 2008.

5.1 Factors to Consider in Selecting an Index

A money manager who wishes to pursue an indexing strategy must determine which bond index to replicate. There are a number of bond indices from which to select, and several factors influence the decision. The first is the investor's risk tolerance. Selection of an index that includes corporate bonds will expose the investor to credit risk. If this risk is unacceptable, an investor should avoid an index that includes this sector.

The second factor influencing the selection of an index is the investor's objective. For example, although the total return of the various indices tends to be highly positively correlated, the variability of total returns has been quite different. Therefore, an investor whose objective may be to minimize the variability of total returns will be biased toward one that has had, and expects to continue to have, low variability (i. e., a shorter duration relative to other indices). Moreover, variability of total return may not be symmetric in rising and falling markets. Investors who have expectations about the future direction of interest rates will favor the index that is expected to perform better given their expectations (Brown et al., 1987).

5.2 Bond Indexes

The wide range of bond market indices available can be classified as broad-based market indices and specialized market indices. The three broad-based market indices most commonly used by institutional investors are the Lehman Brothers Aggregate Index, the Salomon Brothers Broad Investment-Grade Bond Index, and the Merrill Lynch Domestic Market Index. The bond market sectors covered by these three indices are the Treasury, agency, investment-grade corporate, mortgage-backed, and Yankee markets (Karpenko et al., 2019).

The specialized market indices focus on only one sector of the bond market or a subsector of the bond market. Indices on sectors of the market are published by the three investment banking firms that produce the broad-based market indices. For example, Salomon Brothers publishes both a corporate bond index (a sector index) and a high-grade corporate bond index that includes AAA- and AA-rated corporate bonds (sub index of the corporate bond index). Firms that do not produce one of the three

broad-based market indices may provide specialized indices. Some examples are the Morgan Stanley Actively Traded MBS Index, the Donaldson Lufkin & Jenrette High Yield Index, the First Boston High Yield Index, the Goldman Sachs Convertible 100, and the Ryan Labs Treasury Index.

In recent years, money managers in consultation with their clients have been moving in the direction of customized benchmarks. A customized benchmark is a benchmark that is designed to meet a client's requirements and long-term objectives. For example, in December 1986, Salomon Brothers Inc. introduced its Large Pension Fund Baseline Bond Index as a standardized customized benchmark for large pension funds seeking to establish long-term core portfolios that more closely match the longer durations of their nominal dollar liabilities.

Why have broker or dealer firms developed and aggressively marketed their bond indexes? Enhancing the firm's image is only a minor reason. The key motivation lies in the potential profit that the firm will make by executing trades to set up an indexed portfolio and rebalance it. Typically, a broker or dealer charges a money manager who wants to set up or rebalance an index a nominal amount for providing the necessary data, but expects that the bulk of the trades will be executed through its trading desks. Also, by keeping the makeup of the index proprietary, those firms attempt to lock in customers to using their index.

5.3 Indexing Methodology

Once a money manager has decided to pursue an indexing strategy and has selected an index (broad-based bond market index, specialized market index, or customized benchmark), the next step is to construct a portfolio that will track the index. As with equity indexing, any discrepancy between the performance of the indexed portfolio and the index (whether positive or negative) is referred to as tracking error. Tracking error has three sources:

- transaction costs in constructing the indexed portfolio;
- differences in the composition of the indexed portfolio and the index itself;
- discrepancies between prices used by the organization constructing the index and transaction prices paid by the indexer (Karpenko and Voronzhak, 2018).

One approach in constructing the indexed portfolio is for the money manager to purchase, all the issues in the index according to their weight in the benchmark index. However, substantial tracking error will result from the transaction costs (and other fees) associated with purchasing all the issues and reinvesting cash flow (maturing principal and coupon interest). A broad-based market index could include over 5000 issues, so large transaction costs may make this approach impractical. In

addition, some issues in the index may not be available at the prices used in constructing the index. Instead of purchasing all issues in the index, the money manager may purchase just a sample of issues. While this approach reduces tracking error resulting from high transaction costs, it increases tracking error resulting from the mismatch of the indexed portfolio and the index.

Generally speaking, the fewer the number of issues used to replicate the index, the smaller the tracking error due to transaction costs, but the greater the tracking error risk due to the mismatch of the characteristics of the indexed portfolio and the index. In contrast, the more issues purchased to replicate the index, the greater the tracking error due to transaction costs, and the smaller the tracking error risk due to the mismatch of the indexed portfolio and the index. Obviously, then, there is a trade-off between tracking error and the number of issues used to construct the indexed portfolio.

There are three methodologies for designing a portfolio to replicate an index:

- the stratified sampling or cell approach;
- the optimization approach;
- the variance minimization approach.

For each of these approaches, the initial question that the indexer must ask is, what are the factors that affect a bond index's performance? Each approach assumes that the performance of an individual bond depends on a number of systematic factors that affect the performance of all bonds, and on a factor unique to the individual issue. This last risk is diversifiable risk. The objective of the three approaches is to construct an indexed portfolio that eliminates this diversifiable risk (Karpenko and Pashko, 2019).

The next, author is going to investigate *the Stratified Sampling or Cell Approach*. Under the stratified sampling approach to indexing, the index is divided into cells, each cell representing a different characteristic of the index. The most common characteristics used to break down an index are: (1) duration, (2) coupon, (3) maturity, (4) market sectors (Treasury, corporate, mortgage-backed), (5) credit rating, (6) call factors, and (7) sinking-fund feature. The last two factors are particularly important because the call and sinking-fund features of an issue will impact its performance (Elton and Gruber, 2014).

The next, author is going to investigate *the optimization approach*. In the optimization approach to indexing, the money manager seeks to design an indexed portfolio that will match the cell breakdown just as described and satisfy other constraints, but also optimize some objective. An objective might be to maximize the portfolio yield, to maximize convexity, or to maximize expected total returns. Constraints other than matching the cell breakdown might include not purchasing more

than a specified amount of one issuer or group of issuers, or overweighting certain sectors for enhanced indexing (Navratil, 2016).

The computational technique used to derive the optimal solution to the indexing problem in this approach is mathematical programming. When the objective function that the indexer seeks to optimize is a linear function, linear programming (a specific form of mathematical programming) is used. If the objective function is quadratic, then the particular mathematical programming technique used is quadratic programming.

The next direction is *variance minimization approach*. The variance minimization approach to indexing is by far the most complex. This approach requires using historical data to estimate the variance of the tracking error. This is done by estimating a price function for every issue in the index. The price function is estimated on the basis of two sets of factors: (1) the cash flows from the issue discounted at the theoretical spot rates and (2) other factors such as the duration or sector characteristics discussed earlier. The price function is estimated, using a large universe of issues and statistical techniques, from historical data. Once the price function for each issue is obtained, a variance equation for the tracking error can be constructed. The objective then is to minimize the variance of the tracking error in constructing the indexed portfolio. Because the variance is a quadratic function (the difference between the benchmark return and the indexed portfolio's return, squared), quadratic programming is used to find the optimal indexed portfolio in terms of minimized tracking error. The biggest problem with this approach is that estimating the price function from historical data is very difficult in the Treasury market, let alone the corporate market or the new-issue market. Also, the price function may not be stable.

Although the stratified sampling (or cell) approach seems to be the easiest to use, it is extremely difficult to implement when large, diversified portfolios are taken as the benchmark. In this case, many cells are required, and the problem becomes complex. Also, because the handpicking of issues to match each cell is subjective, tracking error may result. Mathematical programming reduces the complexity of the problem when well-defined constraints are employed, allowing the indexer to analyze large quantities of data optimally (Navratil, 2019).

5 RESULTS

The practical part of the work encompass the economic and statistical analysis of the impact of foreign direct investment on the development of the Odessa region. We analyse the foreign direct investment (FDI) in the Odessa region and the impact of Gross regional product (GRP) during the period of 2009-2019 (Table 2).

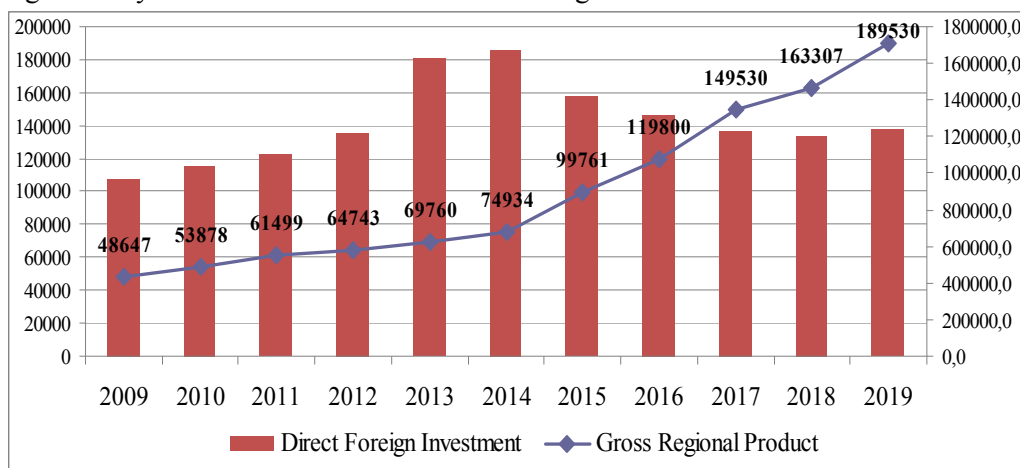
Table 2: Dynamics of FDI, GRP and Unemployment in 2009-2019 in Odessa region

Year	<i>Gross regional product (GRP)</i>		<i>Foreign direct investment (FDI)</i>		<i>Unemployment</i>	
	million UAH	growth rate (decrease), %	thousand USD	growth rate (decrease), %	%	absolute deviation, percentage points
2009	48647	...	970152.5	...	6.7	...
2010	53878	10,75	1041987.7	7.40	6.3	-0.4
2011	61499	14,14	1107326.6	6.27	6.4	0.1
2012	64743	5.27	1220519.4	10.22	6.4	0.0
2013	69760	7.75	1629074.2	33.47	6.1	-0.3
2014	74934	7.42	1671661.5	2.61	6.5	0.4
2015	99761	33.13	1423290.8	-14.86	6.7	0.2
2016	119800	20.09	1320345.6	-7.23	6.5	-0.2
2017	149530	24.82	1228752.8	-6.94	6.8	0.3
2018	163307	9.21	1202594.7	-2.13	7.1	0.3
2019	189530	16.06	1237202.8	2.88	6.4	-0.7

Source: calculated by author on the base of Ukrstat, 2020.

Figure 1 presents the dependence of macroeconomic indicators – Foreign direct investment and Gross regional product.

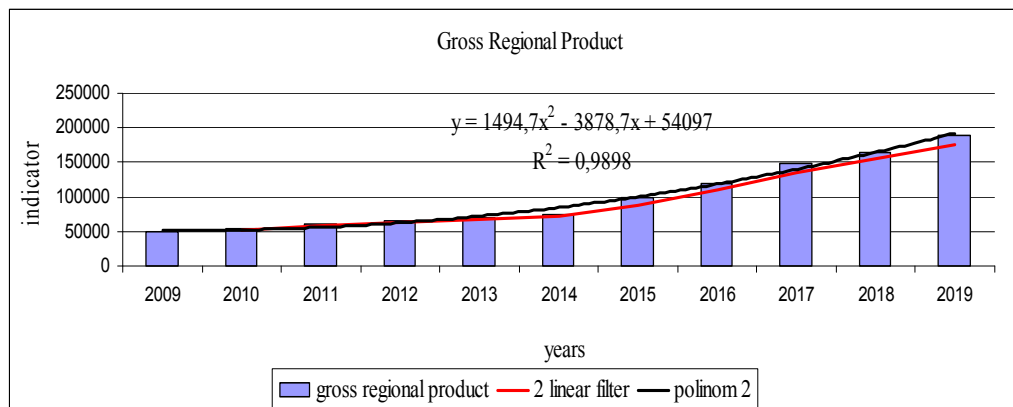
Figure 1: Dynamic of FDI and GRP in Odessa region in 2009-2019

Source: processed by author.

Figures 1 and 2 present the analytical alignment of the studied indicators made by the trend extrapolation method.

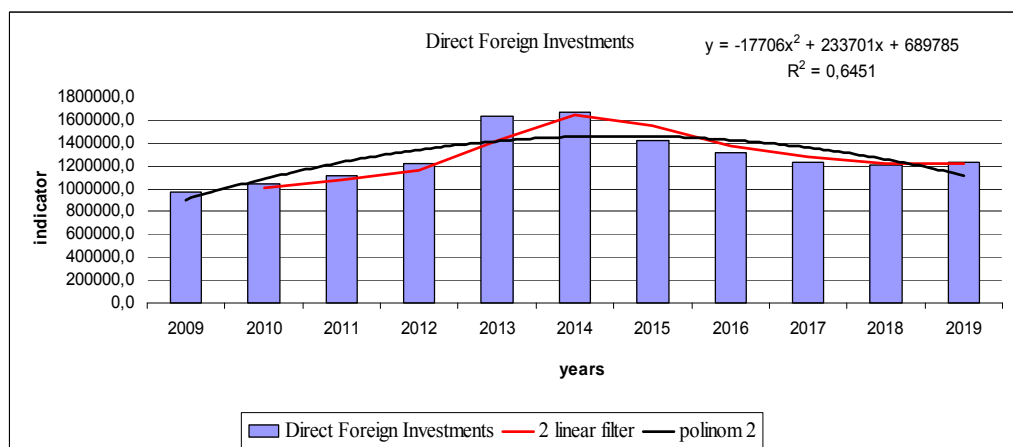
Figure 2: The analysis of the GRP dynamic with using method of extrapolation trend in 2009-2019

Source: processed by author.

As can be seen from the Table 1 the growth of FDI in the Odessa region was gradually followed from 2009 2014, followed by a sharp decline until 2018 and positive dynamics in 2019, which is largely due to the conflict in the East and the annexation of the Autonomous Republic of Crimea. However, it should be noted that the fall in FDI since 2014 did not affect GRP growth; there was a positive upward trend. The of approximation confidence coefficient $R = 0.99$, indicating that the future forecast and model acceptance are significant.

Figure 3: The analysis of the FDI dynamic with using method of extrapolation trend in 2009-2019

Source: processed by author.

FDI attraction and socio-economic development of the region are interrelated processes. Let us evaluate the impact of FDI revenues as a factor trait to the number of productive indicators of socio-economic development of the Odessa region. The

financial component covers two dependent variables: foreign direct investment and unemployment in the region. In order to avoid the phenomenon of multicollinearity, all other factors with low impact to GRP were excluded from the regression model.

The differentiation of these factors makes it possible to study the degree of influence of each of them to the dynamics of GRP, as well as the time lag during which their effect is manifested on the basis of the use of correlation-regression analysis and the method of statistical equations.

The method of statistical equations of dependencies allows solving the following problems: identification of the main direction of development (trend); justification of forecast levels of economic phenomena; estimation of intensity of use of the factors that shape the development of economic phenomenon in dynamics (Karpenko and Fylippova, 2016).

The correlation coefficient (R) gets from -1 to $+1$. If $|R| < 0.30$, the association between the signs is weak; $0.30 \leq |r| \leq 0.70$ means moderate association; $|r| > 0.70$ means strong relationship. When $|r| = 1$ – means functional communication.

The regression equation parameters were calculated using the Microsoft Office Excel 2010 analysis suite. The high value of the correlation and determination coefficients indicates that this dependence is quite regular. Significance F indicates that the evaluation results are sufficiently reliable. It is worth paying attention to the variance and F-statistics, their high value indicates the variation of the dependent and independent variables, so the regression equation is significant. Initial regression information and model quality analysis are given in the Table 3.

The magnitude of the multiple correlation coefficients R characterizes the quality of the model obtained. According to the calculations, this coefficient is 0.27, which indicates that there is a low correlation model. The value of R^2 , that is, the coefficient of determination, indicates the correspondence of the original data and the regression model, since its value is as close as possible to 1 and is 0.74, which means the correctness (possibility) of choosing factors in the case of a systematic approach in the analysis of the obtained model with statistics.

Table 3: Communication tightness ratios

<i>Regression statistics</i>	
Regression statistics	0.27
Multiple R	0.74
Normalized R-square	-0.15
Standard error	42962
Observations	11

Source: processed by author.

A model of the following form was obtained:

$$Y = -92729.91 + 0.05x_1 + 15117.94x_2^2 \quad (1)$$

where Y is the Gross regional product of the Odessa region (million UAH), x_1 and x_2 are volume of foreign direct investments into the fixed capital of the Odessa region (million USD) and unemployment rate (%) respectively.

It is also necessary to graphically compare the results of the simulation by the obtained regression equation with the values of the statistical sample in order to visually evaluate the simulation error. Using a polynomial function, you can make a graphical prediction of the prediction of such models. Based on the obtained equation of dependence of GRP on the indicator of FDI in the Odessa region and the unemployment rate, we can conclude that FDI does not have a significant impact on GRP, however, reducing the unemployment rate significantly affects the growth of GRP, in particular, increasing unemployment by 1% reduces GRP by 15117.94 UAH.

On the basis of the generated statistics, we will evaluate the complex economic security of the Odessa region by the method of scoring on the selected components. Limit values of indicators for determining the level of economic security of the regions are presented in the Table 4.

Table 4: Limit values of indicators for determining the level of economic security of the Odessa region

<i>Indicator</i>	<i>Class I</i>	<i>Class II</i>	<i>Class III</i>
GRP per capita, UAH	33000-50000	32000-33000	15000-32000
Unemployment rate, %	< 7.6	7.6-8	> 8
Import coverage ratio	> 1	1	< 1
Part of the sold industrial products in the foreign country, %	> 1	1 – 2.9	<1

Source: processed by author.

For each of the components one indicator is selected: financial and economic component (GRP per capita); social component (unemployment rate); foreign economic component (ratio of exports by imports) (Lipkova, 2012); innovation-investment component (share of realized innovative products in the total volume of industrial products sold) (Pearce, 2013).

Given the overall rating of the indicators, it is advisable to apply the following gradation of security levels (total score is determined by multiplying the grade by its rating):

- Class I of security – high level of security (100-150 points);
- Class II of security – normal level (151-230 points);
- Class III of security – pre-crisis level (231-250 points).

Table 4: Limit values of economic security indicators

<i>Indicator</i>	<i>2018</i>
GRP per capita UAH	62701
Unemployment rate, %	6.4
Import coverage ratio	1.06
Part of the sold industrial products in the foreign country, %	1.1

Source: calculated by author

The parameters were calculated with the help of Microsoft Office Excel 2010 analysis package, the following indicators were calculated and obtained for the Odessa region by static indicators of 2018.

Table 5: Economic Security Ball Assessment in 2018

<i>Region</i>	<i>2018</i>				
	<i>GRP per capita UAH / one person</i>	<i>Unemployment rate</i>	<i>Import coverage ratio</i>	<i>Part of the sold industrial products in the foreign country, %</i>	Σ
Odessa region	75	25	25	50	175

Source: calculated by author

The economic security ball assessment is 175 points, which indicates the normal level of security in the Odessa region. Checking the adequacy of the model in the light of statistical characteristics makes it possible to conclude that the model of expert judgment is acceptable.

6 CONCLUSIONS

The paper proposes the bond indexing strategy for the application of investment design of territorial development. Active bond portfolio strategies seek to capitalize on expectations about changes in factors that will affect the price and, therefore, the performance of an issue over some investment horizon. The factors that affect a portfolio's return are (1) changes in the level of interest rates, (2) changes in the shape of the yield curve, (3) changes in yield spreads among bond sectors, and (4) changes in the yield spread for a particular bond. The total return framework should be

used to assess how changes in these factors will affect the performance of a strategy over some investment horizon.

Indexing a portfolio means designing a portfolio so that its total return will match the performance of some predetermined index. Indexing requires selecting a bond index to be replicated and constructing a portfolio so as to minimize tracking error. The methodologies used to construct an indexed portfolio include the stratified sampling or cell approach; the optimization approach; and the variance minimization approach. In an enhanced indexing strategy, the performance of the index becomes the minimum return objective that the portfolio manager attempts to achieve. A money manager can lever a position by borrowing funds in the repo market. When used for financing a position, a repo agreement is a collateralized borrowing. The advantage of leveraging is that it magnifies positive returns relative to an unlevered position; the disadvantage is that it magnifies negative returns.

The key goal of the regional investment policy should be the stable socio-economic development of the region based on the optimal use of investment resources. Achieving this goal requires not only increasing investment resources, but also increasing the economic and social efficiency of their use by directing financing to innovative development of production, creation of high-performance jobs, and development of the infrastructure environment. The financial support of investment activity at the regional level largely depends on the state and characteristics of the development of financial markets, among which the bank lending market and the stock market play a key role. Efficient financial markets provide access for corporate sector entities (corporate structures) to long-term resources, which makes capital-intensive investment possible. This reduces transaction costs, helps to increase the efficiency of regional investments and increase indicators of capital mobility.

Thus, the regional investment policy should be implemented, first of all, through the development and implementation of investment projects, grouped into a system of investment programs, formed on the basis of priority areas of socio-economic development of the region, taking into account the possible size of the financial base for the implementation of investment projects.

It should be noted that the effectiveness of the regional investment policy depends on the investment climate, which affects the intensity of the investment process, the volume of investments and determines the investment attractiveness of the region. Attracting investment based on the interaction of regional, municipal authorities and business structures is a priority for the development of the region's economy. In addition, the ability of the region's infrastructure to absorb and efficiently use investment funds is essential. In this sense, it is important to formalize approaches to determining the investment attractiveness of the region, since its positioning in this aspect allows attracting potential investors for the implementation of regional investment projects .

The state of the regional potential of the Odessa region demands a focused attention to the problems of FDI involvement in strategic sectors of the real sector of the Ukrainian economy. According to the conducted research (analysis of the region's potential), the regional investment policy should be aimed at the development of such sectors as agriculture, food and processing industry, energy, tourism, as these are areas where the Odessa region has advantages over other regions and investment potential. Increasing the competitiveness of the region's economy can be facilitated by the transition of the region to the digital economy model (including the exchange of tax information, etc.) and the increase in the flow of FDI from European Union countries into the economy of the Odessa region.

From the presented and calculated statistics and the obtained equations of mathematical analysis, it can be said that the share of offshore accounts for almost a third of all investments that have been invested in the economy of the Odessa region during the last 10 years. Considering the fact that they are mostly investments of Ukrainian companies, which are made in order to minimize taxation, such investments should not be considered as classic FDI, the main characteristic of which is the introduction of additional external resources into the economy of the state, region. Thus, it can be assumed that the volume of real FDI in the Odessa region during 2009-2019 and, accordingly, the real FDI per capita is significantly lower than the official data, which is also confirmed by the indicators of business activity in the region. From the point of view of achieving macroeconomic stabilization of the Odessa region, a point estimate of the level of economic security is 175 points, which confirms the normal level of security of the Odessa region. Considering that the institutional system of conditions of investment activity is not stable and is adjusted depending on the economic policy of the state in each specific period, the degree of investment activity of economic entities calculated and proved on the example of mathematical and statistical models, in particular, FDI do not have a significant impact on GRP, however, reducing the unemployment rate has a significant impact on GRP growth, in particular, increasing unemployment by 1% reduces GRP by 15117.94 UAH.

The results presented in the work confirm the effectiveness of using the bond indexing strategy for the application of investment projection of territorial development. The prospect of further research is a more detailed study of the methodology and mechanism for implementing regional investment policy based on the interaction of regional, municipal authorities and business structures, as well as the systematization of procedures for assessing the effectiveness of regional investment projects. In development of the work, it is planned to evaluate the effectiveness of the investment modelling for the tasks of macroeconomic development and macroeconomic stabilization policy.

REFERENCES:

1. BROWN, L. – HAGERMAN, R. – GRIFFIN, P. – ZMIJEWSKI, M. (1987): Security Analyst Superiority Relative to Univariate Time-Series Models in Forecasting Quarterly Earnings. In: *Journal of Accounting and Economics*, 1987, pp. 61-87.
2. CASIDY R. (2014): Linking Brand Orientation with Service Quality, Satisfaction, and Positive Word-of-Mouth: Evidence from the Higher Education Sector In: *Journal of Nonprofit and Public Sector Marketin*, 2014, 26, 2, pp. 142-161.
3. ELTON, E. J. – GRUBER, M. J. (2014): *Modern Portfolio Theory and Investment Analysis*. 7-th ed. New York: New York University, 2014. 728 p. ISBN-13 978-0470-05082-8.
en_bal/arh_2012.htm>.
4. FABOZZI, F. J. (2008): *Investment management*. New Jersey: Prentice Hall, 2008. 837 p. ISBN 0-13-889155-9.
5. ILYSHEVA, N. – KRYLOVA, S. (2014): *Accounting, Analysis and Strategic Management of Innovation Activity*. Moscow: Finances & Statistics, 2014. 216 p. ISBN 978-5-279-03542-7.
6. KARPENKO, L. – VORONZHAK, P. (2018): Base alternatives and the paradigm of impact investing development in the coordinates of globalization changes and euro integration. In: *Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018*. Ostrava: VSB - Technical University of Ostrava, 2018, pp.659-668. ISBN 978-80-248-4169-4.
7. KARPENKO, L. (2019): Innovative Trends in the Process Modeling of International Strategies: Systematic of Fundamental Factor Models. In: *Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management*, 2019. Pp. 349-354. ISBN 978-94-6252-790-4.
8. KARPENKO, L. – PASHKO P. (2019): Formation of the system of fair businesspractice of the company under conditions of corporate responsibility. In: *Academy of Strategic Management Journal*, 2019, 18, 2, pp.1-8.
9. KARPENKO, L. et al. (2019): Strategic management of entrepreneurship based on smart technologies. [Online.] In: *Journal of Entrepreneurship Education*, 2019. [Cited 24.02.2020.] Available online: <<https://www.abacademies.org/articles/Strategic-management-of-entrepreneurship-based-1528-2651-22-5-458.pdf>>.
10. KARPENKO, L. M. – FILYPPOVA, S. V. (2016): Strategic competitive analysis of innovative enterprises development: predictive validity. In: *Actual problems of the economy*, 2016, 180, 6, pp. 392-404.

11. LIPKOVA, L. – BOHAC, R. (2016): Cataracts of globalization and the economic diplomacy of small states. In: *Research Journal of Economic Annals-XXI*, 2016, 159, 5-6, pp. 16-19.
12. LIPKOVA, L. – HOVORKOVA, K (2018): Economic situation in Norway after the outbreak of the global financial and oil crises in the context of EU integration trends. In: *Research Journal of Economic Annals-XXI*, 2018, 169, 1-2, pp. 12-14.
13. LIPKOVA, L. (2012): Innovation Policy of the European Union. In: *Proceeding of the 1st International Conference on European Integration 2012*. Ostrava: VSB - Technical University of Ostrava, 2012, pp. 171-178. ISBN 978-80-248-2685-1.
14. NAVRATIL, B. (2016): Ever-Coser or Multi-Speed Union. In: *Proceeding of the 3rd International Conference on European Intergration 2016*. Ostrava: VSB - Technical University of Ostrava, 2016, pp. 649-655. ISBN 978-80-248-3911-0.
15. PEARCE, J.A. (2013): *Strategic management: formulation, implementation and control*. 8th ed. Publications Office of the McGraw-Hill Companies. ISBN 0-07-248846-8.
16. STANICKOVA, M. (2012): Assessment of Efficiency in Selected EU Member States by Data Envelopment Analysis Models. In: *Proceeding of the 1st International Conference on European Integration 2012*. Ostrava: VSB - Technical University of Ostrava, 2012, pp. 303-314. ISBN 978-80-248-2685-1.
17. UKRSTAT (2020): *Statistics*. [Online.] In: *Ukrstat*, 2020. [Cited 24.02.2020.]. Available online: <<http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/energ/>>

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

SLOVAK JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava

2020, Volume XVIII., Issue 2, Pages 134 – 155

ISSN 1336-1562 (print), ISSN 1339-2751 (online)

Submitted: 10. 6. 2020 | Accepted: 12. 6. 2020 | Published 15. 6. 2020

POKLES PŘEBYTKU BĚŽNÉHO ÚČTU ČÍNY: PŘÍČINY A SOUVISLOSTI

THE CHINESE CURRENT ACCOUNT DECREASE: REASONS AND CONSEQUENCES

Petra Špírková¹, Martina Jiráňková²

Článek pojednává o příčinách a souvislostech poklesu výrazného přebytku běžného účtu platební bilance Číny v letech 2007 – 2018. Téma je zkoumáno z pohledu vývoje země na běžném účtu, resp. jeho vývozu a dovozu zboží a služeb, dále dle finančního účtu, jakož i z hlediska vývoje relací mezi investicemi a úsporami v zemi. Vnitřní příčiny jsou dávány do kontextu s vývojem ve světové ekonomice, tedy s finanční a ekonomickou krizí, vývojem v USA a v Evropské unii, resp. s evropskou dluhovou krizí.³

Klíčová slova: Čína, běžný účet, investice, finanční účet, úspory, přímé investice

The article aims at the reasons and consequences of the Chinese current account surplus decrease in the years 2007 – 2018. The topic is studied from the view of the country development in the current account, resp. exports and imports of goods and services, its financial account and from the development of the relation between savings and investments. The internal reasons and the development of the world economy are put into the context, especially with the financial and economic crisis, the development in the USA and in the European Union and the European debt crisis.

Key words: China, current account, financial account, savings, investment

JEL: F10, F32, F41

¹ Ing. Petra Špírková, Katedra světové ekonomiky, Fakulta mezinárodních vztahů, Vysoká škola ekonomická v Praze, e-mail: spirkova-petra@seznam.cz

² Doc. Ing. Martina Jiráňková, Ph.D., Katedra světové ekonomiky, Fakulta mezinárodních vztahů, Vysoká škola ekonomická v Praze, e-mail: jirankov@vse.cz

³ Stať byla napsána v rámci projektu IGS FMV VŠE č. 65/2019 Mechanismus sudden stop v různých režimech měnového kurzu.

1 ÚVOD

Běžný účet Číny v letech 1998 – 2018 vykazoval po určitou dobu významný přebytek, a to v absolutním i relativním vyjádření (ve vztahu k HDP) s kulminací v roce 2007, kdy činil 9,93 % HDP, v roce 2018 byl již pouze 0,355 % HDP (IMF, 2019). Tento pokles je významnou změnou zasluhující podrobnější analýzu. Je to dáno rolí, kterou země hraje ve světové ekonomice, jednak jako významný vývozce do nejvyspělejších zemí světa, jednak velikostí čínského trhu, který naopak pro ostatní ekonomiku skýtá rezervoár 1,5 miliardy potenciálních spotřebitelů. Stejně tak je země neméně sledovaným příjemcem i zdrojem kapitálových toků. Cílem této stati je diskutovat možné příčiny poklesu vysoce aktivního salda běžného účtu v letech 2008–2018. Metodou využitou v textu je deskripce, analýza a syntéza za pomoci statistických údajů a dostupných pramenů týkajících se čínské ekonomiky a společnosti.

Ačkoliv byla v uplynulých letech Číně a jejímu běžnému účtu věnována velká pozornost v souvislosti s nárůstem jeho kladného salda, téma jeho poklesu není zcela v literatuře zatím prozkoumané a dostupná literatura chápe daný fenomén jako výslednici působení řady dílčích faktorů. Přímo uvedenému tématu se věnují dvě studie. První z nich, „The Drivers, Implications and Outlook for China’s Shrinking Current Account Surplus“ (Deb, Gjonbalaj a Hannan, 2019), přisuzuje vývoj běžného účtu Číny strukturálním i cyklickým faktorům, ale i dalším příčinám. Druhou studií je „Vanishing of China’s Twin Surpluses and Its Policy Implications“ (Zhang a Tan, 2015). Ta analyzuje bilance zboží, služeb a toky kapitálu, včetně faktorů majícím vliv na úspory v zemi.

Dalšími tituly literatury, ze kterých stať čerpá, jsou například Wang a Foosiri (2018), Li a Rengifo (2018), Cai (2017), Hatzvi, Meredigh a Nixon (2016), Xin, Zhou a Beg (2014), alebo Barton, Chen a Jin (2013).

Na problematiku je nahlíženo třemi prizmaty, a to výkonové bilance, finančního účtu, resp. přímých zahraničních a ostatních investic a hrubých úspor a investic. Vnitřní příčiny jsou dávány do kontextu s vývojem ve světové ekonomice, tedy s finanční a ekonomickou krizí, vývojem v USA a v Evropské unii, resp. s evropskou dluhovou krizí. Při analýze je kladen důraz na roky 2008 – 2011 a 2016 – 2018, jelikož v nich kladné saldo běžného účtu kontinuálně klesalo.

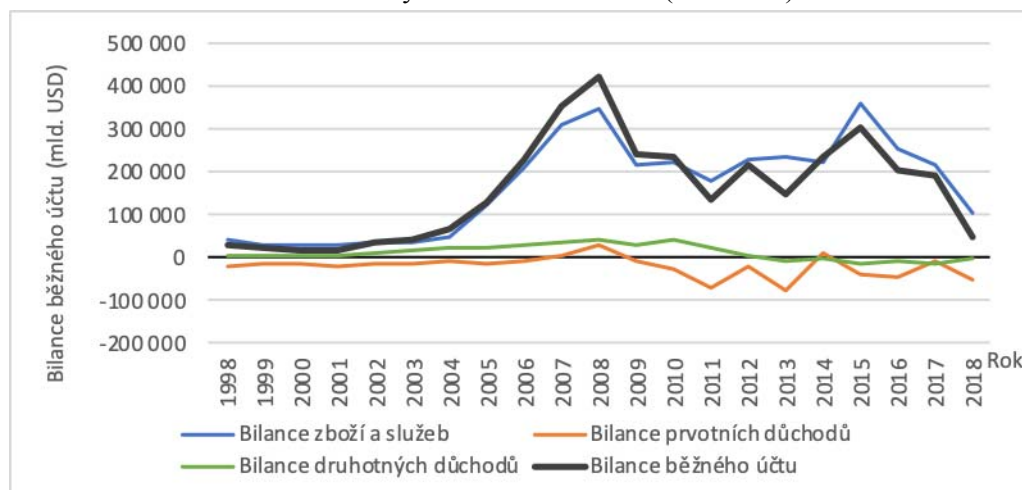
2 VÝKONOVÁ BILANCE

Bilance běžného účtu je tvořena bilancí výkonovou a dále bilancemi prvotních a druhotných důchodů, které však v průběhu sledovaného období dosahovaly nižších hodnot než bilance výkonová (Graf 1). Bilance běžného účtu Číny tak byla determinována především jejím vývojem. Premisu potvrzují i korelační koeficienty:

korelace vývoje výkonové bilance a běžného účtu dosáhla hodnoty 0,95, ovšem pro prvotní a druhotné důchody nepřesáhla hodnotu 0,35.⁴

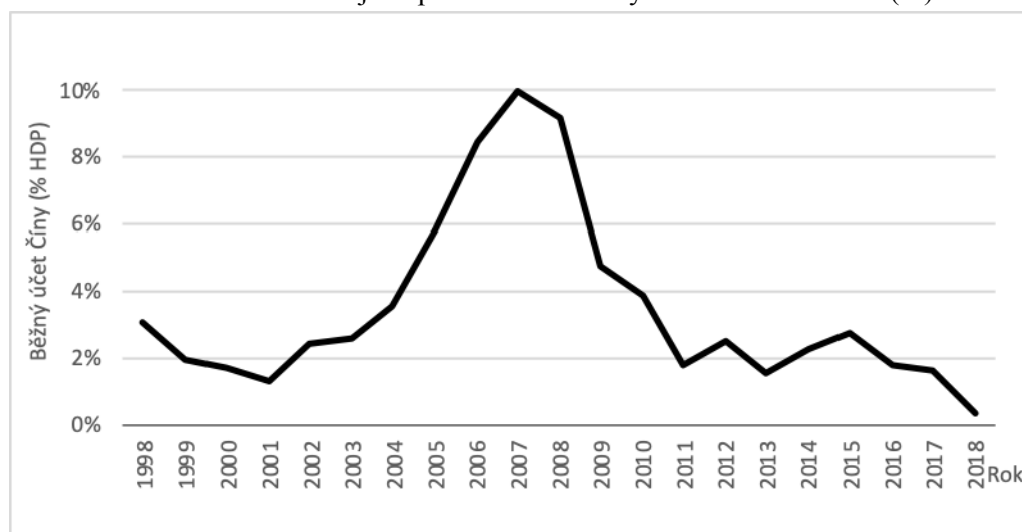
V relativním vyjádření bylo maximální hodnoty salda běžného účtu platební bilance dosaženo v roce 2007 (Graf 2). Následně došlo k výraznému poklesu podílu bilance běžného účtu na čínském HDP, jednomu z nejdůležitějších ze zemí G20 (Deb, Gjonbalaj a Hannan, 2019).

Graf 1: Bilance běžného účtu Číny v letech 1998–2018 (mil. USD)

Pramen: IMF, 2019.

Graf 2: Bilance běžného účtu jako podíl na HDP Číny v letech 1998–2018 (%)

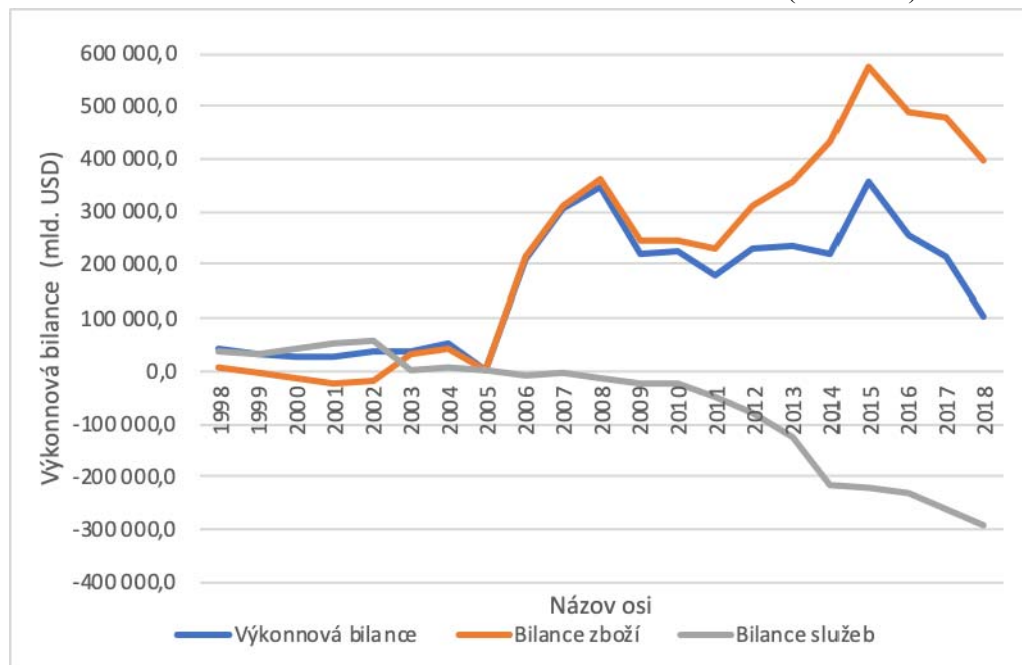

Pramen: WB 2019b.

⁴ Vlastní výpočet dle: IMF 2019 a WB 2019.

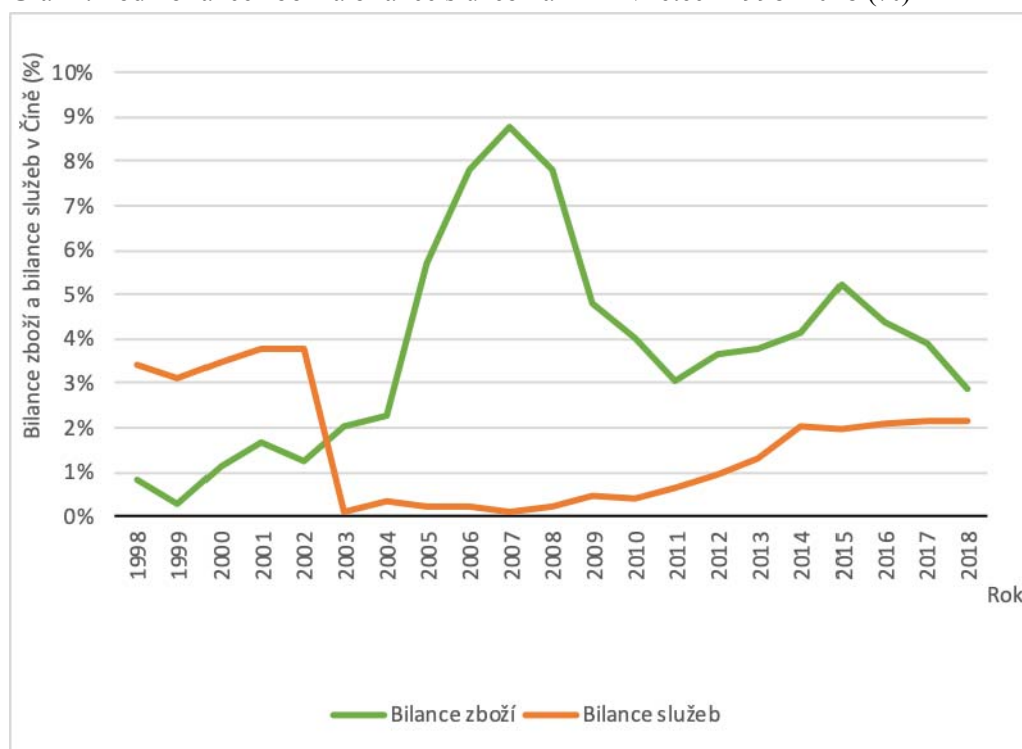
Za účelem analýzy výkonové bilance bylo její saldo rozděleno na export zboží a služeb a jejich import. Jak vyplývá z Grafu 3, docházelo ke kontinuálnímu poklesu kladného salda výkonové bilance v absolutním vyjádření v letech 2009 – 2011 a následně 2016 – 2018. V relativním vyjádření (jako podíl na HDP) došlo k poklesu již v roce 2008, jinak si období snížení přebytku odpovídají. Bilance zboží vykazovala ve většině let zkoumaného období rostoucí trend. Ke snížení její hodnoty došlo meziročně z výše zmíněných období v letech 2009, 2011 a 2016 – 2018. V těchto letech tedy přispívala k poklesu přebytku celého běžného účtu Číny, a to více než bilance služeb, jelikož byly její změny výraznější. U bilance služeb bylo naopak možné pozorovat klesající trend. Při zkoumání vývoje bilance zboží a služeb jako podílu na HDP lze dojít k podobným závěrům jako při zaměření absolutní hodnoty (Graf 4). Tedy: ke zvýšení rovnováhy na běžném účtu přispěl v letech 2008, 2009, 2011 a 2016 – 2018 klesající podíl kladné bilance zboží a rostoucí podíl deficitní bilance služeb. Bilance zboží se navíc snížila i v roce 2010. Vývoj vedl k téměř vyrovnanému podílu obou dílčích sald. V roce 2018 se jednalo o 2,9 % pro zboží a 2,2 % HDP Číny pro služby. Pro srovnání: v roce 2007, době nejvyššího rozdílu mezi oběma ukazateli, dosahovala bilance zboží podílu 8,8 % HDP a bilance služeb 0,1 % HDP (WB, 2019)

Graf 3: Bilance zboží a bilance služeb v Číně v letech 1998–2018 (mil. USD)

Pramen: IMF, 2019.

Graf 4: Podíl bilance zboží a bilance služeb na HDP v letech 1998–2018 (%)

Pramen: IMF 2019, WB 2019b.

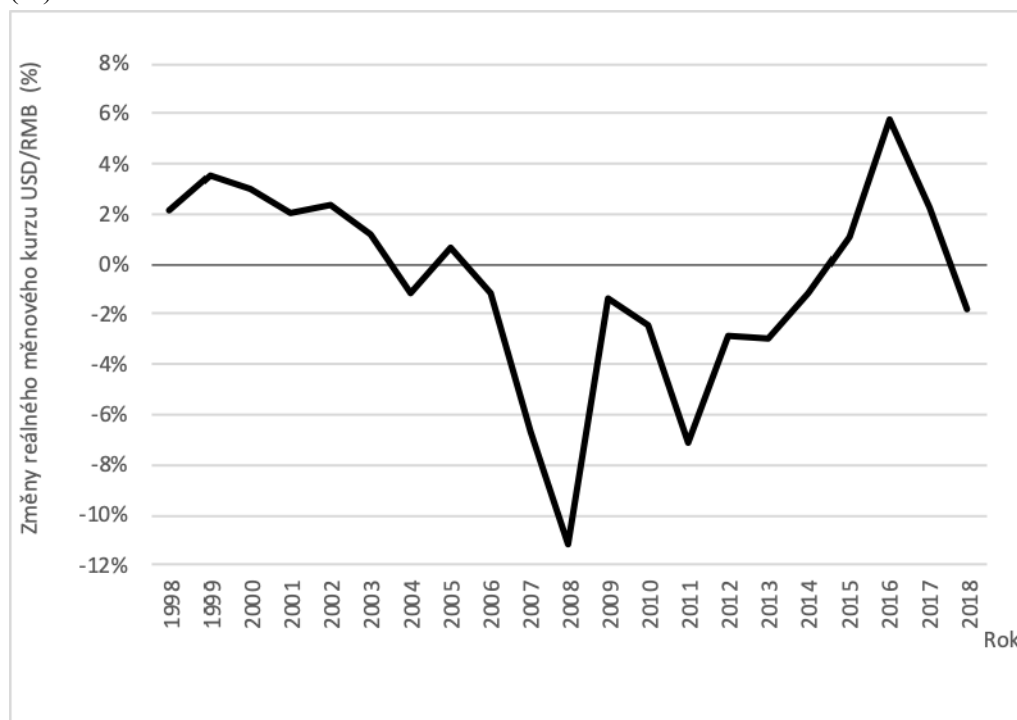
Zásadní dopad na pokles vysoké kladné bilance zboží v letech 2008 – 2011 měla finanční a ekonomická krize, která začala americkou hypoteční krizí v srpnu 2007 a prohloubila se v září roku 2008, kdy došlo k pádu banky Lehman Brothers. *Krize* způsobila výrazný pokles mezinárodního obchodu a celkový kolaps globální poptávky, což se projevilo i na poptávce po zboží z Číny. Tento vývoj měl významný vliv nejen na bilanci zboží jako takovou, ale zároveň i na saldo běžného účtu a jeho podíl na HDP Číny. Důvodem je již zmiňovaný fakt, že je bilance zboží nejvýznamnější složkou běžného účtu platební bilance v Číně. Nejdůležitějším čínským obchodním partnerem jsou Spojené státy americké, které byly finanční krizí zasaženy jako první a velmi výrazně. Navíc se následně fiskální krize, která se mezitím stala krizí globální, v Evropské unii přeměnila v dluhovou krizi. Ta měla v roce 2009 za následek nejvýraznější propad čínských importů do této skupiny zemí v novodobé historii (WB, 2019a). Přitom právě Evropská unie je rovněž jedním z nejvýznamnějších obchodních partnerů Číny (WB, 2019b).

Dalším faktorem poklesu přebytku běžného účtu Číny ve sledovaných obdobích byla reálná apreciacie měnového kurzu renminbi vůči americkému dolaru, přestože bylo ve studiích zjištěno, že externí poptávka a jiné faktory mají na exporty

– 2011 a 2018 (

Graf 5), což vedlo k poklesu cenové konkurenceschopnosti čínských výrobků v cizině. Kvůli vlivu měnového kurzu na exporty se snaží Čína renminbi internacionalizovat, aby mohla být čínská měna využívána jako platební prostředek ve vzájemném obchodě s jinými zeměmi. Za tímto účelem byly podepsány například také bilaterální swapové dohody, které Čína od roku 2008 uzavřela s 35 zeměmi (McDowell, 2019).

Graf 5: Meziroční změny reálného měnového kurzu USD/RMB v letech 1998 – 2018 (%)

Pramen: vlastní výpočet podle WB, 2019b.

Na konci roku 2013 byla představena Belt and Road Initiative (dále BRI). Zahrnuje vybudování pevninské infrastruktury napříč Eurasíí a rozvoj námořních tras (EBRD, 2019). Mezi její cíle patří například podpora obchodu a investic, získání přírodních zdrojů, posílení dopravní infrastruktury či podpora kulturní výměny (OECD, 2018) a též podpora rozvoje v zaostalejších západních regionech Číny a celkového růstu v Číně (Cai, 2017). S budováním infrastruktury docházelo k vyšším dovozům surovin v Číně jako faktor snižování kladného salda obchodní bilance (Deb, Gjonbalaj a Hannan 2019).

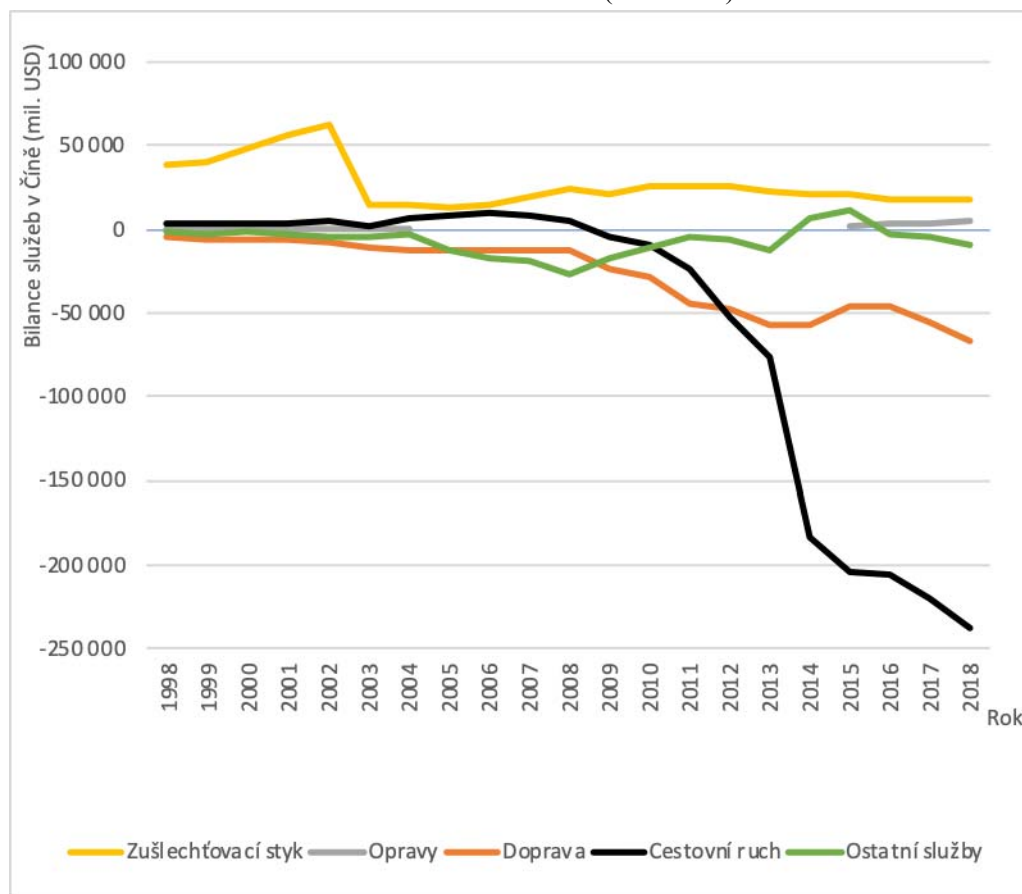
Na obzoru již byla též obchodní válka s USA. Ta sice začala až v polovině roku 2018 (Amiti, Redding a Weinstein 2019), ale americký prezident Donald Trump ji avizoval již ve své kampani před volbami v roce 2016. Navíc se v tomto období v Číně začínala projevovat podpora spotřeby čínskou vládou, jejímž cílem bylo přeměnit ekonomiku z exportně tažené na ekonomiku zaměřenou na vnitřní poptávku. Dle některých autorů jsou ve hře i cyklické faktory, například cena ropy (Zhan a Tan, 2015). Dovozy surovin, paliv a minerálů tvořily v roce 2017 téměř 45 % čínských dovozů zboží (WB, 2019a), podíl surové ropy dosáhl v témže roce 9,4 % (OEC, 2017). Cena ropy tak vývoj běžného účtu mohla ovlivnit. Ovšem kromě let 2008 a 2011 byla v relevantních letech cena surové ropy spíše nízká (pod 80 USD za barel), i když od roku 2017 opět roste (OECD, 2019). Lze tak předpokládat, že cena ropy nezvýšila hodnotu importů do Číny natolik, aby následně došlo k výraznému poklesu bilance zboží.

Významnou roli hráli také strukturální činitelé. V Číně stále přibývá obyvatel radících se do střední třídy, kteří mají k dispozici vyšší příjem, a tudíž si mohou dovolit mít vyšší nároky (Barton, Chen a Jin, 2013). Zahraniční produkty jsou v Číně vnímány jako kvalitnější, navíc je nabídka zboží v Číně omezená, což spotřebitele vede k nákupům v zahraničí – mimo jiné i přes internet (Wang a Foosiri 2018, Barton, Chen a Jin 2013). Internetová penetrace ve městech v roce 2018 dosahovala téměř 85 % (China Power Project, 2019).

Kromě poklesu poptávky ve vyspělém světě pak dle literatury svou roli sehrálo i relativní nasycení trhů, kam Čína vyváží, a fakt, že Čína roste rychleji než většina jejích partnerských zemí (Deb, Gjonbalaj a Hannan 2019).

Pokles kladné bilance běžného účtu v druhém relevantním období byl zapříčiněn především vývojem bilance služeb, zejména cestovního ruchu, doprovázeného sektorem dopravy (Graf 6). Za snížením bilance cestovního ruchu nepochybně stála reálná apreciacie renminbi, za další faktor lze po roce 2008, stejně jako u zboží, považovat pokles globální poptávky, přestože k výraznějšímu snížení bilance služeb došlo až později. Čínské vývozy služeb směřují především do vyspělých zemí, které byly globální finanční krizí zasaženy. K růstu importu služeb též přispěl růst příjmů ekonomických subjektů a otevírání se zahraničním službám během předkrizových patnácti let, následně snížení dovozů pak bylo dalším z důvodů poklesu čínského běžného účtu (Zhan a Tan 2015). S liberalizací sektoru služeb v Číně souvisí i další faktory. Kromě čínské kultury jde o to, že čínské služby, stejně jako zboží, nedokáží uspokojit všechny potřeby stále náročnějších zákazníků. Ti chtějí umožnit kvalitnější vzdělání svým dětem, mít lepší zdravotní služby a poznávat svět. A díky otevření sektoru služeb je jim umožněno tato přání přinejmenším částečně uspokojovat (China Power Project 2019, Marketing to China 2017).

Graf 6: Balance služeb v Číně v letech 1998–2018 (mil. USD)

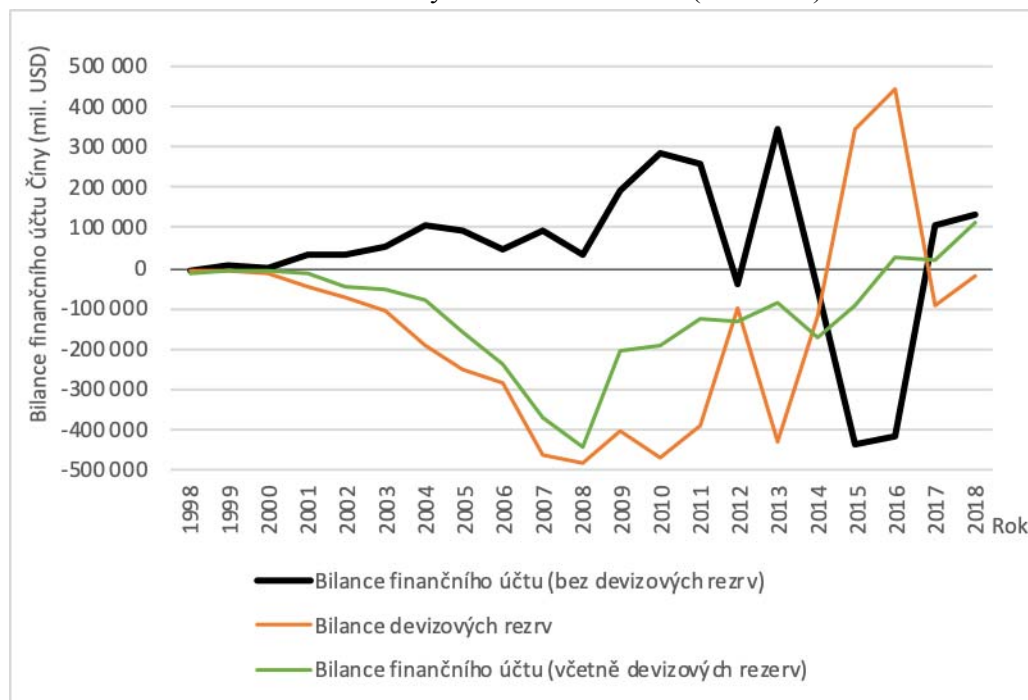
Pramen: IMF, 2019.

V roce 2018 měly sice cestovní pas pouze 4 % obyvatel Číny, ale do Hongkongu a Macaa mohou vyjet i bez něj. Do roku 2025 se navíc očekává růst počtu vlastníků cestovních pasů až na 12 %. Zajímavá je také struktura cestujících, kteří do zahraničí vyjíždí. Dvě třetiny jsou tzv. mileniové, kteří považují cizí zboží za kvalitnější a kteří hojně nakupují luxusní produkty. Jejich hlavním cílem při cestování však dle společnosti Goldman Sachs (2015) není nákup, ale prožití pobytu v cizině. S tím je spojené utrácení peněz za různé služby v rámci cestování. Přesto nákupy zůstávají jednou z hlavních pohnutek výjezdů do ciziny. V zahraničí nakupují zejména členové čínské střední a vyšší třídy. V roce 2015 tvořila jejich útrata téměř třetinu veškerých čínských výdajů v cizině (FRB of St. Louis, 2017). Pohnutkou pro nákupy je kromě kvality zahraničního zboží také jeho často nižší cena – v Číně bývají produkty mezinárodních značek vlivem daní a cel o 20 – 30 % vyšší než jinde. Průměrné náklady na jednu cestu dosahují 1 400 USD, což tvoří 10 – 15 % ročního platu typického pracovníka z čínské střední třídy (Goldman Sachs, 2015).

3 FINANČNÍ ÚČET

Běžný účet poskytuje pouze odpověď na otázku, zda je domácí produkce rovna výdajům domácích subjektů. Nevypovídá však již o tom, jak jsou financovány. Proto je nutné zaměřit se při zkoumání běžného účtu také na účet finanční. V případě kladného salda běžného účtu poskytuje země čisté zápůjčky do zbytku světa a finanční účet informuje, jak jsou tyto zápůjčky financovány. Čína by na základě této logiky měla kapitál vyvážet. Ovšem jak je patrné z Grafu 7, Čína po většinu sledovaného období vykazovala přebytek na běžném i finančním účtu (bez devizových rezerv). Byla tedy čistým příjemcem zahraničních soukromých kapitálových toků. Tato skutečnost byla důsledkem intervencí čínské centrální banky (People's Bank of China) s cílem udržet měnový kurz renminbi v rámci vytyčených mezí s důsledkem v podobě akumulace velkého množství devizových rezerv. Z Grafu 7 rovněž vyplývá, že byl celkový finanční účet v letech 2011 – 2013 a 2016 – 2018 vyrovnanější než v období nárůstu přebytku běžného účtu. Pokles kladného salda finančního účtu je tak spojen se snížením přebytku na účtu běžném.

Graf 7: Bilance finančního účtu Číny v letech 1998–2018 (mil. USD)

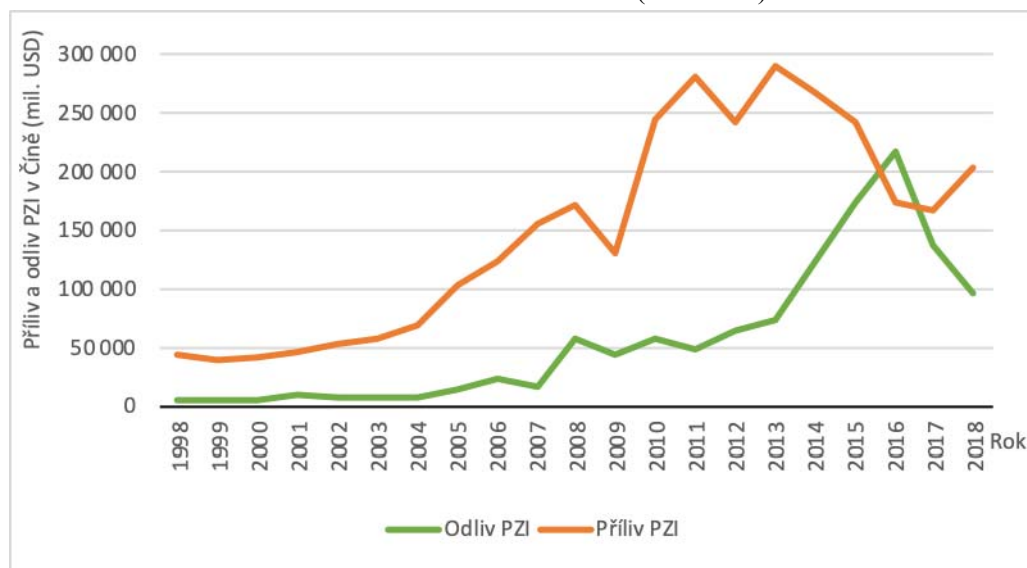

Pramen: IMF, 2019.

Po finanční krizi, která skončila v roce 2009, došlo k nárůstu zejména přímých zahraničních investic plynoucích do Číny (Graf 8), které zvyšují nejen čínskou produktivitu, ale také její exportní kapacitu, čímž přispívají ke zvýšení kladného salda běžného účtu platební bilance. Také proto čínská vláda přímé zahraniční investice podporuje a jsou relativně liberalizované; jejich toky jsou ovlivňovány podobnými faktory jako ve vyspělých zemích. Nejzásadnějším z nich je očekávání zisku investory, tedy odhad návratnosti investic. S tím souvisí hodnocení Číny ratingovými agenturami. Čína je v současné době všemi nejdůležitějšími ratingovými agenturami (Standard & Poor's, Moody's a Fitch) řazena do stejné kategorie, a to A1, resp. A+ (ČNB, 2019). V průběhu sledovaného období bylo v letech 2003–2010 možné pozorovat postupné vylepšování ratingu agentury Standard & Poor's a postup z kategorie BBB až do kategorie AA- (S&P Global Ratings, 2019). U společnosti Moody's šlo o posun z kategorie A3 do Aa3 mezi léty 2004–2009. V roce 2017 došlo k mírnému zhoršení ratingu u obou agentur a posunu Číny do kategorie A+, resp. A1 (Moody's, 2019).

Investice čínských subjektů v zahraničí byly po většinu sledovaného období kvůli kontrole kapitálových toků plynoucích z Číny nižší než příchozí investice. Po roce 2011 však odchozí investice vykazovaly mírně rostoucí trend a v roce 2016 dosáhly maxima. Růst souvisel, mimo jiné, s vyššími investicemi státem vlastněných podniků a s uplatňováním iniciativy BRI (Hatzvi, Meredith and Nixon 2016).

Graf 8: Příliv a odliv PZI v Číně v letech 1998–2018 (mil. USD)

Pramen: WB, 2019b.

Stejná iniciativa však současně snižuje odchozí investice (viz. roky 2017–2018). V rámci BRI se totiž provincie soustřeďují spíše na rozvoj své vlastní infrastruktury, především v méně rozvinutých částech. V tom hodlá Čína pravděpodobně pokračovat i do budoucna. V březnu 2019 byla vydána Pracovní zpráva, v níž se mimo jiné zákonodárci zavázali investovat přes 2,5 bil. RMB do čínských železnic, silnic a vodovodní infrastruktury (Chinese Embassy, 2019). Závažnějším důvodem pro pokles odchozích přímých investic z Číny byla restriktivní opatření, která vláda zavedla v roce 2017. Nově byl formalizován postup provádění těchto transakcí a stejně jako příchozí přímé zahraniční investice byly i odchozí rozděleny do třech skupin. Nyní tedy také v rámci přímých investic směřujících z Číny do zahraničí existují investice podporované, omezené a zakázané (BBVA Research, 2018).

Přímé zahraniční investice v Číně začaly výrazněji růst v roce 2005, zřejmě v souvislosti s otevíráním čínského kapitálového trhu a změnou ekonomických podmínek. Tyto faktory přitáhly pozornost globálních investorů. Následovalo ovšem snížení tohoto přílivu v roce 2009, zjevně v důsledku finanční krize, kdy obecně klesl ve světě objem investic na potenciálně rizikovějších trzích, včetně Číny. V roce 2012, v období evropské dluhové krize, poklesly přímé zahraniční investice ze zemí Evropské unie do zemí BRICS, včetně Číny (Eurostat, 2017). Mezi léty 2014 – 2017 klesaly přílivy přímých investic do země nadále, což korespondovalo s klesajícím tempem růstu HDP Číny. To v roce 2014 poprvé nepřesáhlo 7,5 %, v roce 2017 činilo 6,8 % (WB, 2019b). Zpomalování čínské ekonomiky vedlo patrně k opatrnějšímu přístupu investorů a v roce 2016 čínské investice v cizině dokonce převýšily příliv přímých investic do Číny (Graf 8) (UNCTAD, 2017). V roce 2018 příliv přímých zahraničních investic do Číny opět vzrostl. Čína zavedla iniciativu Made in China 2025, v jejímž rámci se má rozvinout high-tech sektor. Ve stejném období docházelo k dalšímu otevírání a reformování ekonomiky, včetně zlepšování podnikatelského prostředí v zemi (Belt and Road Advisory, 2019).

Zatímco přímé investice jsou nejstabilnějším typem investic, Ostatní investice jsou naopak nejvíce volatilní složkou finančního účtu platební bilance (Graf 9).⁵ Také jsou jeho nejvýznamnější částí zachycující toky krátkodobého kapitálu. Ve vyspělých zemích dochází k pohybům krátkodobého kapitálu zejména v rámci portfoliových investic, ty jsou ale v Číně vlivem restrikcí velmi nízké (Chan, 2017). Krátkodobý soukromý kapitál tedy plyne z a do Číny prostřednictvím Ostatních investic, především přes bankovní sektor. Jedná se o půjčky, vklady měn na účtech a obchodní úvěry a zálohy. Tyto transakce se v posledních letech staly významnou součástí finančního účtu. Po roce 2010 byly zásadní především půjčky – banky v Číně půjčovaly cizím dlužníkům. Naopak banky mimo Čínu ve velkém půjčovaly peníze obyvatelům Číny. Zejména se jednalo o peníze z poboček čínských bank, které ovšem sídlí v jiných

⁵ Vlastní výpočet podle IMF, 2019.

státech. Další součástí Ostatních investic jsou vklady a zálohy, v rámci nichž například čínské podniky získávají cizí měnu v zahraničí. Nejčastěji k tomu dochází při zadržení zisku v cizí měně. Třetí složkou Ostatních investic jsou pak transakce spojené s obchodními úvěry a zálohami – společnosti ze zahraničí umožňují čínským firmám splácení až po dodání zboží, nebo naopak požadují platbu před ním. Pokud čínská firma platí za import, ještě než dojde k samotnému dovozu, zaznamená se takováto operace jako odliv kapitálu. Většina transakcí v rámci obchodních úvěrů a záloh se však promítá do položky platební bilance nazvané Chyby a opomenutí. I z tohoto důvodu v posledních letech saldo Chyb a opomenutí roste. Čínské firmy se totiž postupně učí přizpůsobovat své peněžní toky očekávané situaci na měnovém trhu a objem obchodních záloh a úvěrů se zvyšuje (Hatzvi, Meredith and Nixon 2016).

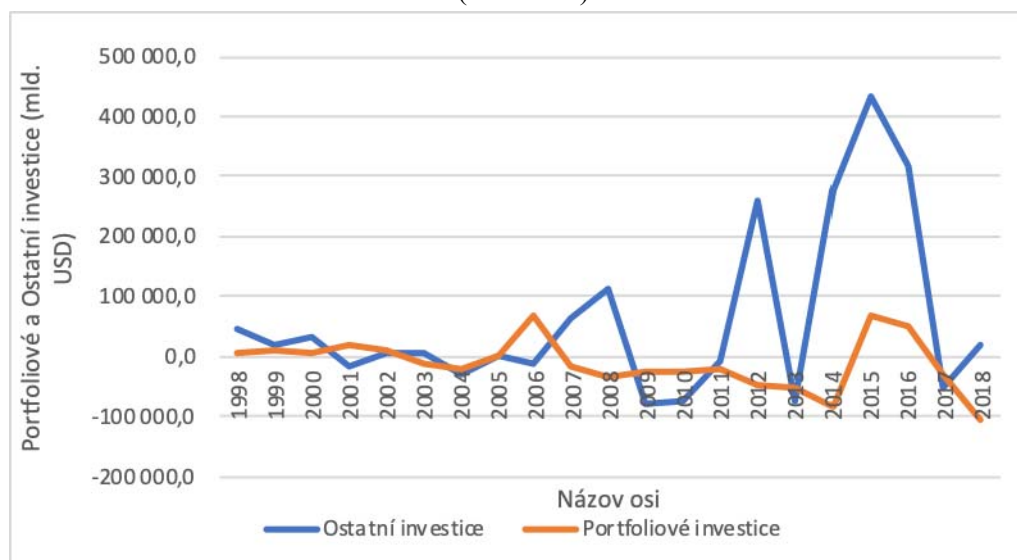
Velké fluktuace Ostatních investic jsou dané tím, že jde o krátkodobé toky. Pokud je na tom čínská ekonomika dobře a na globálním finančním trhu vládne klid, do Číny se přilévají vysoké toky kapitálu. Ovšem pokud dojde například ke zpomalení růstu ekonomiky či jinému problému, zavládne na finančních trzích panika. V tu chvíli dochází k odlivům kapitálu z Číny. Problémem může být například prasknutí bubliny aktiv, dluhová krize či znehodnocení domácí měny. Bylo zjištěno, že existuje silný pozitivní vztah mezi apreciačními očekáváním u čínské měny a krátkodobým přílivem kapitálu do Číny. S tím souvisí i internacionalizace renminbi (Zhan a Tan, 2015), které bylo roku 2016 přidáno do koše měn, na jehož základě počítá Mezinárodní měnový fond hodnotu zvláštních práv čerpání (Special Drawing Rights). Vliv na investice má rovněž volatilita měnového kurzu – jeho nestabilita zvyšuje náklady v důsledku nutnosti firem zajišťovat se proti kurzovému riziku v budoucnosti a nejistotu zisků (Li a Rengifo, 2018).

Je třeba ovšem upozornit na fakt, že jsou sice Ostatní investice obecně volatilnější než přímé zahraniční investice, v průběhu sledovaného období ale docházelo k nárůstu jejich výkyvů (Graf 9). Fluktuace přibýly po roce 2007 jako důsledek poklesu amerických úrokových sazeb a postupné (a očekávané) apreciacie renminbi. Předtím byly toky kapitálu vyrovnávány relativně nižšími úrokovými měrami v Číně, v roce 2007 však tato kompenzace přestala fungovat (McKinnon a Schnabl, 2009). Za příčinu vyšších výkyvů lze rovněž považovat urychlování liberalizace kapitálových toků čínskou vládou (Zhan a Tan, 2015). K nejvýraznějšímu odlivu kapitálu z Číny došlo v roce 2015. Byl umožněn právě otevíráním kapitálových toků v Číně. Vláda následně upustila od další liberalizace a teprve od roku 2018 podniká postupné kroky k dalšímu uvolňování (BBVA Research, 2018). Mezi léty 2014 a 2015 Čínu opustil soukromý kapitál v hodnotě přibližně 450 mld. USD (RBA, 2015). K tomu došlo v důsledku zmatku po propadu burzy v červnu 2015 a devalvaci renminbi v srpnu 2015, kdy se čínská vláda pokusila o úpravu jeho centrální parity (BBVA Research, 2018). Krok byl finančními trhy vnímán jako pokus podhodnotit měnu, což vedlo k depreciačním očekáváním a odlivu kapitálu z Číny (Chan, 2017).

Tyto problémy mohly výrazně podkopat důvěru nejen zahraničních, ale i domácích subjektů ve stabilitu čínského finančního trhu (BBVA Research, 2018). K poklesu salda Ostatních investic došlo proto, že očekávaná deprecie čínské měny vedla k odlivu krátkodobého kapitálu. Rezidenti Číny své kapitálové toky směřovali do bankovních vkladů, obchodních úvěrů a splácení půjček v cizích měnách, aby se vyhnuli negativním dopadům oslabení renminbi (RBA, 2015b). Snažili se též diverzifikovat a investovali do zahraničních aktiv, zatímco firmy upravovaly své rozvahy s cílem snížit riziko plynoucí z devizové expozice (Chan, 2017).

K odlivu kapitálu přispívá kromě jiného též fakt, že Čína ještě nemá zcela rozvinuté kapitálové trhy a systém bankovníctví. Důsledkem je odliv kapitálu ze země – čínské subjekty raději využívají vyspělejší zahraniční kapitálové trhy, například v USA. Tento fenomén se nazývá „bypass efekt“. Často vede k odlivu krátkodobého kapitálu z méně rozvinutých trhů na trhy rozvinuté a k růstu přímých zahraničních investic směřujících opačným směrem.

Graf 9: Portfoliové a ostatní investice (mil. USD)

Pramen: IMF, 2019.

4 INVESTICE A ÚSPORY

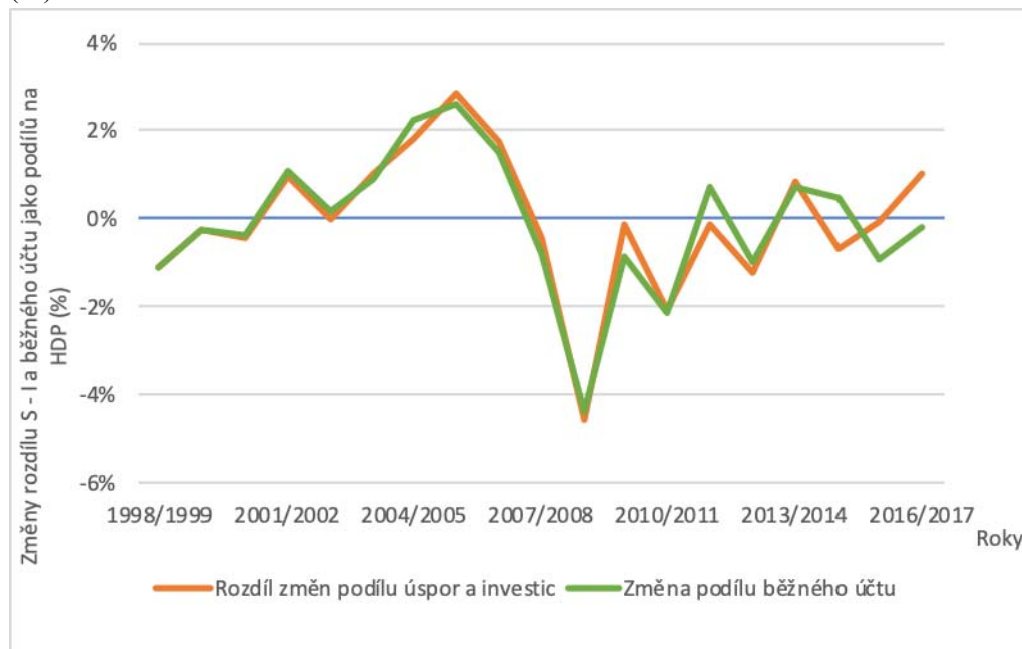
Saldo běžného účtu je v rámci platební bilance kompenzováno bilancí finančního účtu, zároveň je však saldo běžného účtu dáno nerovnováhou mezi úsporami a investicemi a nerovnováhou v příjmech a výdajích vlády. To vyplývá i z následující rovnice:

$$\Delta FA = CA = (S - I) + (T - G) \quad (1)$$

kde ΔNFA je změna hodnoty čistých zahraničních aktiv dané země, CA běžný účet, S jsou agregované úspory v soukromém sektoru (dále označované jako domácí úspory), I soukromé investiční výdaje (dále označované jako domácí investice), G vládní výdaje a T čisté daně.

Za předpokladu vyrovnaného státního rozpočtu koresponduje bilance běžného účtu s rozdílem mezi domácími úsporami a investicemi. Dosazením skutečných hodnot do rovnice (za předpokladu vyrovnaného státního rozpočtu) za využití meziročních změn podílů ukazatelů hrubých investic a hrubých úspor na čínském hrubém domácím produktu se vesměs skutečně rovnal běžný účet rozdílu úspor a investic (Graf 10).

Graf 10: Změny rozdílu $S - I$ a běžného účtu jako podílů na HDP v letech 1998 – 2017 (%)

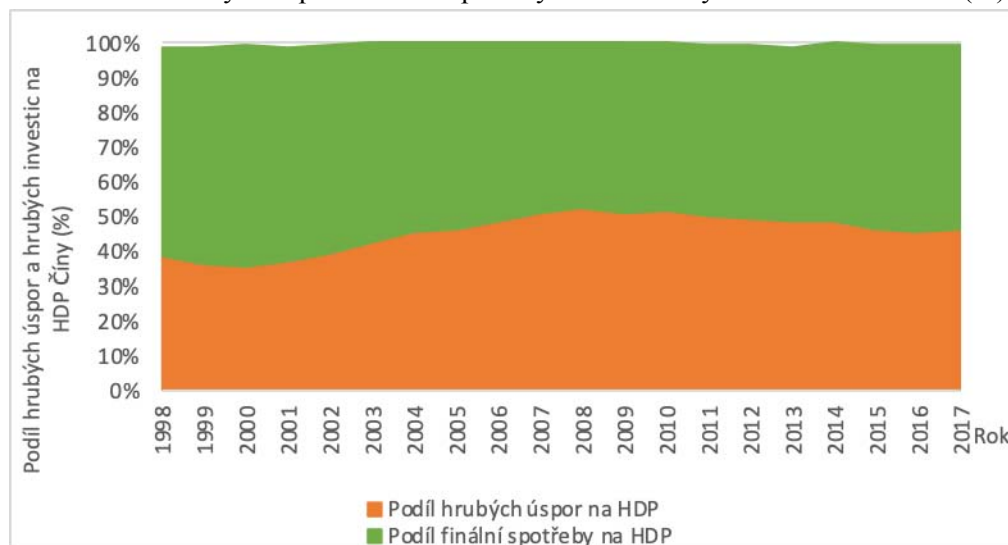

Pramen: vlastní výpočet podle WB, 2019b.

Jako příčinu čínského přebytku běžného účtu platební bilance lze vnímat nadbytečné úspory v ekonomice. Pro Čínu je vysoká míra úspor typická, s čímž souvisí fenomén nazývaný global saving glut. Ten je zjednodušeně důsledkem velkého objemu exportů z Číny, za něž Čína dostávala zaplacení, ale tyto příjmy neutrácela (FRB, 2005). V Číně tak míra úspor postupně narůstala, až v roce 2010 dosáhla podílu hrubých úspor ve výši 52 % HDP (WB, 2019b). V tentýž rok tvořily úspory domácností rovněž maximální podíl na disponibilním důchodu, a to 39 % (OECD, 2019). Díky tomu, že může být disponibilní důchod vynakládán na úspory a spotřebu a že úspory jsou v Číně tradičně vysoké, je v Číně zároveň typicky nízký podíl finální spotřeby na HDP. Ve sledovaném období ani jednou nebyl vyšší než 65 % HDP (jak tomu bývá v rozvinutých zemích) (WB, 2019b), avšak na počátku sledovaného období alespoň přesahoval 60 %. Následně však došlo s nárůstem přebytku běžného účtu Číny (do roku 2008) ke zvýšení podílu hrubých úspor, a naopak snížení podílu finální spotřeby (Graf 11).

Čínské úspory jsou tradičně tvořeny především úsporami domácností, přestože firemní úspory i úspory vlády jsou též nezanedbatelné. Proto zvýšení míry hrubých úspor (a pokles podílu finální spotřeby na HDP) souviselo i se strukturálními faktory ovlivňujícími čínskou ekonomiku – stárnutím populace a politikou plánování porodnosti, které přiměly obyvatele Číny více šetřit s cílem zajistit se do budoucna (Zhang, 2016).

Graf 9: Podíl hrubých úspor a finální spotřeby na HDP Číny v letech 1998–2017 (%)

Pramen: WB, 2019b.

S tím souvisí i změny v politice státu. Například od 90. let dvacátého století byly postupně reformovány státní podniky, což zvýšilo jejich efektivnost. Na druhou stranu ale změny znamenaly omezení služeb poskytovaných zaměstnavateli, a to včetně bydlení (Hnát, 2014). Navíc ceny nemovitostí začaly stoupat (Wan, 2015). K růstu podílu hrubých úspor na HDP přispěla rovněž nepříliš propracovaná sociální politika státu a nízké, někdy neexistující penze (Zhu a Walker, 2018). Dalším faktorem bylo slabé institucionální zajištění, zdravotnictví a finanční systém (OECD Development Centre, 2019). Rovněž nepoměr mužů a žen v důsledku politiky plánování porodnosti vedl rodiny ke spoření (Wei, 2018).

Po roce 2008 se však začal podíl hrubých úspor na HDP snižovat, zatímco naopak rostl podíl finální spotřeby na HDP. Ačkoliv docházelo k fluktuacím, byl trend vývoje podílu hrubých úspor na HDP následně klesající a podíl finální spotřeby na HDP naopak rostoucí, což napomohlo k poklesu přebytku čínského běžného účtu. V roce 2011, poprvé od finanční a ekonomické krize, podíl hrubých úspor na HDP nepřesáhl 50 %. Roli přitom hrála i míra inflace, která právě v roce 2011 vzrostla (WB, 2019b). Zvýšená inflační očekávání vedou ekonomické subjekty k tomu, aby snižovaly své úspory a zvyšovaly spotřebu, jelikož inflace prostředky uložené na účtech znehodnocuje a ekonomické subjekty také očekávají do budoucna růst cen. Od té doby se inflace opět snížila, a tak při snižování podílu hrubých úspor a nárůstu podílu finální spotřeby na HDP spolupůsobily jiné faktory.

K uvedenému trendu vývoje přispěly i demografické změny. Se zvyšujícím se počtem lidí, kteří jsou v důchodu, v souladu s teorií životního cyklu, roste i spotřeba. Lidé si na stáří spoří, dokud jsou ještě v produktivním věku, a následně úspory spotřebovávají. Se zrušením politiky plánování porodnosti navíc lidé, kteří pracují, mohou spoléhat na to, že je v budoucnu zajistí alespoň jedno z jejich dětí, nebo děti společnými silami (Zhang, 2016).

K těmto faktorům se pak přidala vládní podpora spotřeby v rámci 12. a 13. pětiletého plánu (Bertoldi, Melander a Weiss 2016, Hong 2011). V Číně rovněž rostou příjmy včetně mezd, což umožňuje lidem vydávat větší objem prostředků na spotřebu. Zároveň dochází postupně ke zlepšování politiky sociálního zabezpečení, například k rozšiřování pokrytí starobními důchody, i když jejich výše je zatím často nedostačující (Shen a Williamson, 2010). Také rostou výdaje vlády na zdravotnictví a vzdělání, přestože ještě nedosahují úrovně prostředků vydávaných do těchto oblastí ve vyspělých zemích (Zhang, 2016).

Zjednodušeně je pokles úspor a s tím spojené snížení rozdílu mezi úsporami a investicemi a pokles přebytku běžného účtu spojený se stárnutím čínské populace a zlepšováním jejího životního standardu, který jí umožňuje méně se obávat budoucnosti a více utrácet. I tak je míra úspor v Číně v porovnání se standardem ve vyspělých ekonomikách vysoká. Na základě výše zmíněných fenoménů lze však předpokládat, že se v Číně bude do budoucna dále snižovat, a že naopak poroste podíl

finální spotřeby na HDP. Lidé nebudou nuceni vytvářet tak vysoké opatrnostní úspory díky lepšímu zajištění zdraví, vzdělání a stáří. Předpoklad, že míra úspor bude klesat i v dalších letech, podporuje i umírněnost korporátních a vládních úspor. Snížení vládních úspor je možné očekávat právě například ve spojitosti s navýšením vládních výdajů na zdravotnictví či důchody. Hypoteticky by zvýšení těchto vládních výdajů bylo spojeno s nárůstem nákladů firem, jelikož by došlo k navýšení odvodů do státního rozpočtu (Zhan a Tan, 2015). Důsledkem by pak byl kromě poklesu úspor čínských firem také pokles jejich cenové konkurenceschopnosti a teoreticky rovněž s tím související pokles vývozu. Díky tomu lze předpokládat další pokles přebytku běžného účtu platební bilance Číny, popřípadě jeho ustálení na nízkých hodnotách. To platí, pokud nedojde k náhlým výkyvům ukazatele domácích investic. Hrubé investice ovšem v rámci sledovaného období jako podíl na HDP Číny výrazně fluktuace nevykazovaly a od roku 2011 měl jejich vývoj mírně klesající trend (WB, 2019b). To znamená, že aby mohlo dojít k poklesu rozdílu mezi hrubými úsporami a investicemi (které jsou méně volatilní), musely úspory klesnout ještě významněji.⁶

6 ZÁVĚR

Stat' poukázala na komplexnost faktorů, které měly vliv na skutečnost, že v letech 2008 – 2011 a 2016 – 2018 klesalo kladné saldo běžného účtu, a to téměř přebytku 10 % HDP až k přebytku blízkému nule.

Mezi možné příčiny snížení bilance běžného účtu prostřednictvím zhoršené bilance zboží i služeb lze zahrnout zejména dopady finanční a ekonomické krize v letech 2007 – 2009, reálnou apreciaci renminbi, strukturální faktory (například rostoucí podíl střední třídy v Číně) a snahu čínských politiků přeměnit domácí ekonomiku v ekonomiku taženou vnitřní poptávkou spíše než exportem. Tato přílišná závislost na zahraniční poptávce je vždy rizikem v případě otřesů ve světové ekonomice, případně jen ekonomické recese v zemích obchodních partnerů. Bilanci zboží dále ovlivnily avizovaná obchodní válka s USA a čínské spotřební chování – zahraniční produkty jsou v Číně vnímány jako kvalitnější, navíc je nabídka v Číně omezená, což spotřebitele vede k nákupům v cizině. K poklesu bilance služeb přispěl především sektor cestovního ruchu, a to díky jeho postupné liberalizaci.

Druhý způsob hledání příčin a souvislostí poklesu přebytku běžného účtu Číny je zaměřený se na finanční účet platební bilance, jelikož je jím saldo běžného účtu kompenzováno. Investice čínských subjektů v cizině byly kvůli kontrole kapitálových toků směrem z Číny po většinu sledovaného období nižší než příchozí investice, vykazovaly však rostoucí trend. Podílely se na něm investice státem vlastněných podniků a uplatňováním iniciativy BRI. Meziroční toky přímých zahraničních investic do Číny začaly růst po roce 2005 díky otevírání čínského kapitálového trhu. Později

⁶ Vlastní výpočet podle WB, 2019b.

byly negativně ovlivněny finanční a ekonomickou, resp. dluhovou krizí a zpomalováním čínské ekonomiky. V roce 2018 však došlo k jejich opětovnému nárůstu. K tomu pravděpodobně přispěla politika Made in China 2025 a další zlepšování podnikatelského prostředí v Číně. Ostatní investice na rozdíl od přímých zahraničních investic zachycují krátkodobé toky kapitálu, a jsou proto volatilnější. K růstu fluktuací přispěla změna úrokových měr v USA a postupná liberalizace kapitálových toků v Číně. Pokus uvolnit tyto toky v letech 2014 – 2015 vedl k prudkému odlivu kapitálu, což vedlo Čínu k ustoupení od tohoto kroku a následnému postupnému otevírání opět od roku 2018.

Poslední pohled na potenciální příčiny poklesu přebytku běžného účtu Číny je prizmatem úspor a investic. V uvedeném období poklesl podíl hrubých úspor na HDP a rostly výdaje na finální spotřebu. Důvodem poklesu úspor bylo stárnutí populace, ukončení plánování porodnosti, podpora spotřeby, růst příjmů, zlepšování sociálního zabezpečení či růst výdajů vlády na zdravotnictví a vzdělání. Do budoucna lze pravděpodobně očekávat pokračování trendu, tedy pokles úspor, a to úspor domácností i vlády vlivem navýšení vládních výdajů. Hypoteticky by nárůst těchto vládních výdajů mohl znamenat též pokles úspor firem, růst jejich nákladů a snížení cenové konkurenceschopnosti, jelikož by došlo k navýšení jejich odvodů do státního rozpočtu.

Pokles úspor je přitom spojený se snížením přebytku běžného účtu. Stejně tak lze očekávat pokles kladné bilance čínského běžného účtu díky snížení salda zboží a služeb. Je tomu tak proto, že většina faktorů, které v uplynulých letech přispěly k poklesu výkonové bilance, působí dlouhodobě a nelze tak již za těchto okolností očekávat dramaticky vysoké přebytky čínského běžného účtu.

POUŽITÁ LITARATURA:

1. AMITI, M. – REDDING, S. J. – WEINSTEIN, D. (2019): The Impact of the 2018 Trade War on U.S. Prices and Welfare. [Online.] In: *NBER Working Paper Series*, 2019. Dostupné z: <<https://www.nber.org/papers/w25672.pdf>>.
2. BARTON, D. – CHEN, Y. – JIN, A. (2013): McKinsey Quarterly: Mapping China's Middle Class. [Online]. In: *McKinsey Quarterly*, 2013. [Citováno 12. 9.2019.] Dostupné z: <<https://www.mckinsey.com/industries/retail/our-insights/mapping-chinas-middle-class>>.
3. BBVA RESEARCH (2018a): China Economic Watch – China | ODI from the Middle Kingdom: What's Next after the Big Turnaround? [Online.] In: *BBVS Research*, 2018. [Citováno 17.10.2019.] Dostupné z: <https://www.bbva.com/wp-content/uploads/2018/02/201802_China>.
4. BBVA RESEARCH (2018b). China Economic Watch – China's Financial Liberalization: Time to Restart. [Online.] In: *BBVS Research*, 2018. [Citováno 17.10.2019.] Dostupné z: <https://www.bbva.com/wp-content/uploads/2018/05/201805_China-Financial-Liberalization_edited.pdf>.

5. BELT AND ROAD ADVISORY (2019): Foreign Investment into China in 2018: 3 Key Points. [Online.] In: *Belt and Road Advisory*, 2018. [Citováno 17.10.2019.] Dostupné z: <<https://beltandroad.ventures/beltandroadblog/foreign-investment-china-2018>>.
6. BERTOLDI, M. – MELANDER, A. E. – WEISS, P. (2016): Can Economic Transitions Be Planned? China and the 13th Five-Year Plan. [Online.] In: *European Commission*, 2016. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/eb017_en_2.pdf>.
7. CAI, P. (2017): Understanding China's Belt and Road Initiative. [Online.] In: *Lowy Institute Analysis*, 2017. [Citováno 11.9.2019.] Dostupné z: <https://think-asia.org/bitstream/handle/11540/6810/Understanding_Chinas_Belt_and_Road_Initiative_WEB_1.pdf>.
8. ČNB (2019): O ČNB: ČNB v EU a mezinárodní vztahy – Ratingové agentury. [Online.] In: *CNB*, 2019. [Citováno 31.10.2019.] Dostupné z: https://www.cnb.cz/cs/o_cnb/mezinarodni-vztahy/srovnaciv-tabulka/.
9. DEB, P. – GJONBALAJ, A – HANNAN, S. A. (2019): The Drivers, Implications and Outlook for China's Shrinking Current Account Surplus. [Online.] In: *IMF Working Papers*, 2019. Dostupné z: <<https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/11/08/The-Drivers-Implications-and-Outlook-for-Chinas-Shrinking-Current-Account-Surplus-48712>>.
10. EBRD (2019): Belt and Road Initiative. [Online.] In: *EBRD*, 2019. [Citováno 11.9.2019.] Dostupné z: <<https://www.ebrd.com/what-we-do/belt-and-road/overview.html>>.
11. EUROSTAT (2017): Statistics Explained – Archive: Foreign direct investment between the European Union and BRIC. [Online.] In: *Eurostat*, 2019. [Citováno 11.9.2019.] Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Foreign_direct_investment_between_the_European_Union_and_BRIC&oldid=348816>.
12. FEDERAL RESERVE BOARD (2005): Remarks by Governor Ben S. Bernanke. [Online.] In: *FED*, 2019. [Citováno 21.9.2019.] Dostupné z: <<https://www.federalreserve.gov/boarddocs/speeches/2005/200503102/>>.
13. FRB OF ST. LOUIS (2017): On the Economy – Staff Pick: How Tourism Affects China's Current Account Surplus. [Online.] In: *FED*, 2019. [Citováno 10.10.2019.] Dostupné z: <<https://www.stlouisfed.org/on-the-economy/2017/december/staff-pick-tourism-affects-chinas-current-account-surplus>>.
14. GOLDMAN SACHS (2015): The Asian Consumer: The Chinese Tourist Boom. [Online.] In: *Goldman Sachs*, 2015. [Citováno 10.10.2019.] Dostupné

- z: <<https://www.goldmansachs.com/insights/pages/macro-economic-insights-folder/chinese-tourist-boom/report.pdf>>.
15. HATZVI, E. – MEREDITH, J. – NIXON W. (2016): Reserve Bank of Australia Bulletin. [Online.] In: *Reserve Bank of Australia*, 2015. [Citováno 11.9.2019.] Dostupné z: <<https://brs.website.rba.gov.au/publications/bulletin/2015/dec/pdf/bu-1215.pdf#page=41>>.
 16. HNÁT, P. (2014): *Politická ekonomie globálních nerovnováh*. Praha: Oeconomica. 232 s. ISBN 978-80-245-2023-0.
 17. CHAN, S. (2017): Assessing China's Recent Capital Outflows: Policy Challenges and Implications. In: *China Finance and Economic Review*, 2017, roč. 5, č. 3, s. 1-13.
 18. CHINA POWER PROJECT (2019): How Well-off Is China's Middle Class. [Online.] In: *China power project*, 2019. [Citováno 12.9.2019.] Dostupné z: <<https://chinapower.csis.org/china-middle-class/>>.
 19. CHINESE EMBASSY (2019): The China Dream Mapping the Future. [Online.] In: *Chinese embassy*, 2019. [Citováno 17.9.2019.] Dostupné také z: <<http://in.chineseembassy.org/eng/xwfw/zgxw/P020190409671273566387>>.
 20. IMF (2019a) IMF Data: Balance of Payments Analytic Presentation by Country – China. [Online.] In: *IMF*, 2019. [Citováno 30.10.2019.] Dostupné z: <<http://data.imf.org/regular.aspx?key=62805740>>.
 21. INTERNATIONAL TRADE CENTER (2019): Trade Map – International Trade Statistics: List of Importing Markets for a Service Exported by China. [Online.] In: *ITC*, 2019. [Citováno 29.10.2019.] Dostupné z: <https://www.trademap.org/tradestat/Country_SelServiceCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c156%7c%7c%7c%7c%7c%7c%7cS00%7c1%7c3%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1>.
 22. LI, Y. – RENGIFO, E. W. (2018): The Impact of Institutions and Exchange Rate Volatility on China's Outward FDI. In: *Emerging Markets Finance and Trade*, 2018, 54, 12, pp. 2778-2798.
 23. MARKETING TO CHINA (2017): The Increase of the Chinese Middle Class Give Opportunities for International Brands. [Online.] In: *Marketing to China*, 2019. [Citováno 12.9.2019.] Dostupné z: <<https://www.marketingtochina.com/increase-chinese-middle-class/>>.
 24. MCDOWELL, D. (2019): The (Ineffective) Financial Statecraft of China's Bilateral Swap Agreements. In: *International Institute of Social Studies: Special Issue Article*, 2019, roč. 50, č. 1, s. 122-143.
 25. MCKINNON, R. – SCHNABL, G. (2009): China's Financial Conundrum and Global Imbalances. [Online.] In: *BIS Working Paper*, 2019. [Citováno 14.9.2019.] Dostupné z: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1440263>.

26. MOODY'S (2019): Credit Ratings: China, Government of – Rating Class Detail. [Online.] In: *Moody's*, 2019. [Citováno 31.10.2019.] Dostupné z: <<https://www.moody's.com/credit-ratings/China-Government-of-credit-rating-599085>>.
27. OBSERVATORY OF ECONOMIC COMPLEXITY (2017): Visualizations: What Does China Import? [Online.] In: *OECD*, 2019. [Citováno 10.10.2019.] Dostupné z: <https://oec.world/en/visualize/tree_map/hs92/import/chn/all/show/2017/>.
28. OECD (2018): China's Belt and Road Initiative in the Global Trade, Investment and Finance Landscape. [Online.] In: *OECD*, 2018. Dostupné z: <<https://www.oecd.org/finance/Chinas-Belt-and-Road-Initiative-in-the-global-trade-investment-and-finance-landscape.pdf>>.
29. OECD DEVELOPMENT CENTRE (2019): The Renminbi and Poor-Country Growth. [Online.] In: *OECD Development Centre Working Papers*, 2019. Dostupné také z: <https://www.oecd-ilibrary.org/development/the-renminbi-and-poor-country-growth_5km7rqvspj8r-en.pdf>.
30. RESERVE BANK OF AUSTRALIA (2015a): Statement of Monetary Policy – Box B: Chinese Capital Outflows. [Online.] In: *Reserve Bank of Australia*, 2019. [Citováno 10.10.2019.] Dostupné z: <<https://www.rba.gov.au/publications/smp/2015/nov/pdf/box-b-chinese-capital-outflows.pdf>>.
31. RESERVE BANK OF AUSTRALIA (2015b): Statement of Monetary Policy: November 2015. [Online.] In: *Reserve Bank of Australia*, 2019. Dostupné z: <<https://www.rba.gov.au/publications/smp/2015/nov/pdf/1115.pdf>>.
32. S&P GLOBAL RATINGS (2019): Comments: Sovereign Rating History. [Online.] In: *Reserve Bank of Australia*, 2019. [Citováno 31.10.2019.] Dostupné z: <<https://www.spglobal.com/ratings/en/research/articles/190807-sovereign-ratings-history-11099435>>.
33. SHEN, C. – WILLIAMSON, J. (2010): China's New Rural Pension Scheme: Can It Be Improved? In: *International Journal of Sociology and Social Policy*, 2010, roč. 30, č. 5-6, s. 239-250.
34. UNCTAD (2017): A Case For Cautious Optimism: Global Foreign Direct Investment To Rise By 5% In 2017, Says United Nations Report. [Online.] In: *UNCTAD*, 2019. [Citováno 17.10.2019.] Dostupné z: <<https://unctad.org/en/pages/PressRelease.aspx?OriginalVersionID=404>>.
35. WAN, J. (2015): Household Savings and Housing Prices in China. In: *The World Economy*, 2015, roč. 38, č. 1, s. 172-192.
36. WANG, J. – FOOSIRI, P. (2018): Factors Related to Consumer Behavior on Luxury Goods Purchasing in China. [Online.] In: *UTCC International Journal*

- of Business and Economics*, 2018. [Citováno 12.9.2019]. Dostupné z: <http://utcc2.utcc.ac.th/utccijbe/_uploads/V10No1_02.pdf>. Watch_China-Outward Investment_EDI.pdf>.
37. WEI, S. (2018): The Competitive Saving Motive in China: Implications for Savings, the Current Account, and Housing Prices. In: *NBER Reporter*, 2018, č. 2, s. 16-19.
 38. WORLD BANK (2019a): China Exports, Imports and Trade Balance by Country 2017. [Online.] In: *World Bank*, 2019. [Citováno 10.10.2019.] Dostupné z: <<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2017/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-country>>.
 39. WORLD BANK (2019b): Data: Current Account Balance (% of GDP) – China. [Online.] In: *World Bank*, 2019. [Citováno 30.9.2019.] Dostupné z: <<https://data.worldbank.org/indicator/BN.CAB.XOKA.GD.ZS?locations=CN>>.
 40. XIN, G. – ZHOU, Z. – BEG, R. A. (2014): What Determines China's Trade Balance Dynamics: A Disaggregate Analysis of Panel Data. In: *Journal of the Asia Pacific Economy*, 2014, roč. 19, č. 2, s. 353-368.
 41. ZHANG, L. (2016): Rebalancing in China – Progress and Prospects. [Online.] In: *IMF Working Papers*, 2016. Dostupné z: <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp16183.pdf>>.
 42. ZHANG, M. – TAN, X. (2015): Vanishing of China's Twin Surpluses and Its Policy Implications. In: *China & World Economy*, 2015, roč. 23, č. 1, s. 101-120.
 43. ZHU, H. – WALKER, A. (2018): Pension System Reform in China: Who Gets What Pensions? [Online.] In: *Social Policy Administration*, 2018. Dostupné z: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/spol.12368>>.

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

SLOVAK JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava

2020, Volume XVIII., Issue 2, Pages 156 – 181

ISSN 1336-1562 (print), ISSN 1339-2751 (online)

Submitted: 5. 5. 2020 | Accepted: 12. 6. 2020 | Published 15. 6. 2020

TECHNOLÓGIA SLUŽIACA NA ZADRŽIAVANIE KORONAVÍRUSU: POTENCIÁLNE HROZBY PRE OCHRANU ĽUDSKÝCH PRÁV

TECHNOLOGY IN THE SERVICE OF CORONAVIRUS CONTAINMENT: POTENTIAL THREATS TO HUMAN RIGHTS PROTECTION

Marta Kołodziejczyk¹

Pandémia koronavírusu 2020 predstavuje výzvu nielen pre vnútroštátne systémy zdravotníctva, ale aj pre jednotlivcov na celom svete. Dôležitou otázkou sa stáva ochrana súkromia za okolností, keď technické spoločnosti ako Facebook, Apple, Twitter, Amazon a Google disponujú údajmi svojich používateľov a skúmajú spôsoby ich použitia v boji proti COVID-19. V prípade pandémie koronavírusu môžu byť z dôvodu bezpečnosti porušované individuálne práva a slobody, k čomu došlo napríklad po 11. septembri 2001 po teroristických útokoch v USA a potom aj v Európe. Berúc do úvahy túto skutočnosť, si musíme byť vedomý možných hrozieb. Článok popisuje vývoj sledovacích technológií a zariadení v podmienkach pandémie koronavírusu.

Kľúčové slová: biometria, pandémie, nefarmaceutické zásahy, sloboda prejavu, právo na súkromie

The Coronavirus pandemic 2020 constitutes a challenge to not only for national health systems, and individuals around the world, but also for ones privacy protection in a circum-stances where tech companies such as Facebook, Apple, Twitter, Amazon, and Google having at their disposal growing troves of its users' data, are currently exploring ways to use them in the fight against COVID-19. In a state of coronavirus pandemic emergency, individual rights and freedoms might be again sacrificed for the sake of security, as it occurred after September 11, 2001 terrorist attacks in the USA and as well in Europe afterwards. Bearing that in mind, one has to be aware of possible threats in order to balance one's priorities. Hence, this article describes the evolution of surveillance technologies and their appliance in the circumstances of coronavirus pandemic.

Keywords: biometrics, pandemic, Non-Pharmaceutical Interventions, freedom of the speech, privacy rights

JEL: K1, K14

¹ Marta Kołodziejczyk PhD., associate of the Jagiellonian University Center for European Studies, Krakow, Poland, e-mail: martakolodziejczyk3@hotmail.com

1 INTRODUCTION

The leader of the United Nations has called the coronavirus pandemic the most challenging crisis since the organization's founding after World War II. Hence, bearing in mind several severe global health threats in the past two decades: epidemics of SARS in 2003 (China), MERS in 2012 (Saudi Arabia), and Ebola in 2014-2016 (West Africa) and the likelihood of future outbreaks of epidemics and emergence of new diseases it is crucial to establish a much stronger global mechanism to intervene as intrusively as necessary to stop contagious outbreaks in its tracks (Bildt, 2020). Especially that epidemics are due to spread around the world more quickly than ever enabled by population growth, urbanization, deforestation accompanied by production and distribution processes that crowd together many different species; not to mention the expansion of global supply chains and international commerce reinforced by the growth in international air travel. It is crucial to mention in this context, that by the time Chinese officials acknowledged the risk of human-to-human coronavirus transmission on January 21, 2020, local outbreaks were already seeded in Beijing, Shanghai and other major cities that continued to operate international travel as normal. Over 900 people went to New York every month on average, 2,200 to Sydney and 15,000 to Bangkok, where the first known overseas case appeared in mid-January (Wu et al., 2020). Other early cases turned up in Tokyo, Singapore, Seoul and Hong Kong. The U.S. confirmed its first case near Seattle. About 85% percent of infected travelers went undetected, they were still contagious. In this vein, recent studies (Lai et al., 2020) validate the idea that population movement and close contact had a major role in the spread of COVID-19 within and beyond China, indicating the global risk of a pandemic via travelers infected with this virus. It was only at the end of January that Wuhan was placed under lock-down and airlines started canceling flights. At this stage, however, outbreaks were already growing in over 30 cities across 26 countries; by March 1, thousands of cases were reported in Italy, Iran and South Korea. According to one recent study, if Chinese authorities had openly acknowledged the threat and responded properly just three weeks earlier than they did, the spread of COVID-19 could have been reduced by as much as 95%. Hence, this paper explores; in the first place, the policy choices focused on technological tools applied to combat the Coronavirus transmissions; secondly, investigates possible risks for fundamental rights standards, especially privacy rights caused by surveillance technologies applied in the service of Coronavirus containment.

2 CORONAVIRUS „MADE IN CHINA“

China's old habits of putting secrecy and order ahead of openly confronting growing crisis is not a novelty. It is worth remembering that when SARS (which was also caused by a coronavirus) emerged in southern China in late 2002, the outbreak was covered up for more than a month before the Chinese authorities acknowledged

the seriousness of the threat. Likewise, in the early days of the COVID-19 outbreak, police in Wuhan actually silenced medical professionals who tried to raise the alarm, and massive public gatherings were permitted well after the danger of the outbreak had become obvious (Wenliang, 2020). There is no doubt that because local negligence, ignorance, and censorship prevailed at the critical moment, the entire world is now paying an enormous price. What is more, even after it was obvious that COVID-19 would reach the level of a pandemic, China has managed to bar Taiwan from global discussions on how to respond (Rasmussen, 2020). Bearing that in mind, there exists an urgent need to establish a new global institution with the authority and capability to intervene as intrusively as necessary to prevent a contagious outbreak from spreading (Bildt, 2020). Reaching such an agreement would, however, not be politically easy what was already evidenced in conspicuously silent stance of the Security Council motivated by, according to diplomats, former U.N. officials and civil rights groups, a bitter standoff between two of its five veto-wielding permanent members – authoritarian China and democratic United States of America – over the origin of the pandemic. The former, avoiding responsibility in terms of punishing whistle blowers and suppressing information about the outbreak, hails the slowdown of the outbreak as a sign of the superiority of its authoritarian, top-down political system that gives officials nearly unchecked power (Kleinfeld, 2020). What is more, the ruling Communist Party initiated „donation diplomacy” that consists of medical supplies such as masks and protective equipment to countries in need. At the same time, however, Chinese government appears to be demanding public displays of gratitude from recipients of such assistance which is certainly not in the tradition of the best humanitarian relief efforts (Wong and Mozur, 2020); it rather demonstrates Chinese projection of „soft power”. In such a way China has stepped into a role that the West once dominated in times of disaster or public health emergency and that President Trump has increasingly ceded in his „America First” retreat from international engagement. Indeed, his disdain for multilateral cooperation and embrace of disease denialism, shows that there’s not been even a hint of an aspiration of American leadership/exceptionalism the special role the United States played for decades after World War II as the reach of its values and power made it a global leader and example to the world. Today it is leading in a different way: more than 1,094,800 people in the United States have been infected with coronavirus and at least 64,100 have died, more than anywhere else in the world; more than 1,000 additional deaths have been announced every day since April 2, 2020 (Coronavirus in the U.S., 2020). As the calamity unfolds, President Trump and state governors are not only arguing over what to do, but also over who has the authority to do it. In other words, world’s American reference point has vanished. That is fundamentally new (Cohen, 2020). Especially, that in the past following president George W. Bush growing concern about preparedness for a pandemic after anthrax attacks and bird flu outbreak, in February

2007 the Centers for Disease Control and Prevention (CDC) made their approach – bureaucratically called Non-Pharmaceutical Interventions, or NPIs – official U.S. policy. In addition, it was then when the concept of social distancing made its way through the federal bureaucracy in 2006 and 2007, being viewed as impractical, unnecessary and politically infeasible. It is worth to mention in this context, that during Ebola crisis (2014-2016) it was the United States, not the WHO, that stepped in to prevent a wider disaster. Furthermore, following the NPIs five-year review by the Obama administration, the strategy was updated in a document published in 2017. As a result, in the circumstances of Coronavirus pandemic 2020, after postponed reaction to the crisis by American authorities led by president Donald Trump who played down the threat from COVID-19, the disease caused by the coronavirus, the Community Mitigation Guidelines to Prevent Pandemic Influenza (Community Mitigation Guidelines, 2017) was used to encourage the states to lock down as confirmed cases and deaths shot up. It is worth to emphasize in this context that according to recent studies compared to travel restrictions that might have been effective at the early stage, improved detection and isolation of cases as well as the social distancing which reduced contact with people who travelled from the epicenter of the epidemic and were encouraged to quarantine at home is likely to have been especially helpful in curbing the spread of an emerging pathogen to the wider community, and reduced the spread risk from asymptomatic or mild infections.

However, since Trump embodies the personal and societal collapse he is so skilled in exploiting. Insult the press. Discredit independent judges. Remove the checks. Upend the balances. Abolish truth. Pocket the system step by step, “the American patient”, as depicted by the German magazine „Der Spiegel”, is ripe for an authoritarian lurch. It is worth to mention in this context, that the pandemic, having potential to devastate the African continent and the populations in conflict zones in the Middle East and elsewhere, also emerged against the backdrop of rising authoritarianism and isolationism around the world, and the rejection of international cooperation among headstrong leaders, from Brazil and Philippines to Hungary and Poland. As regards the latter it symbolizes Europe’s division between the prosperous north and the poorer south sharpened by the pandemic, and its fracture line between the democracies of Western Europe and the illiberal or authoritarian systems of Poland and Hungary (Erlanger, 2020). As Kenneth Roth recognized „a few weeks ago, the European Union underwent a fundamental change: it ceased being a bloc of exclusively democratic states” (Roth, 2020). It is worth to mention in this context, that the European Commission, which is the EU executive arm and guardian of the bloc's treaties, has already opened two infringement procedures against Poland, in mid-2017 and in mid-2018, over changes to retirement provisions for Polish ordinary and Supreme Court judges and their impact on their independence. In addition, in the recent judgment (2020) the EU Court ordered Poland to suspend Panel on Discipline of

Judges. As regards Hungary, paradoxically, it has been decided by the EU to provide this country with billions of dollars in aid through the Corona Response Investment Initiative on the very day (March 30) Orban asserted near-total autocratic power by beginning ruling by decree for an indefinite period. To conclude, there is no doubt that if the European Union does not stand up for liberal democratic values, those values will be orphaned in the menacing world of Trump, Putin and Xi Jinping who, having at their disposal in pandemic reality „Coronavirus digital surveillance” tools, would exert stricter social control, even turning security agency technologies on their own civilians. Hence, one may claim that these surveillance efforts may threaten to alter the precarious balance between public safety and personal privacy on a global scale.

3 EVOLUTION OF SURVEILLANCE TECHNOLOGIES

As countries around the world race to contain the pandemic, many are deploying digital surveillance tools traditionally applied to exert social control that are designed in these exceptional state of coronavirus pandemic to determine which people should be quarantined or permitted to enter public places. It is worth to recognize in this context, that already in the late 1980s the concept of dataveillance was coined to refer to the “systematic monitoring of people’s actions or communications through the application of information technology”. What dataveillance announced – the turning point of surveillance from the individual to the collective, from specific to indiscriminate data collection – the “new surveillance” confirms: a world where everything is collected, registered and processed. In addition, Marx emphasizes four points that distinguish new from old surveillance and are worth noting here; the traditional definition of surveillance presupposes there is someone to be especially placed under surveillance, be it a person or a group of persons. In the new surveillance, there is no need to focus especially on an individual: building access logs and credit card records, to mention just two examples, imply indiscriminate data processing. An individual does not have to be a suspect to have his or her name, photos and financial information collected and registered. Second, while in the traditional notion of surveillance there is a clear distinction between an organization conducting the surveillance and the object (person or group), in the new surveillance paradigm, this is not always the case – for example, when civilians photograph government officials in situations of abuse of power. Third, observation in the new surveillance is not necessarily close, as it is carried from remote places. Fourth, surveillance is executed not only through visualization, i.e., observation, but also through any means of data collection, for instance movement, sound and temperature detection as it is a case during corona virus pandemic. In addition, the “new surveillance” exploits not only hard data – meaning data as collected and structured by administrations and related entities – but also soft data – collected and processed in an unstructured form from multiple sources such as social networks and localization systems (Costa, 2016) which

is due to be analyzed in this paper. Finally, the “new surveillance” enabled by the technological endeavors is no longer just a means to detect potential threats but also potential opportunities such as in market analysis, human resources management and many other aspects of human beings’ existence, for instance health care system (Marx, 2002). This can be evidenced in the investigation of researchers at BenevolentAI, an artificial intelligence start-up in central London, which turned their attention to the coronavirus. Within two days, using technologies that can scour scientific literature related to the virus, they pinpointed a possible treatment with speed that surprised both the company that makes the drug and many doctors who had spent years exploring its effect on other viruses. Though many questions hang over its potential use as a coronavirus treatment, it will soon be tested in an accelerated clinical trial with the National Institutes of Health. It is also being studied in Canada, Italy and other countries hoping to accelerate efforts to understand how the coronavirus is spreading, treat people who have it and find a vaccine (Metz, 2020).

However, combating global health threat by means of putting in place a patchwork of digital surveillance measures in the interest of states’ authorities, with little international oversight (Singer and Sang-Hun, 2020) could permanently open the doors to more invasive forms of snooping later. It is a lesson Americans learned after the terrorist attacks of September 11, 2001. In this vein, one may recognize certain similarities between terrorism and pandemic; in the first place, both strike by surprise and invade individuals’ personal life; with terrorism ones worry about being in crowds and rallies and sporting events; similarly, with the virus – crowds spell danger.” Secondly, “the virus is something we don’t know, we can’t control, and so we’re afraid of it.” And for good reason – it has already killed more Americans than the nearly 3,000 who died on September 11, 2001, and it will kill many times more. In addition, part of what makes terrorism terrifying is its randomness; „terrorists count on it and in a sense this virus behaves the same way” (Erlanger, 2020). Concluding this comparison, in response to the 9/11 attacks the United States’ Patriot Act was passed; it gave the government broad surveillance powers with little oversight, including demanding customer data from telecoms without court approval. Twenty years later, it’s still around. Interestingly, in July 2015 in response to Charlie Hebdo attacks the French Intelligence Act, which resonated with the USA Patriot Act as far as uncontrolled surveillance is concerned, was passed by the National Assembly with 438 votes in favor and just 86 against. It introduced in France state of emergency and, as a result, enabled intelligence agencies to record any calls, text messages and internet activity using the so called “black boxes” (complex algorithms installed to detect a pattern of suspicious behavior online). Moreover, in a declared official state of emergency authorities became capable of executing wireless phone taps, installing hidden cameras as well as using geolocation measures. What is more, on the October 3, 2017, under president Macron many of the above mentioned heightened security

measures envisioned by the state of emergency, that have given local police and administrative authorities power to monitor, arrest or detain suspects without judicial oversight, were approved by the French Parliament in the frame-work of antiterrorism laws. Hence, in 2020 in the pandemic reality French known for sensitivity to freedom are even more cautious to use smartphone tracking application that would inform people if they come in contact with an infected person. By contrast, however, intrusive digital tracking applied by Asian democracies like South Korea has helped it avoid giving up fundamental freedom of move-ment by means of strict lockdowns experienced in Europe (Onishi and Méheut, 2020). Another example of using the pandemic to expand the power is provided by Britain, known for a long history of democracy and well-established democratic customs, where a coronavirus bill which was rushed through Parliament at a breakneck pace, affords government ministries the power to detain and isolate people indefinitely, ban public gatherings including protests, and shut down ports and airports, all with little oversight (Gebrekidan, 2020). What is more, as far as the British government's technologi-cal response to Coronavirus outbreak is concerned, the National Health Service is moving forward with an application to track the spread of the virus despite questions about the technology's effectiveness, privacy safeguards and compatibility with key iPhone and Android features. In Britain, which has a history of robust government surveillance to fight terrorism, officials argument that more can be learned about the virus by collecting lots of information in a centralized database that, as it is argued, guarantees more research capabilities to spot emerging hot spots and patterns of how the virus spreads. In addition, the British authorities said that the data would not include personally identifiable information, and that access would be limited to those working on the pandemic response. By contrast, Apple and Google are promoting a decentralized approach that would protect against invasions of privacy. It is worth to mention in this context that these Sillicon Valley Titans are supported by academics, security researchers and privacy groups devoted to restrict government data collection, by claiming that, whatever the safeguards, a centralized database creates too much potential for abuse (Satariano, 2020). What is more, Britain's top privacy regulator, Elizabeth Denham, said last month that a decentralized model should be a "starting point" for contact tracing (Denham, 2020).

4 EU AND U.S. APPLIANCE OF BIOMETRIC TECHNOLOGY

As numerous academic studies documented, the state surveillance led by the example of the United States of America has been applying biometrics, an information technology that allows for translation of such data as DNA, fingerprints, eye retinas and irisis, voice-, facial patterns and hand measure-ments into digitally processable data; in this way human body became „machine-redable”.

Hence, these new technological endeavors in the field of migration policy such as databases, high-tech passports and visas inclusion of biometric data in documents and computer records has been on the rise. The Bush administration was a pioneer in launching the “Smart Borders” program, that was later copied by the European Union (Smart Borders Package was tabled by the European Commission in February 2013), designed to screen for terrorist incursions into the United States at air and land ports of entry; consequently, the system that tracked virtually all of the 35 million annual visitors to the United States was operable by 2005 (Schmitt, 2002). Using a variety of technologies, including surveillance, biometrics, and interlinked information technology (IT) databases, the stated goal was to identify problematic entrants either persons or cargo (e.g., terrorists and their weapons) while at the same time facilitating the quick entry of legitimate goods and travelers. In the wide sea of information flowing across globalized borders “secured through technology” utilizing tools to identify valuable knowledge about threats became priority. At the same time, the power of these technological solutions invoked questions of efficacy and democratic values. Crucial to note is the fact that in the “anti-terrorist crusade” scientific community was due to “... serve on the front lines of this war, by developing new technologies that would make America safer (Bush, 2002). In the first place, at the United States House subcommittee hearing in February 2002, a panel of commercial information technology experts and management consultants were asked to give technical advice on how the war on terror might be fought using risk profiling techniques. The hearing concluded that technologies designed to classify populations according to their degree of threat were long available in the private commercial sector and should be deployed at the service of border security. Indeed, the invited panel of experts stated clearly that ‘our enemies were hiding in open and available information’ and that, had surveillance and profiling techniques been in place, the events of 9/11 ‘could have been predicted and averted’.

As regards the European Union’s approach towards technological innovations, it mirrored the strategy of its American ally. Technology has been embraced without much debate as a core component for the EU’s Area of Freedom Security and Justice (AFSJ) policies. Furthermore, enormous pace at which large-scale IT systems proposals were tabled made it extremely difficult for stakeholders (European and national Parliaments, DPA’s including EDPS as well as civil society) to have a full overview. So called “technology driven” approach was explicitly evidenced in the June 2008 report from the Future Group on European home affairs, which considered that “databases and new technologies would play a central role in further developing Home Affairs policies [...] Even if technology can never completely replace the human factor, technological progress can provide the necessary means to optimise mobility, security and privacy simultaneously” (Report of the High Level Advisory Group on Future of European Home Affairs Policy, 2008). In this context, it is worth to mention

that another EU institution, namely the European Parliament (EP) focused in its study on data protection challenges posed by the increased processing (ongoing or envisaged) of personal data for law-enforcement purposes. Among these were mentioned: 1) the tendency to generalise of data processing meaning the shift towards dataveillance, pro-activity and profiling; 2) putting limitation purpose referring to the „life of data” in EU data systems the key principle of data protection at risk by means of the proliferation of data-systems and, as a result, tendency to consider technology as one-size-fits-all solution (Bigo et al., 2011). The latter was also shared by the European Data Protection Supervisor (EDPS) who emphasized that „far reaching proposals regarding large-scale IT systems has been 'programme-driven' rather than 'evidence-driven” (Hustinx, 2008); in other words, the main stimulus originated from some Member States, the European Commission as well as private sector, rather than was caused by a demonstrated need.

5 BIOMETRIC TECHNOLOGY

Answering to the terror-related challenges the European Union and the United States attempted to reinforce their knowledge about the cross-border movement of people by employment of scientific technologies and managerial expertise in the politics of border management. In this context, it is worth to mention about “Automated Target System” was applied by the US Department of Homeland Security (DHS) as a means of border control. According to the Privacy Impact Assessment (PIA) produced by the DHS “the project involved conducting research to select the specific sensors that would capture video images, audio recordings, cardiovascular signals, pheromones, electrodermal activity, and respiratory measurements. For example, one potential measurement was heart rate. There was a number of technologies that a sensor could use to capture heart rate. One aspect of the research was to determine which specific sensor technology most accurately captures the desired measurement. Another aspect was reviewing the research records to determine if the measurement being captured is actually an indicator of the behavior being evaluated (i.e., did increased heart rate actually occur when the subject was intending to cause a disturbance)” (Privacy Impact Assessment 2008). Furthermore, more and more sophisticated technological tools, used for exercising of biopower such that the bodies of migrants and travelers themselves became sites of multiple encoded boundaries, consisted of: bone scanners, speech recognition utilities and last but not least biometrics (Liu, 2012). The latter derived from the Greek words bio (life) and metric (measure of) are referred to “technologies that measure and analyze physical, physiological or behavioral characteristics of a natural person, which allow or confirm the unique identification of that natural person such as facial images or dactyloscopic data”. What is more the use of biometric data refers back to the fourteenth century in China; Fingerprints were used by Chinese merchants to settle business transactions;

fingerprints and footprints were used by parents to differentiate children. Furthermore, physical/physiological characteristics are presented by fingerprint, finger vein, finger geometry, or wrinkles, palm print, odor, pores, bite marks, hand geometry, dental geometry, ear, facial geometry, facial thermogram, iris, skin patterns, smile, lips, DNA, etc. As far as the latter is concerned, it is crucial to note that DNA-based technologies do differ from standard biometrics in a number of ways: a) DNA requires an actual physical sample as opposed to an image, photograph or scan; b) DNA matching: a) is not done in a real time and, for the most part, is not automated; b) does not employ templates or feature extraction, but rather represents the comparison of actual samples. Behavior characteristics include dynamic grip recognition, handwriting, tapping, eye movement tracking, keystroke dynamics, gait, mouse dynamics, etc. (Liu, 2012). Despite these many types, the most common used, in terms of identification of individuals and identity verification, are facial, iris or finger recognition. In this context, it is worth to specify that identification (one-to-many) means an act of identifying a person, i.e. to establish that a passenger is a particular person. It is typically the process of comparing biometric data of an individual (acquired at the time of the identification) to a number of biometric templates stored in a database. For instance, it can be used where authorities aim to identify criminals or potential offenders among the passengers through comparison against a watch list. This means that biometric data are stored on a database. Identity verification (one-to-one), on the other hand, means that the identity of the person is compared to a claimed identity. It is typically the process of comparing the biometric data of an individual acquired at the time of the verification to a single biometric template stored in a device. Furthermore, the digital biometric data are algorithmically converted into what is called a template. It is defined although in a very broad way as the ‘reference biometric feature set’ and the ‘set of stored biometric features comparable directly to probe biometric features’. The extracted reference biometric features (i.e. a template) can take many forms: a table or a (fixed-length) numerical (binary) string (e.g., 101010 representing a feature vector or not), differing in details and length. The templates will also vary for each of the characteristics. For example, for fingerprint, the minutiae features may be represented as an unordered set of tuples consisting of the minutiae’s coordinates and local orientation. For hand geometry, the geometrical properties of the hand are represented by a fixed-length ordered vector of the lengths and widths of the fingers and/or palm. Iris is represented as fixed-length binary strings. A biometric sample can also be processed in several successive templates. The main idea, however, is that the template does not contain the full (biometric) information as contained in a sample, but only represents the particular features selected by the algorithm(s). Furthermore, these selected features, once extracted, are represented in a chosen specific (sometimes proprietary) format and are stored for later use. This processing is in most cases irreversible, which means that a ‘raw’ biometric data cannot be retrieved from the

template. These templates are usually stored in a database that is contacted as soon as a face, eye, hand, finger or voice is presented to the system in a particular identification or verification procedure. Once this second biometric image has been subjected to the same algo-rithmic transformation, an identical template is searched for in the database, and, if found, the individual is recognized in the system. Another possibility is that the templates are not stored centrally, but on a chip card, in which case the user needs to show both the card and the required part of the body to 'prove' that he/she is the legitimate user of the card. Biometric data stored on a chip card do not need to be kept in a database by the organization concerned, and could be deleted without loss of functionality (van der Ploeg and Sprenkels, 2011).

Face, fingerprints, iris, retinas, hand geometry are widely used in biometrics systems biological characteristics. In the reality of the coronavirus pandemic where, according to the German Robert Koch Institute, almost 90% of people infected with COVID-19 in China have been diagnosed with fever, making fever screening by means of a new camera which measures body temperature with high accuracy and speed a valuable tool for virus transmission prevention (Burt, 2020). In addition, the concept of on-the-fly biometrics suggests that the capture of biometric details (primarily in the form of fingerprints, face or iris recognition, but also vein or gait recognition) is executed automatically while the passenger is walking through the airport. The idea is that each one of the biometrics solutions should complement the others, so that the same biometric data and token can be used throughout the system. This should facilitate identity verification at several points in the infrastructure, enabling person-tracking capabilities. The expectation is that within the next 10 years, the majority of airports will trial single biometric travel tokens and 54% airlines plan to evaluate the technology. But today, although it has great potential, this technology is still being developed, with a number of challenges regarding performance (accuracy, speed) and operational requirements. Thus, further research and development is needed.

An image of the face can easily be captured, with or without the cooperation (and knowledge) of an individual, even from a distance. Facial scans are sometimes equipped with infrared illumination. The facial image can be analyzed in various ways. The analysis may focus on for example the geometric distinguishing features of the face, the relative distance between and directions of specific points, but also on skin texture. The distinctiveness of faces is, however, limited. As far as the facial recognition technology is concerned, the main idea is to collect face images of persons by Closed Circuit TV (CCTV) and compare them to existing biometric data stored in the form of high-resolution images, allowing to verify or identify a person. In general, facial recognition implies the use of the unique con-figuration of a person's facial features for identification and verification. A number of technologies are used, including 2D, 3D, infrared facial scans. The most systems work with two properties of

the face: geometry – the configuration and placement of features, and the texture – colors, tones and condition. In Chinese city of Zhengzhou, for instance, a police officer wearing facial recognition glasses spotted a heroin smuggler at a train station. In Qingdao, a city famous for its German colonial heritage, cameras powered by artificial Intelligence helped the police snatch two dozen criminal suspects in the midst of a big annual festival. In Wuhu, a fugitive murder suspect was identified by a camera as he was buying food from a street vendor. Beijing is embracing technologies like facial recognition and AI to identify and track 1.4 billion people (Mozur, 2018). Consequently, in aviation security, facial recognition was initially developed in order to identify dangerous persons by comparing the live biometric input data – passenger’s face image captured on CCTV – with the databases of known criminals or suspects. Such identification is still one of the main purposes of facial recognition technology at the airports. Accordingly, many states issue biometric passports, e.g. Russia and EU Member States (Commission’s Decision, 2006), allowing comparison of input data with faces in travel documents at border control. Biometric passports have mainly been used in automated border control and/or Trusted Traveller Programs (TTP). In addition, the use of facial recognition for passenger verification grows rapidly. One of the reasons for this is the fact that the International Civil Aviation Organization (ICAO) selected face image as the primary biometric identifier for travel documents, with iris and fingerprints being optional (ICAO, 2015).

Fingertips contain ridges and valleys. The ridge flows form patterns such as arches, whorls and loops, three basic patterns recognized and used in the classification systems developed by Vucetich and Henry. Other biometric properties based on patterns are so-called cores and deltas. Specific points known as minutiae are used as well. Minutiae are discontinuities in the flow of the ridges and are mainly the ending or the bifurcation of the ridges. Minutiae and patterns are used in biometric fingerprint systems. Fingerprints, which are the prints left by the ridges of a finger due to secretions of sweat or ink use, are considered unique. Images of the fingerprint are collected by sensors. Cooperation of the data subject is in principle needed, but latent fingerprints, such as prints left on the sensor or prints found on objects at a crime scene, can also be used, with or without the knowledge of the data subject. The quality of the image is of high importance. Algorithms, proprietary to the vendor or the system developer(s), are used to reduce the ‘noise’ of the image and to enhance the ridges. Finger-print, which has been used in forensic applications for over hundred years, is now widely used in biometric systems in the private sector.

As far as the geometry of the hand is concerned, it was one of the first biometric characteristics used for automated verification against a stored reference. The shape and size of the hand palm, finger length, width and thickness of the fingers are measured, as well as curves and the relative locations of these features. In principle, only the geometric features are used for hand geometry and no surface

details are recorded, ignoring fingerprints and ridges of the palm, lines, scars and color. Unlike fingerprint, the uniqueness of a human hand is limited. The individual hand geometry features therefore do not scale well for identification (in large-scale applications) and limits the use of hand geometry to mainly verification purposes and small-scale identification applications. Furthermore, the biometric method based upon this characteristic is vulnerable to changes of the hand geometry. Such changes may be caused by for example an injury (e.g., loss of one or more fingers or deformation of the hand), diseases (e.g., arthritis) and aging, but also by wearing jewelry. The print of the palm of one's hand is another distinctive biometric characteristic fit for use in biometric systems. A palm of the hand has patterns of ridges and valleys, similar to those of fingerprints, as well as lines and wrinkles. While the use of palm print shall be distinguished from the use of the geometry of one's hand as biometric characteristic as explained above, palm print systems may include hand geometry characteristics in their calculations. Because of their uniqueness, palms can be used for identification purposes.

Behavioral characteristics, such as typing or signature writing characteristics, are also used in biometric systems. They are based on behavior which is deemed to be unique or at least distinctive, universal and (more or less) persistent. Typing characteristics, in particular the way a person types or pushes on a key-board, such as the rhythm and error frequency, is distinctive and may be analyzed by software. The analysis detects the patterns of the typing and produces a digital measurement, which may be compared to previously stored patterns. The dynamic of someone writing a signature is another characteristic used in biometric systems. The way the signature is written with a 'smart pen' including sensors or on a pad is analyzed by software (e.g., the acceleration, pressure, and the direction of the signature strokes). Signatures have in general always been used as a method of verification, for examples in legal or commercial transactions, and the use of the so-called dynamic signature characteristics is therefore considered as being easily accepted.

Voice of an individual can be used for comparison in biometric systems as well. The characteristic depends on both one's biological and behavioral traits. Both systems based on text spoken by the individual and stored and those having no advance registration of one's speech are used. Cooperation of the individual is therefore in principle not required. Speaker recognition based upon voice can be used for identification (according to some with smaller databases) and verification. While being used until recently mainly in forensic applications, adoption in the private sector has been slow, but increased use may be expected.

The iris provides rich biometric data in the distinctly colored ring around the pupil. The random, detailed and unique structure is captured via a sensor to which the data subject in principle has to direct his or her eye and which illuminates the iris with near-infrared light. Occluding features such as eyelids, eyelashes, or reflections from

Most visible and at the same time most controversial airport security solutions according to both security professionals and civil rights advocates, are body scanners. It is noteworthy that at present, instead of the term “body scanner” or “whole-body scanner”, more neutral and technical terms are used, like “security scanner” in the EU, “advanced imaging technology” (AIT) in the USA, “radio scan portal” in Russia. Clearly, this is done in order to present, via language, the scanning process as automatic, anonymized, universal, neutral, routine, and professional, downplaying the core essence – inspection of the naked body. Traditional measures for detecting hidden objects are metal detectors and hand search. Even if done in private, such searches require additional staff and cause delays for passengers, not to mention about privacy concerns related to prohibition of direct touching of private body areas as part of the search (Enerstvedt, 2002). In terms of relatively easy to hide dangerous items in sensitive body parts the scanner’s advantages are quickness and no need of physical contact. The choice between hand search and body scanners is thus a trade-off between security effectiveness and privacy concerns (Neeman, 2015). The first body scanner was created by Steven W. Smith in the USA in 1992. It was an ultra-low-dose Secure 1000 backscatter X-ray scanner. It is believed that the first airport in the world to implement body scanners was the Schiphol in the Netherlands in 2006, but the trials of this technology started much earlier. According to some information, the USA started initial tests not later than in 2002, Russia – in the middle of 1990s. But the hour of body scanners came apparently after December 25, 2009, when the so-called “underwear bomber” attempted to detonate plastic explosives hidden in his undergarment. It was the moment when many other states became committed to have such devices at the disposal as well. The UK, for example, installed the machines immediately; Schiphol purchased additional units, etc. Detection performance lies in the scanner’s ability to discern any prohibited object that the person screened may be

Profiling, similar to biometrics, is not new and refers back to the Middle Ages, when the inquisitors tried to “profile” heretics (Enerstvedt, 2017). It is believed that the first “profile” for criminal purposes was created by British detectives in 1880s with regard to serial killer Jack the Ripper (Britannica, 2020). In terms of aviation security, in general, profiling is the practice of categorizing people according to particular characteristics, such as passenger’s actual or perceived race, ethnicity, religion, nationality, age, gender, behavioral traits, separately or in combination, or together with other factors (Quinlan, 2015). The core idea is to create profiles or dossiers – a set of definite characteristics, associations, activities, etc. to predict behavior and more, and then search for individuals with a close fit to that set of distinctive features (Roger, 1993). For instance, the profile of the terrorist can be deduced by cross-indexing information from various databases, the population roll, the use of credit cards, movements detected through use of mobile phones, brand name discount cards, use of medications, etc. Furthermore, three types of profiling can be noted: manual performed by a human being, automated profiling performed by computers, and semi-manual, combining the first two. For any type of profiling, particular characteristics may serve as indicators of potentially dangerous behavior, assisting in determining whether to stop, search, or question a person. In aviation security, all types of profiling are used extensively and may refer to all the selected measures; with regard to body scanners, profiling can be relevant if passengers are selected to be scanned by security agents (manually) or automatically via a computer pre-screening system. For CCTV, behavior analysis can be conducted manually by a CCTV operator or automatically by algorithms of Video Analytics (Enerstvedt, 2017).

Concluding, the benefits of applying biometric technology, often referred to by expert circles, as big data analytics into the security domain are many; greater operational efficiency and speed, more precise risk analyses and the discovery of unexpected correlations, all of which feed into risk profiles, better targeted inspections and more efficient use of scarce resources (Broeders et al., 2017). However, it is crucial to note that biometrics – as a technique, as a concept and as a practice – is

6 TECHNOLOGICAL RESPONSE TO CORONAVIRUS PANDEMIC

In 2020 due to the coronavirus pandemic experienced in the United States, the White House officials spoke with Google, Facebook and other tech companies about potentially using aggregated location data captured from Americans' mobile phones for public health surveillance of the virus. Indeed the pandemic has created an opportunity but also a challenge for tech companies. As regards the former, in the frantic political and economic environment created by the outbreak their lobbying operations may be quietly push for long-held goals. Especially that tech services are

increasingly in demand as millions of people work and socialize from home to avoid being infected by the coronavirus. Amazon orders have soared so much that the company has put a priority on shipping essential items like soap, food and toilet paper. Google has provided temporary free access to some of its remote work tools. And Facebook's traffic has surged. Tech lobbyists have nonetheless seized the moment. In the weeks before the virus swept the United States, groups representing Google, Facebook and Twitter already wanted the California attorney general, Xavier Becerra, to wait to enforce the state's new privacy rules until 2021. The law, known as the California Consumer Privacy Act, requires businesses to give people a copy of the data that has been collected about them, as well as the ability to delete it. Companies have complained that the rules would place too many obligations on businesses. The law went into effect this year, but California will not start enforcing it until July. Other companies with growing demand for their products have pushed for deregulation or other government action that would benefit them, arguing it would improve the response to the virus crisis. Trade associations representing drone makers like Amazon and the Alphabet subsidiary Wing have tried to expedite approval for airborne deliveries — or waive approvals altogether — and eliminate prohibitions on the circumstances under which the devices can be operated.

The challenge, on the other hand, consists of the necessity to reconfigure touch-based bio-metric authentication (fingerprint or hand scanners), that are currently potential vendors for the COVID-19 spread, to no-contact version. In addition, appliance of Information and Communication technologies aimed at curbing the spread of the virus has been recently legitimized by some expert circles by acknowledging that human surveillance and case reporting providing: a) information regarding the presence and epidemiology of influenza viruses in the community, b) determining appropriate interventions and targeting them, and c) generating current accurate information for public health officials, providers and the public, are efficacious and likely to be effective during any pandemic phase. At the same time, however, broad endorsement was qualified by concerns about resource con-straints, especially in a large outbreak, potential difficulties in cooperation between providers and governmental and non-governmental entities, the cost of scaling up capacity to report and investigate influenza-like illness, privacy rights and the right to informed consent (Aledort, Lurie and Wasserman, 2007).

Let us dwell in this section on particular examples of so called „coronavirus surveillance“. In South Korea, government agencies were harnessing surveillance-camera footage, smartphone location data and credit card purchase records to help trace the recent movements of coronavirus patients and establish virus transmission chains. In addition, South Korean authorities began posting detailed location histories on each person who tested positive for the coronavirus. The site has included a wealth of information – such as details about when people left for work, whether they wore

masks in the sub-way, the name of the stations where they changed trains, the massage parlors and karaoke bars they frequented and the names of the clinics where they were tested for the virus.

The above described South Korean's coronavirus crisis management mirrors the ever present dilemma in time of emergencies like pandemics of weighing privacy against other considerations, like saving lives. Simultaneously, however, one may claim that while companies and public authorities cooperate to enable proper response for the public good, governments as well as commercial business should limit the collection and use of data to only what is needed. This could be exemplified by unusual reaction of the South Korean authorities who announced that in order to balance the value of protecting individual human rights and privacy and the value of upholding public interest in preventing mass infections, data-sharing guidelines were due to be refined to minimize patient risk.

Undoubtedly, the highly technological reaction to the outbreak of the coronavirus pandemic relies heavily in South Korean's endeavors in the field of artificial intelligence exposed in reality of Songdo an Ambient Intelligence City being a synonym for convenience, purchasing power and comfort – something certainly arguable from an urbanist and environmental point of view – the name “Automated Target System”, betrays itself, evoking traditional representations of the power of governments/corporations of the Leviathan or Big Brother style. Built from scratch its buildings and facilities are connected through Information and Communication Technology (ICT) not to mention public transportation that is more “intelligent” and “flexible”; by taking advantage of GPS and wireless technologies as well as Global Positioning System (GPS). As it turned out during the coronavirus pandemic location data are on demand; in Lombardy, Italy, the authorities analyzed this kind of data transmitted by citizens' mobile phones to determine how many people were obeying a government lockdown order and the typical distances they move every day. In Israel, the country's internal security agency was poised to start using a cache of mobile phone location data – originally intended for counterterrorism operations – to try to pinpoint citizens who may have been exposed to the virus. Similarly, in China, telecommunications companies helped the government track and contact people who had traveled through Hubei province during the early days of the virus. Location data was funneled to China's National Health Commission and other agencies, allowing them to recreate the steps of virus carriers and people that they may have encountered and issue warnings via social media.

Among countries that are using smartphone location data is Singapore; the TraceTogether application can identify people who have been within 2 meters of coronavirus patients for at least 30 minutes, using wireless Bluetooth technology which has to be turned on. In case a user get infected, the authorities will be able to quickly find out the other users he has been in close contact with, allowing for easier

As regards the United States of America, its government agencies are putting in place or considering a range of tracking and surveillance technologies aimed at controlling the rapidly spreading coronavirus, but at the same time testing the limits of personal privacy. The technologies under consideration include everything from geolocation tracking that can monitor the locations of people through their phones, e.g. restaurants, parks, other public spaces that are still seeing heavy traffic despite shelter-in-place or stay at home orders, to facial-recognition systems that can analyze photos to determine who might have come into contact with individuals who later tested positive for the virus. While Google and Apple, two tech giants are working with public health authorities and university researchers to produce a set of tools that apps could use to notify users who come in close contact with a person who tested positive for COVID-19, the disease caused by the coronavirus, researchers at Washington University (Washington University, 2020) are working on the project that treat location data with more privacy in mind, not to mention about the Massachusetts Institute of Technology (MIT) which is working with partners around the world on „privacy preserving way of automated contact tracing” by using the Bluetooth signals that our cell phones send each other. These signals represent random strings of numbers, likened to “chirps” that other nearby smartphones can remember hearing. If a person tests positive, they can upload the list of chirps their phone has put out in the past 14 days to a database. Other people can then scan the database to see if any of those chirps match the ones picked up by their phones. If there’s a match, a notification will inform that person that they may have been exposed to the virus, and will include information from public health authorities on next steps to take. Vitrally, this entire process is done while maintaining the privacy of those who are COVID-19 positive and those wishing

Apart from statistics, however, the Centers for Disease Control and Prevention (CDC) nation's health protection agency is working to model the virus outbreak with, among others, data-mining firm Palantir Inc., which was credited with helping to find Osama bin Laden. It is worth to mention that during the cholera outbreak in Haiti in 2010, the CDC used Palantir to “monitor the situation and inform their response efforts,” according to a white paper later published by Palantir. The company’s technology allowed government analysts to “explore text messages” between Haitians and a text platform built by an outside technology company. Other companies that scrape public social media data have contracts in place with the agency and the National Institutes of Health. The coronavirus containment action is in part being coordinated by a task force working in conjunction with the White House, and includes startups as well as tech giants such as Alphabet Inc.’s Google unit, Apple, Facebook Inc. and Amazon.com Inc. (Grind, McMillan and Mathews, 2020). Other efforts are more grassroots, with tech companies pitching state agencies and governments. Hence, the U.S. authorities are considering ways to track hospital bed availability across the country using geolocation data, but also how the data could be aggregated so that

In contrast, Massachusetts is the first state followed by California which is building its response around old-school, labour-intensive method; an ambitious contact tracing program, budgeting 44 million USD to hire 1,000 people who are due to make phone calls, text, track people, and ask them to come in for testing. It is to be acknowledged, however, that the human contact tracing, being applied also in Ireland (Wall, 2020), as compared to automation is expensive, can overlook contacts a subject may not recall, and, some argue, is too slow for a fast-moving virus (Barry, 2020).

7 FINAL REMARKS

To conclude, it is to be acknowledged that during current Coronavirus crisis tech and government officials are struggling to find a balance between deploying technology and keeping patients' data – particularly medical information – safe. It is crucial in this respect that governments were transparent about the technology they are using and provide consumers with appropriate safeguards. At the same time, however, some privacy advocates worry that the crisis of the moment could create a new paradigm. That is why, it is of highest importance that adjustment of digital liberties to the emergency situation has to be temporary.

REFERENCES:

1. ALEDORT, J. E. et al. (2007): Non-pharmaceutical public health interventions for pandemic influenza: an evaluation of the evidence base. In: *BMC Public Health*, 2007, 208, 7, pp. 1-9.
2. ASSEMBLÉE NATIONALE (2017): French Anti-terrorism laws. [Online.] In: *Assemblée Nationale*, 2017. [Cited 01.05.2020.] Available online: <www.assemblee-nationale.fr/15/ta-pdf/0164-p.pdf>.
3. BARRY, E. (2020): An Army of Virus Tracers Takes Shape in Massachusetts. [Online.] In: *New York Times*, 2020. [Cited 01.05.2020.] Available online: <<https://www.nytimes.com/2020/04/16/us/coronavirus-massachusetts-contact-tracing.html>>.
4. Belgian Privacy Commission (2008): Opinion N°17/2008 biometric data.
5. BIGO, D. et al. (2011): Towards a New EU Legal Framework for Data Protection and Privacy Challenges, Principles and the Role of the European Parliament. In: *Report of the High Level Advisory Group on Future of European Home Affairs Policy*, 2011, pp. 40-48.
6. BILDT, C. (2020): Responsibility to report. [Online.] In: *Project Syndicate*, 2020. [Cited 01.05.2020.] Available online: <<https://www.project-syndicate.org/commentary/responsibility-to-report-contagious-outbreaks-by-carl-bildt-2020-03>>.
7. BROEDERS, D. et al. (2017): Big Data and security policies: Towards a framework for regulating the phases of analytics and use of Big Data. In: *Computer Law and Security Review*, 2017, 33, pp. 309-323.
8. BURT, Ch. (2020): Fever detection technology added to biometric hardware by Dermalog, Telpo, DFI, Hikvision and Kogniz. [Online.] In: *Biometric update*, 2020. [Cited 01.04.2020.] Available online: <<https://www.biometricupdate.com/202004/fever-detection-technology-added-to-biometric-hardware-by-dermalog-telpo-dfi-hikvision-and-kogniz>>.
9. BUSH, G. W. (2002): “Anti-Terrorism Technology Key to Homeland Security,” Remarks at Argonne National Laboratory. [Online.] In: *White House Archive*, 2020. [Cited 20.01.2020.] Available online: <<https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/07/20020722-1.html>>.
10. CDC (2020): Community Mitigation Guidelines to Prevent Pandemic Influenza. [Online.] In: *CDC*, 2020. [Cited 01.04.2020.] Available online: <<https://stacks.cdc.gov/view/cdc/11425>>.
11. CLARKE, R. (1993): Profiling: A hidden challenge to the regulation of data surveillance. In: *Journal of Law, Information and Science*, 1993, 4, 2, p. 403.

12. COHEN, R. (2020): Despotism and Democracy in the Age of the Virus. The battle for humanity and solidarity in the post-American world. [Online.] In: *New York Times*, 2020. [Cited 01.04.2020.] Available online: <<https://www.nytimes.com/2020/04/24/opinion/coronavirus-democracy-europe.html>>.
13. COSTA, L. (2016): *Virtuality and Capabilities in a World of Ambient Intelligence. New Challenges to Privacy and Data Protection*. Namur: Springer, 2016. 175 p. ISBN 978-3-319-39198-415.
14. DENHAM, E. (2020): Combatting COVID-19 through data: some considerations for privacy. [Online.] In: *ICO*, 2020. [Cited 01.05.2020.] Available online: <<https://ico.org.uk/about-the-ico/news-and-events/news-and-blogs/2020/04/combating-covid-19-through-data-some-considerations-for-privacy/>>.
15. ENCYCLOPEDIA BRITANNICA (n.a.): Jack the Ripper. [Online.] In: *Encyclopedia Britannica*, 2015. [Cited 01.09.2020.] Available online: <www.britannica.com/biography/Jack-the-Ripper>.
16. ENERSTVEDT, M. O. (2017): *Aviation Security, Privacy, Data Protection and Other Human Rights: Technologies and Legal Principles*. Springer, 2017. 213 p. ISBN 978-3-319-58139-218.
17. ERLANGER, S. (2020): The Coronavirus Inflicts Its Own Kind of Terror. [Online.] In: *New York Times*, 2020. [Cited 01.04.2020.] Available online: <<https://www.nytimes.com/2020/04/06/world/europe/coronavirus-terrorism-threat-response.html>>.
18. EUROPEAN COMMISSION (2006): Commission Decision of 28 June 2006 laying down the technical specifications on the standards for security features and biometrics in passports and travel documents issued by Member States. [Online.] In: *European Commission*, 2006. [Cited 01.09.2020.] Available online: <<https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/3/2006/DE/3-2006-2909-DE-F-0.Pdf>>.
19. FOY, K. (2020): Bluetooth signals from your smartphone could automate Covid-19 contact tracing while preserving privacy. [Online.] In: *MIT News*, 2020. [Cited 01.05.2020.] Available online: <<http://news.mit.edu/2020/bluetooth-covid-19-contact-tracing-0409>>.
20. GEBREKIDAN, S. (2020): For Autocrats, and Others, Coronavirus Is a Chance to Grab Even More Power. [Online.] In: *New York Times*, 2020. [Cited 01.05.2020.] Available online: <<https://www.nytimes.com/2020/03/30/world/europe/coronavirus-governments-power.html>>.

21. GERSHGORN, D. (2020): We Mapped How the Coronavirus Is Driving New Surveillance Programs Around the World. [Online.] In: *OneZero*, 2020. [Cited 01.05.2020.] Available online: <<https://onezero.medium.com/the-pandemic-is-a-trojan-horse-for-surveillance-programs-around-the-world-887fa6f12ec9>>.
22. GOSTIN, L. (2006): Public health strategies for pandemic influenza: ethics and the law. In: *Jama*, 2006, 295, 14, pp. 1700-1704.
23. GRIND, K. – MCMILLAN, R. – MATHEWS, A. W. (2020): To Track Virus, Governments Weigh Surveillance Tools That Push Privacy Limits. [Online.] In: *Wall Street Journal*, 2020. [Cited 01.04.2020.] Available online: <<https://www.wsj.com/articles/to-track-virus-governments-weigh-surveillance-tools-that-push-privacy-limits-11584479841>>.
24. HUSTINX, P. (2008): *Liberty and Security in Integrated Management of EU Border*. Brussels, 2008.
25. ICAO (2015): Machine Readable Travel Document, Seventh Edition. available online: [Online.] In: *ICAO*, 2015. [Cited 01.05.2020.] Available online: <https://www.icao.int/publications/Documents/9303_p3_cons_en.pdf>.
26. KLEINFELD, R. (2020): Do Authoritarian or Democratic Countries Handle Pandemics Better? [Online.] In: *Carnegie Endowment*, 2020. [Cited 01.05.2020.] Available online: <<https://carnegieendowment.org/2020/03/31/do-authoritarian-or-democratic-countries-handle-pandemics-better-pub-81404>>.
27. LAI, S. et al. (2020): Effect of non-pharmaceutical interventions for containing the COVID-19 outbreak in China. [Online.] In: *Medrxiv*, 2020. [Cited 01.05.2020.] Available online: <<http://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.03.03.20029843v3>>.
28. LIU, N. Y. (2012): *Bio-privacy. Privacy, Regulations and the Challenge of Biometrics*. New York: Routledge, 2012, ISBN 978020380408732.
29. MARX, G. T. (1998): What's New About the „New Surveillance“?: Classifying for Change and Continuity. In: *Knowledge, technology and Policy*, 1998, 17, 1, pp. 18-37.
30. METZ, C. (2020): How A.I. Steered Doctors Toward a Possible Coronavirus Treatment. [Online.] In: *New York Times*, 2020. [Cited 01.04.2020.] Available online: <<https://www.nytimes.com/2020/04/30/technology/coronavirus-treatment-benevolentai-baricitinib.html>>.
31. MOZUR, P. (2020): Inside China's dystopian dreams: A.I., shame and lots of cameras. . [Online.] In: *New York Times*, 2020. [Cited 01.03.2020.] Available online: <<https://www.nytimes.com/2018/07/08/business/china-surveillance-technology.html>>.

32. NEEMAN, A. (2015): Radiation in passenger screening: busting the myths. In: *Aviation Security International*, 2015, 2, p. 13.
33. NEW YORK TIMES (2020): Coronavirus in the U.S.: Latest Map and Case Count. [Online.] In: *New York Times*, 2020. [Cited 01.04.2020.] Available online: <<https://www.nytimes.com/interactive/2020/us/coronavirus-us-cases.html>>.
34. NEW YORK TIMES (2020): Poland and Hungary Use Coronavirus to Punish Opposition. [Online.] In: *New York Times*, 2020. [Cited 01.05.2020.] Available online: <<https://www.nytimes.com/2020/04/22/world/europe/poland-hungary-coronavirus.html>>.
35. NORIMITSU, O. N. – MÉHEUT, C. (2020): France Weighs Its Love of Liberty in Fight Against Coronavirus. [Online.] In: *New York Times*, 2020. [Cited 01.04.2020.] Available online: <<https://www.nytimes.com/2020/04/17/world/europe/coronavirus-france-digital-tracking.html>>.
36. PLOEG van der, I. – SPRENKELS, I. (2011): Migration and Machine-Readable Body: Identification and Biometrics. In: *Migration and the New Technological Borders of Europe*. Palgrave Macmillan 2011, p. 75.
37. QUINLAN, T. (2015): Discrimination: the questionable effectiveness of screening based on race, religion, national origin or behaviour. In: *Aviation Security International*, 2015, 21, p. 36.
38. RASMUSSEN, A. (2020): Taiwan Has Been Shut Out of Global Health Discussions. Its Participation Could Have Saved Lives. [Online.] In: *The Time*, 2020. [Cited 01.05.2020.] Available online: <<https://time.com/5805629/coronavirus-taiwan/>>.
39. ROTH, K. (2020): Stopping the authoritarian rot in Europe. [Online.] In: *Euobserver*, 2020. [Cited 01.05.2020.] Available online: <<https://euobserver.com/opinion/148147>>.
40. SATARIANO, A. (2020): Eager to Corral the Coronavirus, U.K. Tests a Disputed Tracing App. [Online.] In: *New York Times*, 2020. [Cited 01.05.2020.] Available online: <<https://www.nytimes.com/2020/05/07/world/europe/uk-coronavirus-contact-tracing.html>>.
41. SCHMITT, E. (2020): Traces of Terror: Immigration, Ashcroft Proposes Rules for Foreign Visitors. [Online.] In: *New York Times*, 2002. [Cited 01.05.2020.] Available online: <<https://www.nytimes.com/2002/06/06/us/traces-of-terror-immigration-ashcroft-proposes-rules-for-foreign-visitors.html>>.

42. SINGER, N. – SANG-HUN, S. (2020): As Coronavirus Surveillance Escalates, Personal Privacy Plummets. [Online.] In: *New York Times*, 2020. [Cited 01.05.2020.] Available online: <<https://www.nytimes.com/2020/03/23/technology/coronavirus-surveillance-tracking-privacy.html>>.
43. United States Department of Homeland Security (2008): Privacy Impact Assessment for the Future Attribute Screening Technology (FAST) Project.
44. UNIVERSITY OF WASHINGTON (2020): Covidsafe Project at the Washington University: [Online.] In: *University of Washington*, 2020. [Cited 01.05.2020.] Available online: <https://covidsafe.cs.washington.edu/?mod=article_inline>.
45. WALL, M. (2020): Large number of public service staff to be redeployed to contact tracing. [Online.] In: *Irish Times*, 2020. [Cited 01.05.2020.] Available online: <<https://www.irishtimes.com/news/health/large-number-of-public-service-staff-to-be-redeployed-to-contact-tracing-1.4212937>>.
46. WENLIANG, L. (2020): He Warned of Coronavirus. Here's What He Told Us Before He Died. [Online.] In: *New York Times*, 2020. [Cited 01.05.2020.] Available online: <<https://www.nytimes.com/2020/02/07/world/asia/Li-Wenliang-china-coronavirus.html>>.
47. WONG, E. – MOZUR, P. (2020): China's 'Donation Diplomacy' Raises Tensions With U.S. [Online.] In: *New York Times*, 2020. [Cited 01.04.2020.] Available online: <<https://www.nytimes.com/2020/04/14/us/politics/coronavirus-china-trump-donation.html>>.
48. WU, J. – WATKINS, W. D. – GLANZ, J. (2020): How the virus got out. [Online.] In: *New York Times*, 2020. [Cited 01.04.2020.] Available online: <<https://www.nytimes.com/interactive/2020/03/22/world/coronavirus-spread.html>>.

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

SLOVAK JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava

2020, Volume XVIII., Issue 2, Pages 182 – 199

ISSN 1336-1562 (print), ISSN 1339-2751 (online)

Submitted: 27. 5. 2020 | Accepted: 12. 6. 2020 | Published 15. 6. 2020

**MANAŽMENT BEZPEČNOSTI EURÓPSKEJ ÚNIE
Z POHĽADU BUDOVANIA SPÔSOBILOSTÍ A KAPACÍT
PRE VEDENIE CIVILNÝCH A VOJENSKÝCH OPERÁCIÍ V RÁMCI
SPOLOČNEJ BEZPEČNOSTNEJ A OBRANNEJ POLITIKY**

**EUROPEAN UNION SECURITY MANAGEMENT FROM THE VIEW
OF CAPABILITIES AND CAPACITIES BUILDING FOR
CONDUCTING CIVILIAN AND MILITARY OPERATIONS WITHIN
THE FRAMEWORK OF THE COMMON SECURITY AND DEFENCE
POLICY**

*Radoslav Ivančík*¹

Nové bezpečnostné hrozby spôsobené zásadnými zmenami v globálnom i regionálnom bezpečnostnom prostredí po skončení studenej vojny a páde bipolarity si vynútili prehĺbenie a posilnenie bezpečnostnej a obrannej politiky tak na úrovni národných štátov, ako aj na úrovni integračných zoskupení. Nutnosť mať schopnosti, spôsobilosti a kapacity reagovať na tieto bezpečnostné hrozby sa nevyhla ani EÚ. Práve to viedlo autora k tomu, aby sa zaoberal implementáciou Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ v praxi a s využitím relevantných metód bezpečnostného výskumu poukázal na skutočnosť, že aj napriek presadzovaniu princípov vychádzajúcich z koncepcie tzv. mäkkej moci, v prípade kríz a konfliktov vyplývajúcich z nových bezpečnostných hrozieb bude nevyhnutné, ak diplomatické nástroje zlyhajú, na úrovni EÚ využívať na ich riešenie civilné a vojenské operácie. Kľúčové slová: Európska únia, bezpečnosť, vojenské a civilné operácie.

New security threats caused by fundamental changes in the global and regional security environment after the end of the Cold War and the fall of bipolarity have forced the deepening and strengthening of security and

¹ plk. gšt. v. z. Ing. Radoslav Ivančík, PhD. et PhD., Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Sklabinská 1, 835 17 Bratislava, e-mail: radoslav.ivancik@akademiapz.sk

Autor počas svojej profesionálnej kariéry pôsobil vo viacerých vedúcich funkciách na jednotlivých stupňoch velenia a riadenia Ozbrojených síl SR a Ministerstva obrany SR. Zároveň zastupoval SR v pracovných výboroch, skupinách a komisiách v rámci NATO, EÚ a V4. Je autorom a spoluautorom viacerých domácich i zahraničných vedeckých monografií, vysokoškolských učebníc, vedeckých i odborných štúdií, článkov a príspevkov predovšetkým z oblasti vojenstva a národnej a medzinárodnej bezpečnosti.

defense policy both at the level of nation states and at the level of integration groups. The need to have the capabilities, capabilities and capacity to respond to these security threats has not been avoided by the EU either. It was this that led the author to deal with the implementation of the Common Security and Defense Policy of the EU and using relevant methods of security research pointed out the fact that despite the promotion of principles based on the concept of the so-called. In the event of crises and conflicts arising from new security threats, it will be necessary, if diplomatic instruments fail, to use civilian and military operations at EU level to deal with them.

Keywords: European Union, security, military and civilian operations

JEL: F5, Z00

1 ÚVOD

Súčasné bezpečnostné hrozby sa pod vplyvom zmien v globálnom i regionálnom bezpečnostnom prostredí, ktoré nastali po skončení studenej vojny a ukončení bipolárneho rozdelenia sveta, a tiež pod vplyvom negatívnych následkov globalizačných procesov (napr. prehlbovania nerovností medzi bohatým Severom a chudobným Juhom) a nedostatočného riešenia globálnych problémov ľudstva (napr. sociálnych, ekonomických, environmentálnych), výrazne odlišujú od tých bezpečnostných hrozieb, na ktoré sme boli zvyknutí pred necelými tromi desiatkami rokov a podľa ktorých jednotlivé štáty i vojensko-politické zoskupenia formovali svoje bezpečnostné politiky a z nich vychádzajúce bezpečnostné, obranné a vojenské stratégie.

Kým v minulosti boli štáty jedinými relevantnými aktérmi v oblasti medzinárodných vzťahov a medzinárodnej bezpečnosti (Nečas – Ušiak, 2011), v dnešnej dobe sa musia o svoje miesto a vplyv deliť so širokou škálou neštátnych aktérov na vyšších alebo nižších úrovniach. A hoci riziko klasických vojenských konfliktov medzi štátmi sa podľa Kazanského (2013, 2015) výrazne znížilo (v žiadnom prípade však ozbrojené konflikty medzi štátmi nie sú vylúčené) aktivity neštátnych aktérov, v niektorých prípadoch dokonca aktivity jednotlivcov, môžu spôsobiť škody takého veľkého rozsahu (napr. na kritickej infraštruktúre štátov) ako ozbrojené sily iných štátov. Ako uvádza Jurčák (2013, s. 615) asymetrické bezpečnostné hrozby tak postupne prevládajú nad symetrickými bezpečnostnými hrozbami.

Jedným z najvýznamnejších dôsledkov prehlbujúcej sa globalizácie a zásadných zmien v bezpečnostnom prostredí je pokles významu teritoriality v medzinárodnom systéme. Globalizácia totiž predstavuje vysoko dynamický a mnohostranný proces, v ktorom sa prelínajú a navzájom ovplyvňujú politické, ekonomické, sociálne, technologické, bezpečnostné, vojensko-strategické, environmentálne a ďalšie faktory (Ivančík 2011, s. 33). Doterajší vývoj globalizácie ukazuje, že rozhodujúci vplyv na jej priebeh majú ekonomické faktory, ktoré výrazným spôsobom ovplyvňujú ostatné, a na ich základe vzniká nový systém medzinárodných ekonomických, politických, bezpečnostných a sociálnych vzťahov

(Šikula 2005, s. 667). Vplyvom globalizácie tak dochádza na jednej strane k stále užšej vzájomnej previazanosti štátov, ale na druhej strane aj k ich čoraz širšej vzájomnej ekonomickej závislosti. Podľa Mareka sa vplyvom globalizácie zvyšuje nielen zraniteľnosť ktoréhokoľvek štátu sveta, ale aj celého medzinárodného spoločenstva (Marek 2017, s. 297).

Vyššie zmienený pokles významu teritoriality veľmi úzko súvisí aj s ďalším z prejavov globalizácie, ktorým je podľa Ondria a Kollára upadajúca moc a vplyv suverénneho štátu (Ondria – Kollár 2011, s. 20). Kým v minulosti bolo teritórium štátu jasne vymedzené a štáty mali kontrolu nad tým, kto a čo prekračuje, resp. prechádza cez ich hranice pevne vo svojich rukách, dnes už tomu tak nie je, najmä z dôvodu zmienenej globalizácie a prudkého technického a technologického rozvoja. Typickým príkladom tohto javu je Európska únia (ďalej len „EÚ“), v ktorej európska integrácia významným spôsobom obmedzila výsadné postavenie moderného štátu, nakoľko celý rad jeho funkcií a právomocí presunula na nadnárodnú, európsku úroveň. Vnútroštný priestor štátu, ktorý je členským štátom EÚ, nie je možné jednoznačne oddeliť od priestoru mimo neho. Obe tieto dimenzie sa v rámci EÚ prelínajú.

Podobným spôsobom sa stierajú hranice medzi vnútroštnou a vonkajšou bezpečnosťou štátu. Vnútroštné bezpečnostné hrozby ako napríklad terorizmus alebo organizovaný zločin získavajú vonkajšiu, medzinárodnú dimenziu v podobe medzinárodného terorizmu alebo cezhraničného organizovaného zločinu. Útok alebo trestný čin možno v dnešnej dobe vykonať alebo spáchať s využitím súčasných technických prostriedkov bez väčších problémov z teritória iného štátu, dokonca aj z opačnej strany zemegule. Pôvodcom vonkajších bezpečnostných hrozieb už nie sú v takom rozsahu, ako v minulosti ozbrojené sily iných štátov, ale v stále väčšom meradle je možné ich pôvod dávať do súvislosti s nelegálnymi migračnými tokmi spôsobenými vnútroštnými občianskymi konfliktami alebo zlyhaním základných funkcií štátov v susedných alebo vzdialenejších regiónoch sveta.

Aktuálnu situáciu výrazným spôsobom komplikuje aj zmena usporiadania medzinárodných vzťahov, ktorá podľa Škvrndu (2020, s. 37) prispieva k veľmi zložitým, mnohorozmerným pohybom na viacerých úrovniach a ktorej jadrom sa stáva vytváranie multipolarity v nich. Ide pritom o protirečivý a dlhodobý proces, ktorého teoretické skúmanie je sťažené okrem iného tým, že je podmienené aktuálnym stavom medzinárodných vzťahov a prebiehajúcimi zmenami vo vývoji bezpečnostného prostredia a bezpečnostnej situácie na globálnej i regionálnej úrovni.

Práve uvedené skutočnosti viedli autora k tomu, aby sa v rámci bezpečnostného výskumu zaoberal predmetnými aspektmi implementácie Európskej a neskôr Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky ako neoddeliteľnej súčasťou Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie, vychádzajúcej z príslušných

ustanovení Lisabonskej zmluvy², v praxi. Berúc do úvahy špecifickú povahu Európskej únie ako nadnárodnej orgnizácie, rozhodovací postup, plánovací proces, úroveň koordinácie, rýchlosť reakcie, dostupnosť a použitie síl, ako aj implikácie rozhodnutí na členské štáty Únie, vedeckým cieľom autora je s využitím relevantných metód vedeckého skúmania poukázať na skutočnosť, že aj napriek presadzovaniu princípov vychádzajúcich z koncepcie tzv. mäkkej moci (soft power), v prípade kríz a konfliktov vyplývajúcich z nových bezpečnostných hrozieb bude nevyhnutné, v prípade ak diplomatické nástroje zlyhajú, na úrovni Európskej únie vo väčšej miere využívať v rámci krízového manažmentu na ich riešenie civilné a vojenské operácie.

2 ZÁKLADNÉ VÝCHODISKÁ PRE BUDOVANIE SPÔSOBILOSTÍ A KAPACÍT PRE VEDENIE OPERÁCIÍ EURÓPSKEJ ÚNIE V RÁMCI SPOLOČNEJ BEZPEČNOSTNEJ A OBRANNEJ POLITIKY

Európa aktuálne čelí hrozbám, ktoré sú rozmanité, menej viditeľné a veľmi ťažko predvídateľné (Baričičová – Pajpachová 2016, s. 18). Predovšetkým vonkajšie bezpečnostné hrozby si vynútili prehĺbenie a posilnenie bezpečnostnej a obrannej politiky tak na úrovni národných štátov, ako aj na úrovni integračných zoskupení. Nutnosti mať schopnosti, spôsobilosti a kapacity reagovať na tieto bezpečnostné hrozby prejavujúce sa či už v podobe medzinárodného terorizmu, organizovaného zločinu, masovej nelegálnej migrácie alebo náboženského fundamentalizmu či nacionalistického radikalizmu, prípadne dokonca hrozbami použitia zbraní hromadného ničenia sa nevyhla ani EÚ. Práve to viedlo k implementácii Európskej a neskôr Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky ako neoddeliteľnej súčasti Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie. Európska únia uznala, že v prípade prepuknutia kríz a konfliktov vyplývajúcich z nových bezpečnostných hrozieb bude nevyhnutné v rámci krízového manažmentu, ak diplomatické nástroje zlyhajú, využívať na ich riešenie civilné a vojenské operácie.

Po implementácii Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky (ďalej len „SBOP), ktorá nadväzuje na Európsku bezpečnostnú a obrannú politiku (ďalej len „EBOP) (Majchút, 2019), sa diskusia od začiatku viedla na tému lepšieho zvládania kríz cestou zvyšovania európskych vojenských i civilných spôsobilostí a kapacít. Okrem problematiky ľudských zdrojov, to znamená riešenia otázok, koľko vojakov, policajtov a civilných expertov sú členské štáty Únie schopné a hlavne ochotné vyslať do operácií v rámci krízového manažmentu pod hlavičkou EÚ v rámci SBOP, a v akom časovom intervale, sa diskusia týkala najmä problematiky potrebného logistického zabezpečenia a materiálno-technického vybavenia pre vedenie operácií.

V prvopočiatkoch EÚ k tomuto účelu využívala najmä tzv. hlavné ciele, akčné plány a konferencie, pričom tieto procesy bežali paralelne a do značnej miery nezávisle

² Bližšie pozri: EU. 2009. *The Lisbon Treaty*. Brussels, 2009.

v oblastiach vojenských a civilných spôsobilosti a kapacít. Prvý hlavný vojenský cieľ, tzv. Helsinki Headline Goal bol schválený Európskou radou, ako naznačuje jeho názov, na samite v Helsinkách v roku 1999. Neskôr sa uskutočnilo viacero ďalších konferencií a samitov, ktoré viedli v roku 2004 k schváleniu nového hlavného cieľa, tzv. Helsinki Headline Goal 2010.³ Rozvoj civilných spôsobilostí a kapacít sa riešil ešte aj na ďalších ministerských konferenciách, na ktorých prijaté sa prijali akčné plány, ktoré mali zabezpečiť posun v predmetnej oblasti v súlade so stanovenými cieľmi.^{4, 5}

Celý proces bol založený na identifikácii nedostatkov a deklarovaní cieľov a záväzkov jednotlivých členských štátov EÚ spolu s určením toho, dokedy a ako budú nedostatkové spôsobilosti a kapacity doplnené. Zaujímavý je v tejto súvislosti fakt, že i keď oba procesy prebiehali oddelene, budovanie civilných spôsobilostí a kapacít bolo takmer úplne vo vleku budovania vojenských spôsobilostí a kapacít a prevzalo aj vojenský spôsob plnenia tejto úlohy. Príkladom môže byť použitá terminológia, ktorou boli požadované civilné schopnosti opísané (napr. rýchle rozmiestnenie jednotiek, počiatočná operačná prítomnosť v mieste nasadenia a pod.), čo vytváralo skôr dojem o nasadení vojenských jednotiek a nie civilných úradníkov vyslaných z ministerstiev alebo úradov členských štátov Únie.

Dnes už SBOP poskytuje Únii operačné spôsobilosti a kapacity na nasadenie civilných misií a vojenských operácií do krízových oblastí. Rozsah úloh stanovený v Zmluve o EÚ zahŕňa:

- humanitárne a záchranné úlohy;
- úlohy v oblasti predchádzania konfliktom a udržiavania mieru;
- úlohy bojových síl v oblasti krízového manažmentu vrátane mierotvorby;
- spoločné odzbrojovacie operácie;
- úlohy vojenského poradenstva a pomoci;
- úlohy stabilizácie po konflikte.

Operácie SBOP tak predstavujú jedinečný nástroj v súbore nástrojov EÚ, ktorý umožňuje podniknúť priame kroky na zvládnutie konfliktu alebo krízy a tiež na pomoc pri ich riešení. Spravidla sa to robí na žiadosť krajiny, ktorej sa pomoc poskytuje, a vždy pri úplnom rešpektovaní medzinárodného práva. Rozhodnutia o zriadení týchto operácií sa prijímajú od prípadu k prípadu s cieľom reagovať na vonkajšie konflikty a krízy, keď k nim dôjde. Sú súčasťou strategického úsilia o zaistenie bezpečnosti od

³ Bližšie pozri: EU. 2010. *Headline Goal 2010*. Brussels, 2010.

⁴ Bližšie pozri: EU. 2004. *Civilian Headline Goal*. Brussels, 2004.

⁵ Bližšie pozri: EU. 2007. *New Civilian Headline Goal*. Brussels, 2007.

Sahelu po Africký roh, na Blízkom východe, o zabezpečenie námornej bezpečnosti na kľúčových trasách a o umožnenie krajinám západného Balkánu a východnej Európy, aby sa v plnom rozsahu zotavili z občianskych konfliktov a zlepšili svoje vlastné bezpečnostné a obranné spôsobilosti a kapacity. Zároveň sú nástrojom na zvýšenie bezpečnosti a obrany samotnej Európskej únie a jej občanov.

2.1 Civilné spôsobilosti a kapacity

Pri vytváraní civilných schopností bola pozornosť zameraná najmä na identifikáciu tých spôsobilostí a kapacít, ktoré EÚ chce využívať pri civilných operáciách krízového manažmentu v rámci SBOP. Na úrovni Únie i členských štátov došlo k všeobecnej zhode, že prioritne je potrebné budovať policajné spôsobilosti a kapacity, a to najmä za účelom podpory právneho štátu, na podporu civilnej správy a civilnej ochrany (EÚ, 2004a). V úzkej súvislosti s tým sa riešili aj otázky zaistenia ľudských zdrojov, predovšetkým policajných jednotiek, a najmä ich rýchleho nasadenia v mieste operácie v dostatočných počtoch zodpovedajúcich bezpečnostnej situácii v mieste nasadenia.

V rámci budovania schopností potrebných pre vedenie civilných operácií vznikol koncept civilných zásahových tímov, schopných rýchlej a flexibilnej reakcie, zložených z odborníkov delegovaných členskými štátmi a zástupcov sekretariátu Rady a prizvaných odborníkov Komisie. Hlavnou úlohou týchto zásahových skupín je hlavne prvotný prieskum a zhodnotenie aktuálnej situácie v mieste budúceho nasadenia, z ktorých získané informácie a závery budú následne využité pre plánovanie civilnej operácie. Medzi primárne úlohy zásahových tímov možno zaradiť, podľa situácie v krízovej oblasti, aj dosiahnutie rýchlej počiatkovej operačnej prítomnosti v teréne v prípade, že civilná operácia bola schválená, alebo posilnenie už rozmiestnených civilných síl (EÚ, 2005).

V oblasti budovania policajných spôsobilostí a kapacít v rámci civilných operácií išlo predovšetkým o zabezpečenie vytvorenia integrovaných policajných jednotiek, ktoré budú schopné rýchleho nasadenia v krízovej oblasti a budú schopné účinne participovať na obnovení vlády práva v nestabilizovanom prostredí. V tomto prípade ide o integrované policajné jednotky, ktoré sú vopred formované a tak nie je nutné ich skladať pred zahájením civilnej operácie z príspevkov jednotlivých členských štátov. Takáto integrovaná a sformovaná policajná jednotka je zložená z policajtov typu talianskych 'carabinieri', čo znamená, že môže byť nasadená a prepodriadená pod vojenské velenie operácie (EÚ, 2010a).

Z hľadiska materiálno-technického vybavenia policajných jednotiek, EÚ sa nijako zvlášť nezaoberala ich vybavením. V dokumentoch je síce spomínané, že pre úspešné splnenie úloh operácie je adekvátne vybavenie nevyhnutné, avšak v žiadnom z prijatých dokumentov nie je špecifikované, o aké konkrétne materiálno-technické vybavenie ide.

2.2 Vojské spôsobilosti a kapacity

Jedným z hlavných cieľov EÚ v tejto oblasti bolo postupné vytvorenie moderných bojových jednotiek EÚ, ktoré by boli schopné v prípade potreby viesť samostatné vojenské operácie pod hlavičkou EÚ. Na zabezpečenie dosiahnutia tohto ambiciózneho cieľa postupne vznikla koncepcia bojových skupín EÚ – tzv. Battlegroups (BGs). Bojová skupina predstavuje zmiešanú vojenskú jednotku o veľkosti posilneného práporu, pozostávajúcu z približne 1500 vojakov a disponujúcu prvkami bojovej podpory. Je tvorená buď jedným štátom alebo multinárodnou koalíciou niekoľkých členských krajín EÚ na čele s tzv. „lead nation“. Každá bojová skupina EÚ by mala byť schopná samostatného operačného nasadenia prostredníctvom strategického transportu, flexibilná, aby bola schopná podniknúť operácie aj vo vzdialenej krízovej oblasti (napr. na území tzv. zlyhávajúceho štátu) a schopná vykonávať bojové misie i v extrémne náročných podmienkach (púšť, tropický prales, horský terén). Mala by byť taktiež schopná vytvoriť priestor na nasadenie početnejších síl na udržanie mieru s mandátom OSN. Aby jednotlivé bojové skupiny EÚ mohli vôbec zabezpečiť splnenie týchto náročných úloh, musia spĺňať určité požiadavky. Tie spočívajú najmä v ich vysokej trénovanosti, vycvičenosti a pripravenosti, rýchlej nasaditeľnosti, modernej vybavenosti a vystrojenosti, udržateľnosti a interoperabilite (Ivančík, 2010, s. 55).

Pri vytváraní vojenských spôsobilostí a kapacít sa preto pozornosť sústredila primárne na výzbroj, materiálno-technické vybavenie a logistické a personálne zabezpečenie nasadených vojenských jednotiek. Vzhľadom k tomu, že ozbrojené sily členských štátov Únie boli počas obdobia studenej vojny budované primárne za účelom obrany vlastného teritória a nie s cieľom ich nasadenia mimo územia vlastného štátu a, navyše, po uvoľnení medzinárodného napätia po páde bipolarity a skončení studenej vojny došlo v európskych krajinách k mohutnej redukcii vojenských jednotiek a prepúšťaniu skúseného a vycvičeného vojenského personálu, prejavilo sa, že ozbrojené sily európskych štátov nedisponujú takými spôsobilosťami a kapacitami, aké sú nevyhnutné pre plnenie tradičných bojových úloh mimo teritória vlastného štátu, resp. mimo teritória EÚ.

V prehlásení Rady o vojenských spôsobilostiach boli preto veľmi jasne identifikované a pomenované nedostatkové vojenské spôsobilosti. Išlo najmä o nedostatočné kapacity v oblasti strategickej vzdušnej prepravy, ochrany pred jadrovými, chemickými a biologickými látkami, balistickej ochrany bojiska, bezpilotných vzdušných prostriedkov, dopĺňovania paliva za letu, pátracej a záchranej služby, prostriedkov umiestnených vo vesmíre, atď. (EÚ, 2004c) Uvedenými nedostatkovými spôsobilosťami sa veľmi vážne začala zaoberať aj Európska obranná agentúra, ktorá zorganizovala za účelom riešenia tohto problému niekoľko konferencií

a pripravila viacero návrhov a projektov na zlepšenie situácie v oblasti nedostatkových spôsobilostí a kapacít ozbrojených síl európskych štátov.⁶

Ťažkosti pri budovaní tak veľkej a skutočne operabilnej sily spolu s dynamickým vývojom bezpečnostnej situácie zároveň viedli k uvedomeniu si nevyhnutnej potreby rýchlej a rozhodnej reakcie na krízové situácie. Strategické prostredie sa totiž za posledné roky dramaticky zmenilo a vykazuje potrebu vedenia vojenských operácií prostredníctvom bojových jednotiek, ktoré si dokážu bleskovo poradiť s krízovými situáciami. Praktické skúsenosti z Afriky (britský zásah v Sierra Leone v roku 2000 alebo francúzsky zásah v Pobreží Slonoviny v roku 2002) potvrdili skutočnosť, že aj relatívne nízky počet síl v podobe menších bojových jednotiek (skupín) má veľký význam za predpokladu, že budú nasadené rýchlo, budú adekvátne vyzbrojené a dostatočne logisticky podporené. Kľúčová úloha európskych bojových skupín preto spočíva v rozhodnutí začať operáciu v lehote 5 dní po schválení Radou EÚ, pričom jednotky by mali byť nasadené na cieľovom území do 10 dní od rozhodnutia EÚ o spustení operácie.

3 OPERÁCIE EURÓPSKEJ ÚNIE V RÁMCI SPOLOČNEJ BEZPEČNOSTNEJ A OBRANNEJ POLITIKY

Európska únia, ako vyplýva z predchádzajúceho textu, delí svoje zahraničné operácie na dva základné typy: vojenské a civilné. Kým v prípade vojenských operácií ide tak, ako to vyplýva z ich názvu, o skutočne vojenské operácie zamerané na plnenie vojenských úloh, ktoré sú plnené vojenskými jednotkami, disponujúcimi vojenským personálom a vojenskou technikou, v prípade vedenia civilných operácií ide v skutočnosti o niekoľko rôznych druhov operácií. Ide o operácie policajné, pohraničné alebo na podporu právneho štátu, v ktorých plnia stanovené úlohy tak policajti, ako aj celý rad civilných expertov a úradníkov (napr. z oblasti justície, zdravotníctva, hospodárstva, financií alebo riadenia štátnej a verejnej správy a pod.).

Civilné operácie sa však môžu deliť aj na výkonné, podporné alebo monitorovacie. Pri vedení výkonných operácií vyslaní experti a úradníci plnia v rámci operácie také úlohy, ktoré by za normálnej bezpečnostnej situácie plnili miestne inštitúcie a úrady. V podporných operáciách príslušníci operácie nevykonávajú takéto úlohy v plnom rozsahu, ale asistujú a pomáhajú miestnym úradom a inštitúciám s plnením úloh. Zároveň zväčša aj cvičia, trénujú a odovzdávajú svoje skúsenosti a vedomosti miestnym orgánom, prípadne im poskytujú aj špecifické expertízy.

⁶ Bližšie pozri: KOBLEN, I. – SZABO, S. – BUČKA, P. 2011. *Obranné spôsobilosti, výskum, vyzbrojovanie a obranný priemysel v kontexte Európskej spolupráce*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2011; a KOBLEN, I. – SZABO, S. – BUČKA, P. 2011. *Strategické dokumenty Európskej obrannej agentúry ako základ pre realizáciu funkcií a činností v oblasti obranných spôsobilostí, obranného výskumu, vyzbrojovania a európskej obrannej technologickej a priemyselnej základne*. In *Vojenské reflexie*, 2011.

V monitorovacích operáciách sa vyslaní personál nezapája do aktivít miestnych inštitúcií a úradov, len monitoruje plnenie úloh alebo dodržiavanie dohodnutých pravidiel v mieste operácie.

EÚ dosiaľ viedla alebo vedie viac ako tri desiatky civilných alebo vojenských operácií v rámci SBOP. Medzi týmito operáciami možno nájsť všetky typy operácií, od výkonných vojenských (napr. EUTM Somalia, EUFOR RD Congo alebo EUFOR Tchad/RCA), cez policajné (napr. EUPOL RD Congo EUPOL Kinshasa) až po monitorovacie (napr. EUBAM Moldova alebo EUMM Georgia). Veľká väčšina operácií je buď vyslovene vojenská (napr. ALTHEA, ATALANTA, CONCORDIA alebo ARTEMIS) alebo civilná (napr. EULEX Kosovo). Pod hlavičkou EÚ sú však vedené aj operácie (napr. už uvedená operácia EULEX Kosovo na podporu právneho štátu), v ktorých sa plnia úlohy výkonné aj podporné a v ktorých pôsobia nielen justičné a administratívne zložky, ale aj pomerne početné policajné jednotky. Výnimkou boli tiež dve zmiešané vojensko-civilné operácie zamerané na reformu bezpečnostného sektoru v Demokratickej republike Kongo (EUSEC RD Congo) a v Guinei-Bissau (EU SSR Guinea-Bissau) a operácia na podporu Africkej únie v sudánskom Dárfúre (AMIS II) (EÚ, 2020).

Úlohy pre jednotlivé operácie stanovuje Rada EÚ svojim rozhodnutím (predtým spoločnou akciou) ešte pred zahájením každej operácie, či už civilnej alebo vojenskej. Následne na základe schváleného mandátu začnú operačné veliteľstvá spoločne s Vojenským štáбом EÚ⁷ alebo s Riaditeľstvom pre civilné plánovanie a spôsobilosti⁸ pracovať na tvorbe operačného plánu. Po schválení plánu a generovaní dostatočného počtu jednotiek a personálu Rada svojim ďalším rozhodnutím operáciu zahájí. Úlohy sú buď priamo stanovené v dokumente schválenom Radou, alebo je v dokumente uvedený odkaz príslušnú rezolúciu Bezpečnostnej rady Organizácie spojených národov, na základe ktorej sa EÚ v danom štáte či regióne angažuje.

Mandáty pre jednotlivé operácie sú jednoznačné a presne vymedzené. Policajné operácie, či už substitučné alebo posilňovacie, sú zamerané na spoluprácu s miestnymi orgánmi a podporujú a pomáhajú im, alebo v niektorých prípadoch aj nahrádzajú v boji proti korupcii, organizovanému zločinu alebo pri vyšetrovaní závažnej trestnej činnosti. Taktiež sa môžu podieľať na výcviku lokálnych policajných jednotiek a na reforme policajných síl a inštitúcií vymáhajúcich právo. Vojenské operácie sú zamerané najmä na vytváranie a udržiavanie bezpečného prostredia, ochranu vybraných častí populácie (napr. utečencov, presídlencov) alebo personálu pôsobiaceho v operácii a tiež na kontrolu a ochranu vybraných objektov (napr. letísk). Výnimku predstavujú už vyššie zmienené zmiešané vojensko-civilné operácie,

⁷ Bližšie pozri: EU. 2018b. *The European Union Military Staff*. Brussels, 2018.

⁸ Bližšie pozri: EU. 2018a. *The Civilian Planning and Conduct Capabilities*. Brussels, 2018.

v ktorých je potrebná vojensko-civilná spolupráca a vyžaduje sa špecifická vojenská i civilná expertíza.

A hoci sa zdá byť vymedzenie jednotlivých schválených mandátov vojenských i policajných operácií jednoznačné, v skutočnosti, vzhľadom na špecifiká operácií, môže prísť k prekryvaniu niektorých úloh. Typickým príkladom sú policajná operácie EUPM a vojenská operácie EUFOR ALTHEA v Bosne a Hercegovine, kde sa až do roku 2006 vojenské jednotky intenzívne zapájali do boja proti organizovanému zločinu. Príslušníci vojenských jednotiek v rámci plnenia pre nich „netypických úloh“ vyhľadávali podozrivé osoby, následne zabezpečili priestor a potom prenechali na políciu zatýkanie podozrivých. V drvivej väčšine prípadov, ako to už bolo niekoľkokrát v texte uvedené, sú hranice medzi vojenskými a policajnými operáciami presne stanovené a nedochádza k prekryvaniu plnených úloh.

Aktuálne je pod hlavičkou EÚ vedených v rámci SBOP 17 operácií, z toho 6 vojenských a 11 civilných (pozri tabuľku 1), v ktorých plní svoje úlohy 5 000 vojakov, policajtov a civilných expertov a úradníkov. Prebiehajúce operácie sú zamerané predovšetkým na udržiavanie mieru, prevenciu konfliktov, posilnenie medzinárodnej bezpečnosti, na podporu práva, prevenciu obchodovania s ľuďmi a ochranu pre námorným pirátstvom (EÚ, 2020).

Tab. 1: Prehľad aktuálne vedených vojenských a civilných operácií EÚ

<i>P. č.</i>	<i>Označenie operácie / misie</i>	<i>Názov operácie / misie</i>	<i>Miesto operácie / misie</i>	<i>Vedená od</i>	<i>Typ operácie / misie</i>
1.	EUFOR Althea	European Union Force in Bosnia and Herzegovina – Operation Althea	Bosna a Hercegovina	2004	vojenská
		Cieľ operácie:			
		<ul style="list-style-type: none"> – podpora úsilia Bosny a Hercegoviny (BiH) o udržiavanie bezpečného v krajine; – podpora Ozbrojeným silám Bosny a Hercegoviny (AFBiH) pri ich odminovacom úsilí a pri likvidácii a správe nadbytočných zbraní a munície, ktoré zostali v krajine po vojne v rokoch 1992-95; – podpora AFBiH prostredníctvom kombinovaného a kolektívneho výcviku a spoločných cvičení. 			
2.	EU NAVFOR	European Union Naval Force in Somalia – Operation Atalanta	Somálsko	2008	vojenská
		Cieľ operácie:			

		<ul style="list-style-type: none"> – chrániť zraniteľnú lodnú dopravu a plavidlá Svetového potravinového programu (WFP), ktoré poskytujú potravinovú pomoc vysídlencom v Somálsku; – odrádzať od pirátstva a ozbrojených lúpeží pri somálskom pobreží, predchádzať im a potláčať ich; – podporovať ďalšie misie, inštitúcie a nástroje EÚ v Somálsku a prispievať k integrovanému prístupu EÚ; – prispievať k monitorovaniu rybolovných činností pri pobreží Somálska 			
3.	EUAM Iraq	European Union Advisory Mission in Iraq	Irak	2017	civilná
		Cieľ operácie:			
		<ul style="list-style-type: none"> – pomáhať irackým orgánom pri vykonávaní civilných aspektov irackej bezpečnostnej stratégie; – poskytovať poradenstvo a pomoc v prioritných pracovných oblastiach, ktoré zodpovedajú potrebám príslušných orgánov; – pomáhať delegácii EÚ pri koordinácii akcií EÚ a členských štátov v tomto odvetví; – posúdiť potenciálne ďalšie zapojenie EÚ do reformy sektora bezpečnosti z dlhodobého hľadiska v kontexte budúcej politiky EÚ voči Iraku 			
4.	EUAM Ukraine	European Union Advisory Mission for Civilian Security Sector Reform in Ukraine	Ukrajina	2014	civilná
		Cieľ operácie:			
		<ul style="list-style-type: none"> – podporovať ukrajinské orgány pri dosahovaní reformy sektora civilnej bezpečnosti prostredníctvom strategického poradenstva a praktickej podpory; – poradenstvo v oblasti reformy sektora civilného bezpečnosti s cieľom vypracovať stratégie sektora civilného bezpečnosti; – Podporiť vykonávanie reforiem praktických rád, školení, projektov; – zabezpečiť, aby reformné úsilie bolo koordinované s ukrajinskými a medzinárodnými aktérmi 			
5.	EUBAM Libya	EU Integrated Border Management Assistance Mission in Libya	Líbya	2013	civilná
		Cieľ operácie:			

		<ul style="list-style-type: none"> – pomáhať ukrajinským orgánom pri dosahovaní udržateľnej reformy sektora civilnej bezpečnosti prostredníctvom strategického poradenstva a praktickej podpory konkrétnych reformných opatrení založených na normách EÚ a medzinárodných zásadách dobrej správy vecí verejných a ľudských práv; – dosiahnuť civilný bezpečnostný sektor, ktorý je efektívny, zodpovedný a má dôveru verejnosti. 			
6.	EUBAM Moldova / Ukraine	European Union Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine	Moldavsko a Ukrajina	2005	civilná
		Cieľ operácie:			
<ul style="list-style-type: none"> – prispievať k mierovému urovnaniu podnesterského konfliktu prostredníctvom podpory rozvoja opatrení na budovanie dôvery v Podnestersku a aproximácie právnych predpisov a postupov v colnej, obchodnej, dopravnej a cezhraničnej správe; – zabezpečiť úplné vykonávanie postupov integrovanej správy hraníc (IBM) na moldavsko-ukrajinskej hranici; – pomáhať moldavským a ukrajinským orgánom účinnejšie bojovať proti cezhraničnej trestnej činnosti. 					
7.	EUBAM Rafah	European Union Border Assistance Mission for the Rafah Crossing Point	Egypt / Palestína	2005	civilná
		Cieľ operácie:			
<ul style="list-style-type: none"> – zabezpečiť prítomnosť „tretej strany“ na hraničnom priechode v Rafahu na hranici medzi Gazou a Egyptom, ktorá je poverená monitorovaním, overovaním a hodnotením činnosti pohraničnej polície a colných orgánov Palestínskej samosprávy; – prispievať k budovanie dôvery medzi Izraelom a Palestínskou samosprávou. 					
8.	EUCAP Somalia	European Union Capacity Building Mission Somalia	Somálsko	2012	civilná
		Cieľ operácie:			
<ul style="list-style-type: none"> – prispievať k odolnosti a budovaniu kapacít somálskych federálnych a regionálnych spôsobilostí v oblasti námorného civilného vymáhania práva; – radiť somálskym orgánom v oblasti rozvoja funkcií pobrežnej stráže a námornej polície; – zameriavať sa na vývoj a vykonávanie politík, právnych predpisov a inštitucionálnych rámcov týkajúcich sa námornej bezpečnosti najmä prostredníctvom podpory somálskych koordinačných mechanizmov námornej bezpečnosti; – pracovať na princípe právneho štátu (napr. spolupráca medzi políciou a prokuratúrou, príprava zákonov) a rodovej rovnosti. 					

9.	EUCAP Sahel Mali	European Union Capacity Building Mission Sahel Mali	Mali	2015	civilná
		Cieľ operácie:			
<ul style="list-style-type: none"> – podporovať reštrukturalizáciu malijských vnútorných bezpečnostných síl s cieľom pomôcť malijským orgánom implementovať ich reformu bezpečnostného sektora kombináciou školení, výcviku a poskytovaním strategického poradenstva; – dopĺňať prácu Vojenskej výcvikovej misie EÚ (EUTM Mali). 					
10.	EUCAP Sahel Niger	European Union Capacity Building Mission Sahel Niger	Niger		civilná
		Cieľ operácie:			
<ul style="list-style-type: none"> – zlepšiť prostredníctvom školení, výcviku a poskytovaním strategického poradenstva kapacity nigerských bezpečnostných síl na boj proti terorizmu a organizovanému zločinu, ako aj na lepšiu kontrolu nelegálnych migračných tokov účinným a koordinovaným spôsobom s cieľom prispieť k posilneniu politickej stability, bezpečnosti, správy vecí verejných a sociálnej súdržnosti v Nigérii a v regióne Sahel. 					
11.	EULEX Kosovo	European Union Rule of Law Mission	Srbsko – provincia Kosovo	2008	civilná
		Cieľ operácie:			
<ul style="list-style-type: none"> – podporovať vybrané inštitúcie právneho štátu v Kosove prostredníctvom monitorovacích činností a obmedzených výkonných funkcií s cieľom odovzdať zostávajúce úlohy iným dlhodobým nástrojom EÚ a postupne ukončiť zvyšné výkonné funkcie; – poskytovať podporu pri vykonávaní dohôd o dialógu medzi EÚ a špeciálnou prokuratúrou. 					
12.	EUMM Georgia	European Union Civilian Monitoring Mission	Gruzínsko	2008	civilná
		Cieľ operácie:			
<ul style="list-style-type: none"> – zabezpečovať civilné monitorovanie akcií všetkých strán vrátane úplného dodržiavania tzv. šesťbodovej dohody sprostredkovanej EÚ a následného vykonávania opatrení na celoštátnom základe v celom Gruzínsku, vrátane Južného Osetska a Abcházsku; – úzko spolupracovať s partnermi, najmä s OSN / OBSE, – dopĺňať ďalšie činnosti EÚ s cieľom prispieť k stabilizácii, normalizácii a budovaniu dôvery; – podporovať trvalé politické riešenia pre Gruzínsko. 					
13.	EU NAVFOR MED	European Union Naval Force MED – Operation SOPHIA	Stredozemné more	2019	vojenská

		Cieľ operácie:			
		<ul style="list-style-type: none"> – pomáhať pri návrate stability do oblasti Stredomoria (po migračnej kríze v roku 2015) prostredníctvom prispievania k narušeniu obchodovania s ľuďmi; – implementovať zbrojné embargo OSN na otvorené more pri pobreží Líbye; – zhromažďovať informácie o nezákonnom obchodovaní a pašovaní, vrátane ropy; – cvičiť a monitorovať líbyjskú pobrežnú stráž a námorníctvo; – prispievať k výmene informácií s agentúrami EÚ, OSN, medzinárodnými a národnými agentúrami a organizáciami a inými misiami a operáciami SBOP. 			
14.	EUPOL COPPS	European Union Police and Rule of Law Mission	Palestína	2006	civilná
		Cieľ operácie:			
		<ul style="list-style-type: none"> – prispievať k zavedeniu udržateľných a efektívnych policajných a trestnoprávných opatrení pod palestínskym vedením v súlade s medzinárodnými normami, v spolupráci s programami EÚ na budovanie inštitúcií, ako aj s iným medzinárodným úsilím v širšom kontexte reformy sektora bezpečnosti a trestného súdництва. 			
15.	EUTM RCA	European Union Military Training Mission	Stredoafrická republika	2016	vojenská
		Cieľ operácie:			
		<ul style="list-style-type: none"> – prispievať k reforme rezortu obrany v rámci širšieho procesu reformy bezpečnostného sektora; – usilovať sa o dosiahnutie cieľa modernizovaných, efektívnych a demokraticky zodpovedných stredoafrických ozbrojených síl; – poskytovať strategické poradenstvo ministerstvu obrany, vojenskému personálu a ozbrojeným silám, ale aj kabinetu prezidenta; – poskytovať poradenstvo v oblasti civilno-vojenskej spolupráce vrátane ministerstva vnútra a polície. 			
16.	EUTM Somalia	European Union Military Training Mission	Somálsko	2019	vojenská
		Cieľ operácie:			
		<ul style="list-style-type: none"> – poskytovať podporu a poradenstvo v oblasti reformy bezpečnostného sektora; – školiť, cvičiť, radiť a mentorovať vybrané prvky ozbrojených síl a ministerstva obrany Somálska; – podporovať ďalšie agentúry EÚ v Somálsku 			
17.	EUTM Mali	European Union Military Training Mission	Mali	2015	vojenská
		Cieľ operácie:			

		<ul style="list-style-type: none"> – podporovať reštrukturalizáciu malijských bezpečnostných síl s cieľom pomôcť malijským orgánom uskutočniť ich reformu bezpečnostného sektora prostredníctvom kombinácie vzdelávacích aktivít a poskytovania strategického poradenstva; – dopĺňať prácu Vojenskej výcvikovej misie EÚ (EUTM Mali).
--	--	---

Prameň: Vlastné spracovanie

4 ZÁVER

Civilné a vojenské operácie vedené EÚ v rámci SBOP predstavujú, na základe zmien v globálnom i regionálnom bezpečnostnom prostredí a rastúcim asymetrickým bezpečnostným hrozbám najmä v oblasti nevojenských ohrození členských krajín a obyvateľstva EÚ, veľmi dôležitý nástroj krízového manažmentu na prechádzanie alebo prípadné riešenie už vzniknutých kríz alebo konfliktov, ktoré by mohli ohroziť bezpečnosť EÚ a jej obyvateľov. A aj keď na tomto poli stále existuje množstvo parciálnych problémov najmä v oblasti nedostatkových vojenských i civilných spôsobilostí a kapacít, nedostatočného vyčleňovania finančných prostriedkov v prospech ozbrojených a policajných síl členských krajín Únie, a tiež pretrvávajú niektoré problémy v medzinárodno-politickej alebo medzinárodno-právnej oblasti, alebo iným problémom je fakt, že aj napriek progresu vo formovaní spoločnej európskej zahraničnej a bezpečnostnej politiky národné pozície stále zohrávajú najvýznamnejšiu úlohu, a preto z dôvodu rôznych politických a ekonomických záujmov niektoré z členských krajín nemusia byť až tak veľmi ochotné zasahovať napríklad v Afrike, zatiaľ čo iné, so silnejšími väzbami na Afriku, napríklad Francúzsko alebo Belgicko, by mohli túto možnosť uprednostňovať; iné členské krajiny zase môžu stavať do popredia užšiu spoluprácu a operácie pod vlajkou NATO na rozdiel od operácií vedených EÚ, napríklad Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska, Holandsko alebo väčšina nových členských krajín EÚ a NATO), z politického hľadiska možno považovať civilné i vojenské operácie EÚ za úspešné, nakoľko významným spôsobom prispievajú k vytváraniu a udržiavaniu medzinárodnej bezpečnosti a mieru vo svete.

POUŽITÁ LITARATÚRA:

1. BARIČIČOVÁ, L. – PAJPACHOVÁ, M. (2016): Policajná organizácia ako garant vnútornej bezpečnosti. In *Právni a bezpečnostní prostředí Evropské unie v teritoriální optice vybraných zemí střeoevropského prostoru*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2016. s. 18-26. ISBN 978-80-7556-005-6.
2. EU. (2004a): *Action Plan for Civilian Aspects of ESDP*. [Online.] Brussels, 2004. [Citované 21.5.2020.] Dostupné na internete: <http://www.ceipaz.org/images/contenido/Action%20Plan%20for%20Civilian%20Aspects%20of%20ESDP_ENG.pdf>.

3. EU. (2004b): *Civilian Headline Goal*. [Online.] Brussels, 2004. Document No. 15863/04. [Citované 21.5.2020.] Dostupné na internete: <<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2015863%202004%20INIT>>
4. EU. (2004c): *Declaration on EU Military Capabilities*. [Online.] [Citované 21.5.2020.] Dostupné na internete: <http://www.eu2005.lu/en/actualites/documents_travail/2005/03/18defcapab/18defcap.pdf>.
5. EU. (2005): *Multifunctional Civilian Crisis Management Resources in Integrated Format – Civilian Response Team*. [Online.] Document No. 10462/05. [Citované 21.5.2020.] Dostupné na internete: <<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2010462%202005%20INIT>>.
6. EU. (2007): *New Civilian Headline Goal*. [Online.] Brussels, 2007. Document No. 14823/07. [Citované 21.5.2020.] Dostupné na internete: <<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2014823%202007%20INIT>>.
7. EU. (2010a): *Comprehensive Concept for Police Substitution Mission – Revised Version*. [Online.] Document No. 8655/5/02 REV 5. [Citované 21.5.2020.] Dostupné na internete: <<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%208655%202002%20REV%205>>.
8. EU. (2010b): *Headline Goal 2010*. [Online.] Brussels, 2010. Document No. 6309/6/04 REV 6. [Citované 21.5.2020.] Dostupné na internete: <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6309-2004-REV-6/en/pdf>>.
9. EU. (2018a): *The Civilian Planning and Conduct Capabilities*. [Online.] [Citované 21.5.2020.] Dostupné na internete: <[https://eeas.europa.eu/topics/military-and-civilian-missions-and-operations_en/5438/The%20Civilian%20Planning%20and%20Conduct%20Capability%20\(CPCC\)](https://eeas.europa.eu/topics/military-and-civilian-missions-and-operations_en/5438/The%20Civilian%20Planning%20and%20Conduct%20Capability%20(CPCC))>.
10. EU. (2018b): *The European Union Military Staff*. [Online.] [Citované 21.5.2020.] Dostupné na internete: <[https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/5436/The%20European%20Union%20Military%20Staff%20\(EUMS\)](https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/5436/The%20European%20Union%20Military%20Staff%20(EUMS))>.
11. EU. (2020): *European Union Military and Civilian Missions and Operations*. [Online.] [Citované 21.5.2020.] Dostupné na internete: <https://eeas.europa.eu/topics/military-and-civilian-missions-and-operations/430/military-and-civilian-missions-and-operations_en>.
12. IVANČÍK, R. (2010): Bojové skupiny – vojenský nástroj krízového manažmentu Európskej únie. In *Krízový manažment*, 2010, roč. 9, č. 2, s. 53-57. ISSN 1336-9202.
13. IVANČÍK, R. (2011): Fenomén zvaný globalizácia. In *Vojenské reflexie*, 2011, roč. 6, č. 1, s. 32-49. ISSN 1336-9202.
14. JURČÁK, V. (2013): Asymetrické hrozby v bezpečnostnom prostredí 21. storočia. In *Bezpečnostné fórum 2013 – zborník vedeckých prác z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica : Fakulta politických

- vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela, 2013, s. 614-623. ISBN 978-80-557-0497-5.
15. KAZANSKÝ, R. (2013): Súčasný problémy výskumu medzinárodných konfliktov a kríz a ich riešenia. Banská Bystrica : Belianum – Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2013. 215 s. ISBN 978-80-557-0573-6.
 16. KAZANSKÝ, R. (2015): *The Theory of Conflict*. Banská Bystrica : Belianum – Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2015. 208 s. ISBN 978-80-557-0970-3.
 17. KOBLEN, I. – SZABO, S. – BUČKA, P. (2011): *Obranné spôsobilosti, výskum, vyzbrojovanie a obranný priemysel v kontexte Európskej spolupráce*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2011. 380 s. ISBN 978-80-8040-432-1.
 18. KOBLEN, I. – SZABO, S. – BUČKA, P. (2011): Strategické dokumenty Európskej obrannej agentúry ako základ pre realizáciu funkcií a činností v oblasti obranných spôsobilostí, obranného výskumu, vyzbrojovania a európskej obrannej technologickej a priemyselnej základne. In *Vojenské reflexie*. 2011, roč. 6, č. 2, s. 42-65. ISSN 1336-9202.
 19. MAJCHÚT, I. (2019): Európska únia v Cyperskom konflikte. In *Medzinárodné vzťahy 2019: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky – zborník príspevkov z 20. medzinárodnej vedeckej konferencie v Smoleniciach*. Bratislava : vydavateľstvo Ekonóm, 2019, s. 697-703. ISBN 978-80-225-4686-7.
 20. MAREK, J. (2017): Globalizácia ako aktér medzinárodnej bezpečnosti 21. storočia. In *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2017 – zborník vedeckých a odborných prác z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie*, s. 297-303. ISBN 978-80-8040-551-9, s. 298.
 21. NEČAS, P. – UŠIAK, J. (2011): *Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2011. 166 s. ISBN 978-80-8040-401-7.
 22. ONDRIA, P. – KOLLÁR, D. (2011): Vplyv globalizácie na národnú bezpečnosť. In *Bezpečnostné fórum 2011 – zborník vedeckých prác z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2011, s. 18-22. ISBN 978-80-557-0136-3.
 23. PIRIS, J. C. (2010): *The Lisbon Treaty: A Legal and Political Analysis*. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 425 s. ISBN 978-1-1394-8835-8.
 24. ŠIKULA, M. (2005): K metodologickým východiskám ponímania fenoménu globalizácie. In *Ekonomický časopis*, 2005, roč. 53, č. 7, s. 663-679. ISSN 0013-3035.

25. ŠKVRNDA, F. (2020): O protirečivosti vytvárania multipolarity v medzinárodných vzťahoch v 21. storočí. In *Medzinárodné vzťahy*, roč. 18, č. 1/2020, s. 36-56. ISSN 1339-2751.

INFORMÁCIE O ČASOPISE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

Medzinárodné vzťahy sú interdisciplinárny vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. Vychádza štyrikrát ročne, v marci, júni, septembri a v decembri. Uzávierky jednotlivých čísiel sú každoročne 15.12, 15.3., 15.6 a 15.9. Všetky príspevky sú pri zachovaní obojstrannej anonymity recenzované minimálne dvomi oponentmi.

Časopis Medzinárodné vzťahy (ISSN 1336-1562 tlačaná verzia, ISSN 1339-2751 online) je zaregistrovaný v Zozname periodickej tlače Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, evidenčné číslo EV 4785/13. Časopis je indexovaný v databázach ProQuest, EBSCO, EconPapers, RePEc, EconBiz a Index Copernicus a cieľom redakčného kolektívu je zvyšovanie počtu a kvality citačných databáz, v ktorých je zaradený.

Časopis publikuje pôvodné vedecké články, diskusie, prehľady, informácie a recenzie z oblasti medzinárodných ekonomických, politických, právnych a kultúrnych vzťahov. Témy prijímaných článkov zahŕňajú (ale neobmedzujú sa na):

- históriu medzinárodných hospodárskych vzťahov
- medzinárodný obchod
- medzinárodné investície
- medzinárodnú migráciu
- aktuálne medzinárodnoekonomické problémy
- aktuálne medzinárodnopolitické problémy
- analýzu súčasných a minulých konfliktov
- medzikultúrne vzťahy
- medzinárodné právo obchodné
- medzinárodné právo verejné

Časopis Medzinárodné vzťahy publikuje články v anglickom, slovenskom a českom jazyku. Anglické články majú vo všeobecnosti prednosť pred slovenskými a českými článkami, hlavným kritériom je však kvalita.

ABOUT THE SLOVAK JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

The Slovak Journal of International Relations is an interdisciplinary scientific journal of international political, economic, cultural and legal relations, published by the Faculty of International Relations at the University of Economics in Bratislava, Slovakia. It is published quarterly, always in March, June, September and December. Papers are to be submitted by December 15, March 15, June 15 and September 15 of each year. All papers undergo a double-blind peer review process by at least two referees.

The Slovak Journal of International Relations (ISSN 1336-1562 print, ISSN 1339-2751 online) is registered with the Ministry of Culture of the Slovak Republic (EV 4785/13). The journal is currently covered by ProQuest, EBSCO, EconPapers, RePEc, EconBiz, and Index Copernicus. The goal of the editorial board is to increase the impact of the journal and the number of databases covering the journal.

The Slovak Journal of International Relations wishes to publish high-quality original scientific papers, discussions, surveys, short communications and book reviews from the field of international economic, political, legal and cultural relations. The topics of published papers include, but are not limited to:

- history of international economic relations
- international trade
- international investment
- international migration
- current international economic issues
- current international political issues
- analysis of current and past conflicts
- intercultural relations
- international trade law
- public international law

The Slovak Journal of International Relations publishes papers in English, Slovak and Czech languages. Generally, English papers have precedence before Slovak and Czech papers; however, the main criterion is quality of research.

INŠTRUKCIE PRE AUTOROV

Príspevky do časopisu Medzinárodné vzťahy sa predkladajú elektronicky v programe MS Word na e-mailovú adresu redakcie **mv.fmv@euba.sk**. Predpokladá sa, že príspevky neboli dosiaľ publikované ani odoslané na publikovanie inde. S článkom sa predkladá aj prehlásenie o originalite.

Autor je zodpovedný za formálnu a odbornú správnosť svojho článku. Články musia popri obsahových náležitostiach spĺňať formálne kritériá – formát strany „ISO B5“, okraje 2 cm zo všetkých strán, riadkovanie 1,15, písmo Times New Roman, veľkosť písma 11. Každý článok musí obsahovať abstrakt a kľúčové slová v slovenskom/českom jazyku, abstrakt a kľúčové slová v anglickom jazyku, 1 – 3 kódy JEL klasifikácie podľa Americkej asociácie ekonómov, korektné určenie všetkých grantov a programov, s ktorých podporou článok vznikol a na samostatnom liste plné meno, tituly, adresu, e-mail a telefónne číslo všetkých autorov. V článku treba definovať skúmaný problém, stanoviť ciele, použité metódy a identifikovať závery a prínosy. Šablóna príspevku je k dispozícii na webovej stránke časopisu **<https://fmv.euba.sk/veda-a-vyskum/vedecke-casopisy/medzinarodne-vztahy>**.

Upozorňujeme autorov, aby dodržali predpísanú šablónu, v opačnom prípade bude článok vrátený na prepracovanie podľa stanoveného vzoru, čo môže viesť k jeho oneskorenej publikácii.

Redakčné uzávierky sú každoročne **15.12.**, **15.3.**, **15.6.** a **15.9.** V mesiaci po uzávierke prebehne obojstranne anonymné recenzné konanie s minimálne dvomi oponentmi. Autori, ktorých príspevky budú v recenznom konaní pozitívne hodnotené, budú kontaktovaní e-mailom. Čas na zapracovanie pripomienok oponentov je spravidla 2 až 4 týždne. Autorské korektúry treba odoslať na e-mailovú adresu redakcie najneskôr do 3 pracovných dní od notifikácie.

Príspevky doručené po stanovených termínoch budú zaradené do nasledujúceho recenzného konania. Na uverejnenie článku v časopise neexistuje právny nárok.

GUIDE FOR AUTHORS

The manuscript submission process is fully electronic. All papers received by the editor (mv.fmv@euba.sk) will undergo a double-blind peer review process. Submission of a paper implies that the work has not been published previously and that it is not under consideration for publication elsewhere. Author's declaration of originality must be submitted along with the paper.

The sole responsibility for formal and scientific contents of each paper is borne by its author. Each paper must follow the formatting instructions – file format: MS Word, page size: “ISO B5”, margin: 2 cm from all sides, spacing 1.15, font: Times New Roman, font size: 11. Each paper must include abstract and key words in English, 1 – 3 codes, following the Journal of Economic Literature classification system, if applicable, the names and ID numbers of grants and programs funding the author's research and on a separate page, full names, academic degrees, addresses, e-mails and phone numbers of all authors. It is necessary to explicitly state research problem, goals, methods used, conclusions and contributions of the paper. All papers must follow the journal template which is available at <https://fmv.euba.sk/en/science-and-research/scientific-journals/journal-of-international-relations>, otherwise they will be returned for re-formatting.

Deadlines for submission are **December 15th**, **March 15th**, **June 15th** and **September 15th**. All papers will undergo a double-blind peer review process. Authors generally have 2 to 4 weeks to revise articles and incorporate reviewers' comments. Proofs should be returned by e-mail within 3 days of their receipt.

The editorial board has an exclusive right to accept/reject papers.

Medzinárodné vzťahy

Slovak Journal of International Relations

2/2020

Ročník XVIII

Volume XVIII

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, ročník XVIII, 2/2020.

Hlavná redaktorka / Editor in-chief

Ludmila LIPKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Redakčná rada / Editorial board

Md. Nasrudin Bin Md. AKHIR

Doreen BEKKER

Alexandru BURIAN

Eva CIHELKOVÁ

Alan V. DEARDORFF

Attila FÁBIÁN

Tatiana FILOSOFOVA

François GEMENNE

Otmar HÓLL

Edward H. HUIJBENS

María Teresa INFANTE

Caffi Siri Rohaini Binti KASSIM

LI Hsi-Mei

Klavdij LOGOŽAR

Stanislav MRÁZ

Rebecca NEUMANN

Jan OSTOJ

Hakan G. SICAKKAN

Karol SORBY

František ŠKVRNDA

Pavel ŠTURMA

Chong-Ko Peter TZOU

Harun UÇAK

Jolita VVEINHARDT

University of Malaya, Malaysia

Rhodes University, South Africa

Moldavian Association of International Law, Moldova

Pan-European University, Slovakia

University of Michigan-Ann Arbor, USA

University of West Hungary, Hungary

NRU Higher School of Economics, Russia

University of Liège, Belgium

University of Vienna, Austria

University of Akureyri, Iceland

University of Chile, Chile

University of Malaya, Malaysia

Chinese Culture University, Taiwan

University of Maribor, Slovenia

College Danubius, Slovakia

University of Wisconsin-Milwaukee, USA

Bielsko-Biala School of Finance and Law, Poland

University of Bergen, Norway

University of Economics in Bratislava, Slovakia

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Charles University in Prague, Czech Republic

Tamkang University, Taiwan

Alanya Alaaddin Keykubat University, Turkey

Vytautas Magnus University, Lithuania

Výkonný redaktor / Managing editor

Mykhaylo KUNYCHKA

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Časopis je zaregistrovaný na Ministerstve kultúry
Slovenskej republiky EV 4785/13.
ISSN 1336-1562 (tlačené vydanie / print)
ISSN 1339-2751 (online)